

EXPOSITIO
CAPITVM
CATECHESIOS RE-
LIGIONIS CHRI-
STIANAE.

Auctore

JOHANNE PISCATORE, PRO-
FESSORE SACRARUM LITE-
rarum in illustri Schola Her-
bornensi.

LONDINI,
Apud Richardum Field Typographum.
1603.

Ad Cl. virum

D. JOHAN. PISCATOREM
MATTHIAS MARTINIUS.

ERgo age, PISCATOR, jam scriptis clare per
orbem,
In quibus enarras fedus utrumque Dei,
Ne renuas magnis adjungere Biblia parva,
Fundamenta sacra: fixa futura domus.

Quid differre juvat dum differs illa paratus,
Multorum studijs frugifer esse potes.
Scis sit in hoc quantum positum, primordia sana
Ut tenero docilis corde juvenia bibat.
Liquida myrrha velut prohibet putrescere inuncta
Corpora, quæ feritas stravit acerba necis:

Sic quoque nostra vetat vitio imputrescere corda,
Sacra Catechismi stacta salutiferi,
Stacta perennantis manans ex arbore vitæ,
Arbore, qui Jesus Filius ipse Dei est.
Omnia tu liquido de sacro codice promis,
Et facis in parvis Biblia magna legi.

Ergo locus detur precibus juvenumque senumque;
Quamvis te teneant Biblia magna modò.

Injicient remoras non magnas Biblia parva:
Quæ tamen & magnis sunt placitura viris.
Det Deus, in cujus tu laudem talia condis,
(Est animi pietas cui manifesta tui)

Paulò post curis ut cuncta volumina vestris
Edita sint: veteris federis atque novi.

Causa Dei est, qui te tantos conservet ad usus,
Et det sudori præmia largatuo.

En ut jam moueat clemens pia corda bonorum,
Ut faueant operis artificique tibi.

Qui lucem ingratis oculis excludere mavult,
Quàm veri cupido se sociare gregi:

Is sordens sordescat adhuc, sordescat in ævum:
Sanctus at in vero sanctificetur adhuc.

INGENUIS ACHO-
NESTIS JUVENIBUS:

ERNESTO à NOLDE Nobili Livono:
TOBIAE MIERBECKIO Antverpiano:
JEREMIAE COLERO Silesio, &
BERNHARDO BRANTIO Clivo-Vesaliensi:

JOHANNES PISCATOR
S. P. D.

INGENUI ac honesti juvenes,
convictores charissimi. Quod
libellum hunc (quem superiore
estate discipulis meis in schola
dictavi) hoc tempore in lucem
edo: partim rogatu vestro, partim hortatu do-
ctorum quorundam ac prudentum virorum, a-
micorum meorum, facio. Quod autem illum vo-
bis inscribo: facit quotidiana nostra, eaq; tum
jucunda tum sancta conversatio, cujus apud vos
memoriam perpetuam exstare volui. Soliti enim
estis vos, quum ad cibum apud me capiendum
quotidiè convenitis, quaestiones varias, ad ve-
ram sapientiam comparandas utiles, ac in pri-
mis Theologicas, inter prandendum cœnan-
dumve inter vos disceptare: & ubi rationes ve-

P R E F A T I O.

ſtras ultrò citroq; in medium attuliftis, meum de tota re iudicium atque ſententiam cognoscere. Quæ exercitatio quin ſancta ſit, nemo niſi profanus: quin jucunda, nemo niſi humanitatis pietatiſq; expers: denique quin ad veram ſapientiam comparandam, fovendam & augendam utilis, nemo niſi rerum prorsus imperitus negare poteſt.

Ad hanc verò ſapientiam nonnihil (ut ſpero) adjuvanti vobis offeret præſens libellus: quẽ quidem hoc ipſo nomine acceptiſſimum vobis futurum, nequaquam dubito. Accipite igitur illum lata fronte, atque hoc ſancta noſtra neceſſitudinis munusculum perpetuum habetote. Ex quo ſi quid in cæleſtis ſapientiæ cognitione profeceritis: Deo Patri noſtro cæleſti, tanquam ſoli ſapienti & omnis ſapientiæ unico auctori ac veluti fonti, gratias immortales agite: mei verò tanquam veſtri patrisfamiliæ ac præceptoris, in vobis ad veram felicitatem adjuvandiſ fideliter elaborantiſ, gratiam memoriam retinete.

Expo-

EXPOSITIO
CAPITUM CATE-
CHESEOS RELI-
GIONIS CHRI-
STIANAE.

PROLEGOMENA.

NTEQUAM expositionem capi-
tū Catecheseos Religionis Chri-
stianæ aggrediar; tria præfabor,
quorum præcognitio ad hoc pro-
positum pertinet. Primum de vo-
cabulis, *Catechesis*, *Religio*, &
Christianus: deinde de expositionis hujus utilitate:
postremò de capitum Catecheseos numero, or-
dine & summa.

DE PRIMO.

CATECHESIS, Græcè κατήχσις (aliter *Catechismus*, Græcè κατηχισμός) propriè significat institutionem quæ fit viva voce aures discipuli circumsonante, seu quæ in aures insufurratur; à verbo κατηχῶ: quod inter alia significat viva voce instituere, pro quo aliàs dicitur κατηχίζω, quorum prius in hac significatione reperitur Galat. 6. v. 6. κοινωγείτω δὲ ὁ κατηχόμενος τὸν λόγον τῷ κατηχῶντι ἐν πάνσιν ἀγαθοῖς. Id est, Communicet autem is qui viva voce instituitur in sermone, ei qui viva

Cateches
quid sit, &
de dicta.

P R Æ F A T I O.

ſtras ultrò citroqꝫ in medium attuliftis, meum de tota re iudicium atque ſententiam cognoscere. Quæ exercitatio quin ſancta ſit, nemo niſi profanus: quin iucunda, nemo niſi humanitatis pietatiſqꝫ expers: denique quin ad veram ſapientiam comparandam, fovendam & augendam utilis, nemo niſi rerum prorsus imperitus negare poteſt.

Ad hanc verò ſapientiam nonnihil (ut ſpero) adjuvanti vobis afferet præſens libellus: quæ quidem hoc ipſo nomine acceptiſſimum vobis futurum, nequaquam dubito. Accipite igitur illud lata fronte, atque hoc ſancta noſtra neceſſitudinis μνημόσυνον perpetuum habetote. Ex quo ſi quid in cæleſtis ſapientiæ cognitione profeceritis: Deo Patri noſtro cæleſti, tanquam ſoli ſapienti & omnis ſapientiæ unico auctori ac veluti fonti, gratias immortales agite: mei verò tanquam veſtri patris familiâs ac præceptoris, in vobis ad veram felicitatem adjuvandis fideliter elaborantis, gratam memoriam retinete.

Expō-

EXPOSITIO
CAPITUM CATE-
CHESIOS RELI-
GIONIS CHRI-
STIANAE.

PROLEGOMENA.

NTEQUAM expositionem capi-
tū Catechesios Religionis Chri-
stianæ aggrediar; tria præfabor,
quorum præcognitio ad hoc pro-
positum pertinet. Primum de vo-
cabulis, *Catechesis*, *Religio*, &
Christianus: deinde de expositionis hujus utilitate:
postremò de capitum Catechesios numero, or-
dine & summa.

DE PRIMO.

CATECHESIS, Græcè κατήχησις (aliter *Catechismus*, Græcè κατηχισμός) propriè significat institutionem quæ fit viva voce aures discipuli circumsonante, seu quæ in aures insusurratur; à verbo κατηχήν: quod inter alia significat viva voce instituere, pro quo aliàs dicitur κατηχίζω, quorum prius in hac significatione reperitur Galat. 6. v. 6. κοινωγήτω δὲ ὁ κατηχόμενος τὸν λόγον τῷ κατηχῶντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς. Id est, Communicet autem is qui viva voce instituitur in sermone, ei qui viva

Catechesi
quid sit, &
de dicta.

voce instituit, de omnis generis bonis. Item Rom. 2. v. 18. de Judæo dicitur, quòd sit κατηχόμενος ἐκ τοῦ νόμου viva voce institutus ex Lege. Et Act. 18. v. 25. dicitur de Apollo, quòd fuerit κατηχημένος τὴν ὁδὸν τοῦ κυρίου, viva voce institutus in via Domini. Et sic in veteri Ecclesia nominati fuerunt Catechumeni, qui antequam baptizarentur, viva voce instituebantur de articulis fidei Christianæ.

ligi unde
ta.

RELIGIO Ciceroni dicta videtur à relegendò, quòd scil. religiosi omnià quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter retractarent & tanquam relegerent, lib. 2. de nat. deor. Sed videtur potiùs dicta à religando, quòd cultores numini religet, id est, obliget atque obstringat. Ad quod etymon respicere videtur August. lib. 3. de doct. Christ. cap. 6. ubi de ceremonijs veteris Testamenti loquens, ait: *Illas opinionem observantium ad cultum unius Dei religasse*. Item cap. 7. ubi ait: *Hominem obligare animum colendis rebus per ceremonias sacras significatis*. Atque hoc etymon expressè traditur à Lactantio Firmiano, divin. instit. lib. 4. cap. 28. ubi ait: *Hac enim conditione gignimur, ut generanti nos Deo justa & debita obsequia præbeamus, hunc solum noverimus, hunc sequamur. Hoc vinculo pietatis obstricti Deo & religati sumus: unde ipsa religio nomen accepit, non (ut Cicero interpretatus est) à relegendò*. Et sub finè capituli: *Melius ergo Lucretius id nomen interpretatus est, qui ait, religionum se nodos exsolvere*. Quanquam videri potest Religio dicta ex eo, quòd per eam cor quasi religetur metu, nempe metu Dei. Certè talem Dei metum vox ista significat in phrasi illa, quæ dicimus: Religio mihi est, hoc facere.

CHRI-

PROLEGOMENA.

3

CHRISTIANI nominantur qui sese discipulos Christi profitentur, seu qui profitentur fidem Christianam, h. e. qui profitentur se credere in Christum, sive se credere quod per Christum à potestate diaboli sint redèpti, & vitæ æternæ jure donati. Quod quidem nomen discipulis Christi primò impositum fuit Antiochiæ, Act. 11. 26. Porro *religio Christiana* dicitur, quam Christiani profitentur & exercent.

Christiani
nam dicant
& unde.

DE SECUNDO.

Expositio capitum Catecheseos utilis est potissimum ad tria: primùm ad intelligendum sacras literas, quarum brevis summa capitibus istis continetur: deinde ad solidam consolationem in vita & in morte; qui ipse sacrarum literarum scopus est, quantum ad hominem in hac vita attinet, teste Apostolo Rom. 15. 4. Postremò ad rectum Dei cultum, qui vitæ Christianorum scopus summus est, teste eodem Apostolo 1. Cor. 10. 31.

Utilitas triplex
expositionis
hujus.

DE TERTIO.

Capita Catecheseos Christianæ sunt sex: Symbolum Apostolorum, decalogus, institutio Baptismi, institutio Cænæ Dominicæ, oratio Dominica, & potestas clavium.

Quotnam
quæ sint C.
cheseos cap.
quidque fir-
lis in summ
docceatur.

I SYMBOLUM tradit doctrinam de essentiâ atque natura Dei, & de operibus Dei, sive de beneficijs Dei erga genus humanum, ac inprimis erga Ecclesiam.

II DECALOGUS tradit doctrinam de officijs generis humani, ac inprimis Ecclesiæ, tum erga Deum, tum erga proximum.

III INSTITUTIO BAPTISMI, itemque COENAE DOMINICAE, tradit doctrinam tum de ob-
signatione beneficiorum Dei erga Ecclesiam, tum
de professione officiorum Ecclesiae erga Deum &
proximum.

IV ORATIO DOMINICA est unum ex offi-
ciis Ecclesiae erga Deum, & simul medium impe-
trandi à Deo beneficiorum ipsius continuationem
& incrementum.

V POTESTAS CLAVIUM (sub quo nomine
etiam correctio fraterna & disciplina Ecclesiastica
intelligitur) unum est ex officiis Ecclesiae erga pro-
ximum, ac speciatim erga fratres, hoc est, Christia-
nos: inprimis eos qui ejusdem Ecclesiae particula-
ris membra sunt: ac simul medium, quo ele-
cti ad officium revocantur, ut beneficiis
DEI salvificis frui possint.

EX-

EXPOSITIO SYMBOLI.

SYMBOLUM APOSTOLORUM est summaria confessio fidei Christianæ de essentia atque natura Dei: item de operibus ejus, ac inprimis de beneficijs erga homines electos, ab Apostolis

Symbolum Apostolorum quid sit: & cur sic nominatum

Ecclesiæ tradita.

Quæ confessio dicta est *σύμβολον*, id est, tessera; five quod sit tanquam tessera militaris, id est, certorum verborum professio, unde milites Christi sese mutuò agnoscunt: five quod sit tanquam tessera hospitalis, unde Christiani sese mutuò agnoscunt, secum invicem cōmunicant.

CONFESSIO hæc tres partes principales cōtinet: quarum prima est de Deo Patre & creatione, secunda de Filio & redemptione, tertia de Spiritu Sancto & sanctificatione.

Partes Symboli principales.

Et si autem tria illa opera tribus illis personis sunt communia: tamen singula singulis ascribuntur tanquam propria, propter quandam operandi excellentiam, seu specialem & insignem operandi rationem. Et si enim pari potentia operantur omnes personæ: tamen in opere creationis excellit Pater, quatenus à Patre creata sunt omnia; veruntamen per Filium & Spiritum Sanctum. In opere redemptionis excellit Filius, quatenus Filius electos redemit suo ipsius sanguine; veruntamen ad

Cur tria illa opera divina quæ in Symbolo commemorantur, singulis personis divinis distinctè attribuantur.

hoc missus à Patre, & corpore ei ad hoc creato à Spiritu Sancto per singularem operationem. In opere sanctificationis excellit Spiritus sanctus, quatenus Spiritus sanctus electos sanctificat immediate seu proximè: veruntamen ad hoc missus à Patre & Filio.

Quid sit, Credere in Deum.

Quum dicimus, nos credere in DEUM, profite-mur duo: Primùm nos credere esse DEUM, cum-que unum sive unicum: deinde, nos in illo tanquã Deo nostro fiduciam nostram collocare.

Quid sit, Credere in Patrem & Filium & Spiritum sanctum.

Quum dicimus, nos credere in Patrem & in Filium & in Spiritum sanctum: profite-mur, in essentia DEI unica tres has esse distinctas personas: nosque in illis singulis, ut uno DEO, fiduciam nostram collocare. In Patre, quòd sit noster quoque Pater, ut qui nos ex gratia in filios adoptarit in Filio suo unigenito. In Filio, quòd is à Patre missus sit in hunc mundum ad salutem æternam, quam per peccatum amiseramus, nobis recuperandam. In Spiritu sancto, quòd nobis à Patre & Filio datus sit, qui nos intus doceat de gratia Dei erga nos in Christo, per verbum gratiæ seu doctrinam Evangelii, nosque sanctificet, creando in nobis fidem & charitatem.

Quid sit, Credere in Deum omnipotentem.

Quum dicimus nos credere in Deum omnipotentem: intelligimus, Deum omnia posse quæcunque velit, ac plura etiam quàm velit: non autem quòd possit, quicquid mente concipi aut verbis significari potest: quia certum est, eum nihil posse, quod pugnat cum ejus natura, eamve evertit: cujusmodi sunt mentiri, negare seipsum: quæ de Deo in Scriptura expressè negantur. Non solum autem profite-mur nos credere, Deum esse omnipoten-

nipotentem, sed etiam omnipotentia sua uti ad nostram salutem tum temporalem tum æternam.

Quum dicimus, nos credere in DEUM creatorem cœli & terræ; profiteamur nos credere, quòd Deus mundum (cujus illæ sunt principales partes hîc totû significantes) omniâq; quæ mundo continentur, creaverit seu fecerit ex nihilo, idque spatium sex dierum. Quo ordine autem, & quo quæque die creaverit; docet Moses libri sui primi capite 1. Cujus narrationis summa hæc est. *Primo* die creavit duo: primum grandem quandam massam ex terra & aqua cõfusam, quam prophani scriptores nominarunt Chaôs: Moses autem illam primò vocat ^b *calum & terram*, per metonymiam effecti; ^{b versu 1.} deinde ^c *terram*, per synecdochen membri, & metonymiam effecti, quatenus tunc non tam erat terra, quàm materia terræ: tum ^a *aquam & abyssum*, ^{a Ibid.} item per synecdochen membri. Deinde eodem die primo creavit & ^b *lucem*, hoc est, corpus quoddam lucidum, quod primo triduo efficeret diem & noctem, sua nimirum circa terram & aquam circumvolutione.

Secundo die creavit ^c *calum*: quod à Mose nominatur ^d *expansum*, quia nimirum per aquæ quasi expansionem, id est, rarefactionem, effectum est. Quo utroque vocabulo intelligitur tota superior mundi pars, quæ circa globum terræ & aquæ circumfusa est: quæ mundi pars in Scriptura distribuitur in tres regiones: quarum prima atque infima est cælum illud in quo volant aves, quæ vulgò dicitur aër: secunda sive media, est cælum stelliferum: tertia atque suprema, est cælum tertium sive paradisus cælestis, nempe sedes beatorum. Eodem se-

Quid sit, Credere in Deum creatorem cœli & terræ.

Creationis opera ex Gen. 1. distinctè repetita, breviterque declarata.

^{c versu 2.}

^{b vers. 3.}

^{c vers. 6. 7. 8.}

^{d Ibid.}

Cælum triplex.

a vers. 7.

cundo die creavit & *nubes*, quæ à Mose dicuntur
^a *aqua supra expansum*, nempe supra infimam ex-
 panli partem.

b vers. 9. & 10.

Tertio die creavit^b *terram* in sua perfectione, cō-
 solidando scilicet eam circa mundi centrum, alve-
 osque ei imprimendo, in quos magnam aquæ par-
 tem collegit, atque ita ampla terræ spatia aquis li-
 beravit: eadēque exciccata, tum producendis
 plantis, tum recipiendis animalibus idonea reddi-
 dit, atq; etiam nonnulla earum ^c *plantis*, id est, her-
 bis, fruticibus & arboribus exornavit.

c vers. 11. & 12.

d vers. 14.
& dehinc.

Quarto die creavit^d *solem & lunam* cæterasque
stellas: atque ita cælum medium exornavit.

e vers. 10. & 21

f *Ibid.*Aves unde
creatae.

Quinto die creavit incolas aquarum & cæli infi-
 mi seu aëris, nempe ^e *pisces* & ^f *aves*: illos quidem ex
 aquis, istas verò ex terra; ut expresse traditur à Mo-
 se cap. 2. v. 19.

g vers. 24. &
dehinc.

h vers. 26.

Homo cur ul-
timo loco con-
ditus.Homo creatus
ad imaginem
Dei, quo sensu
dicatur.

Sexto die creavit incolas terræ, videlicet omnis
 generis ^g *animalia terrestria*, tum repentia, tum gra-
 dientia, tum bruta, tum hominem. Et hunc quidē
 antegressa ^h consultatione, ad significandam ejus
 excellentiam: & ultimo loco, ad monendum, quòd
 cætera omnia creaverit propter ipsum seu ad usus
 ipsius. Unde etiam eum creavit ad imaginē suam,
 i. e. similem sibi, videlicet tum ratione substantiæ
 animæ, quæ est spiritus seu essentia incorporea at-
 que invisibilis, tum ratione qualitatum ejusdem,
 ut q̄ erat sapiens, sancta & justa: tum deniq; ratio-
 ne adjunctæ dignitatis totius hominis, videl. do-
 minationis in cæteras animantes, cui serviebat ipsa
 corporis dignitas, nempe figuræ pulchritudo, sta-
 tura erecta, majestas oculorum atque vultus.

Angeli quoque
à Deo creati.

Atque hæc summam sunt quæ de mundi crea-
 tione

tione narrat Moſes. ubi etſi nulla eſt facta mentio Angelorum, tamen illos à Deo creatos eſſe, ex aliis Scripturæ locis conſtat: ut Pſal. 104. v. 4. & Pſal. 148. v. 1. 2. 3. 4. Heb. 1. v. 7. Col. 1. v. 16. Videntur autē creati die ſecundo, nimirum unā cum ipſo *Quo die.* cælo in quo degunt. Id quod ſic oſtendo. Non ſunt creati die primo: creati autē ſunt ante diē tertium. Ergo creati ſunt die ſecundo. Non die primo, quia tūc nondum erat creata ipſorum ſedes, putā cælū tertium: quippe quod creatum eſt demum die ſecundo, ut ſuprà eſt oſtenſum. Ante verò diem tertium creati ſunt, quo ſcil. fundata eſt terra: quia quum fundaretur terra, Angeli jubilarunt, ut Deus ipſe affirmat Job. 38. v. 4.

Porrò quum dicimus, nos credere in Deū creatorem cæli & terræ, ſimul intelligimus, Deum omnia creaviſſe & creare, creatāque gubernare ſua providentia, id eſt, ex definito conſilio ſive immutabili decreto: adeò ut ſine voluntate & gubernatione ipſius ne pilus quidem de capite noſtro cadat. Unde ſequitur, nec diabolus cum angelis ſuis ſine DEI providentia è cælo cecidiſſe, nec genus humanum in eam miſeriam qua nunc tenetur, ſine eadem providentia inciſiſſe: ita tamen ut ipſe interim ſanctiſſimus manens, author peccati nequaquam exſtiterit. Et ſanè ipſa Dei ſapientia hoc evincit. Quū n. decreviſſet Deus creaturis rationalibus patefacere gloriā ſumæ ſuæ poteſtatis, necnō ſumæ ſuæ juſtitie & miſericordie: ut ad hunc ſcopū perveniret, caſum illū ſive ruinā quorundā Angelorū & totius generis humani huc deſtinavit atque gubernavit, ut nimirum oſtenderet, in ſua poteſtate eſſe poſitum, & deſerere creaturas ratio-

De providentia Dei, & gubernatione rerum creatarum.

De ruina quorundam Angelorum, & hominum creatorum.

nales quas velit, ut fecit & facit tum angelis malis tum hominibus reprobis: & in bono statu confirmare quas velit, ut fecit Angelis reliquis: & denique in integrum restituere quas velit, ut facit hominibus electis.

Miseria homi-
nis quadruplex

Cæterum miseria in quam genus humanum per peccatum ex diaboli deceptione incidit, quadruplex est: videlicet corruptio naturæ, molestiæ hujus vitæ, mors corporis, & reatus mortis æternæ. In hac miseria Deus homines reprobos relinquit: nisi quod nonnullis molestias hujus vitæ & mortis acerbiter minuit: electos verò finit quidem & molestias hujus vitæ & mortem corporis experiri; veruntamen interim animos eorum solatur: à corruptione verò naturæ liberare eos incipit in hac vita, plenè liberaturus post eam: reatum verò mortis æternæ prorsus ab eis tollit, idque per Christum: ut declaratur in parte Symboli secunda.

DE PARTE SYMBOLI

SECUNDA.

Secundæ partis
Symboli sum-
ma.

IN secunda igitur Symboli parte docetur, quomodo Christus electos liberarit à reatu mortis æternæ, & contrà eis acquisiverit jus vitæ æternæ, suo tempore eos in illius possessionem atque fruitionem immissurus. Sunt autem hujus partis duo membra principalia. Primum enim indicatur persona & officium Christi: deinde narrantur ejus tum passionum tum actionum ad redemptionem electorum pertinentes.

De persona
Christi.

Persona describitur his verbis, quòd Christus sit *Filius Dei unigenitus, conceptus ex Spiritu sancto, natus ex Maria virgine*. Quibus verbis docetur, perso-

personam Christi constare ex duabus naturis, divina & humana. Divina natura significatur, quum dicitur esse Filius Dei unigenitus: hinc enim sequitur, cum esse verum Deum unà cum Deo Patre. Quòd dicitur Filius Dei, nomen illud commune habet cum electis, qui & ipsi dicuntur filij Dei. Quòd autem dicitur Filius Dei unigenitus, id habet proprium, & per hoc ab electis distinguitur, ut qui ex gratia à Deo sint adoptati.

Generatio autem illa divina Filii Dei, mysteriū De generatione Filii Dei.

est captum rationis nostræ longissimè superans: veruntamen in Scriptura per quædam similia nobis adumbratur, ut quum Filius Dei nominatur ^a Sapientia ante colles à Deo nata: quo significatur, quemadmodum à mente hominis (idque in ipsa, non extra ipsam) gignitur sapientia, sic à Deo gigni Filium. Item quum nominatur ^b Λόγος, id est, b Verbum sive Sermo: quo significatur, sicut à mente hominis gignitur sermo, tum internus, tum externus, qui mentem ipsam similitudine quadam refert: sic gigni à Deo Filium. Præterea quum dicitur esse ^c splendor seu fulgor (ἀπαύγασμα) gloriæ c Dei patris: quo significatur, quemadmodum à sole gignitur splendor, sic à Deo Patre gigni Filium. Ad hæc quum dicitur esse expressa ^d imago (χαρακ- d τήρ) subsistentiæ sive personæ (τῆς ἑαυτοῦ ὁμοιωσ) Dei Patris: quo significatur, sicut imago ceræ imprimatur à figura sigilli, eamque ad amussim refert, sic à Deo Patre gigni Filium qui ipsum perfectissimè refert: unde ipsemet ait, ^e *Qui vidit me, vidit Patrem.* e

Atque hæc de natura Christi divina. Humana ejus natura significatur, quum dicitur: *conceptus*

De conceptione Christi.

a *Isa. 7. 14.*

b *Luc. 1. 31.*

Ex Spiritu sancto quo sensu conceptus dicitur Christus.

c *Luc. 1. 35.*

d *Mat. 1. 20.*

De natiuitate Christi.
e *Luc. 1 v. 22.*
33. & 34.

Clausura matris utero natus sit Christus.

esse ex Spiritu sancto, natus ex Maria virgine. Conceptus enim esse dicitur, quatenus Maria virgo in utero suo concepit suum ipsius semen, ex quo semine corpus Christi creatum est. De qua conceptione prophetavit Esaias dicens, ^a *Ecce virgo concipiet & pariet filium.* Eandem ipsi virgini annuntiavit Angelus Gabriel, dicens: ^b *Ecce concipies in utero, & paries filium.* Quod autem dicitur conceptus ex Spiritu sancto, non sic est intelligendum, quasi conceptus sit ex Spiritus sancti substantia, sed quod conceptus sit ab illo, per singularem scilicet ejus operationem, quam idem Angelus Mariæ virgini significavit his verbis: ^c *Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus altissimi inumbrabit te.* Josepho autem istis: ^d *Quod in ea genitum est, ex Spiritu sancto est,* id est, à Spiritu sancto: in qua significatione eadē præpositio accipitur. Ro. 1. 1. v. ult. ubi dicitur, *Ex eo (id est à utro, scilicet DEO) sunt omnia.*

Natus verò quum dicitur, intelligendum est partu matris in lucem editum, nempe aperiendo uterū matris: ut patet ex eo, quod circa ipsum ^e observata fuit lex Dei de primogenitis, quæ exstat Exod. 13. 2. his verbis: *Consecra mihi omne primogenitum, quicquid aperit vulvam nullam apud Israëlitarum, ex hominibus & ex jumentis: meum enim est.* Quæ lex ad Christum nihil attinisset, si uterum matris, quum nasceretur, non aperuisset. Falsum igitur est, quod nonnulli tradiderunt, Christum natum esse clauso matris utero: verentes nimirum fatendum esse, quod virginitas Mariæ fuerit læsa, si Christum modo naturali pepererit. Sed frustra hoc veretur: quum virginitas non lædatur pariendo, sed patiando concubitus viri. Etenim omnes
alix

aliæ mulieres virginitatem jam antè amiserunt, quàm pepererunt aut pariunt. Maria verò concepit virginitate illasâ, nec eam pariendo amisit. Unde etiam dicitur, Christum natum esse ex Maria virgine: verè quidem natum, seu partu in lucem editum; veruntamen ex virgine.

An autem Maria mater Domini post Christum natum pepererit filios alios nec ne, de eo nihil certi in Scriptura traditur: ac proinde illud ipsum non rectè pro articulo fidei credendum, à Papa obtruditur. Interim probabile est, Mariam semper virginem mansisse. Quum enim Joseph maritus ejus, fuerit virpius: probabile est, religionem ei fuisse illâ non cognoscere, quam noverat, à Deo, singulari atque eximio hoc honore dignam habitam, ex qua Filius Dei stupendo miraculo nasceretur: ac proinde donum continentia: facile à Deo impetrasse. Helvidius verò qui contrarium affirmare ausus est, jure fuit ab Hieronymo refutatus, ut qui rem incertam, minimeque probabilem, futilibus argumentis astruere conabatur. Argumenta ejus hæc erant. *Primum*: Maria quum peperisset Christum, dicitur peperisse filium suum primogenitum, Luc. i. 7. Hinc inferebat ille: Ergo post illum peperit alios. Sed hoc non sequitur: quia primogenitus in Scriptura dicitur, qui primus nascitur. sive alii sequantur, sive non. id quod patet ex declaratione quæ habetur Exod. i. 3. 2. ubi primogenitum declaratur his verbis, Quod aperit uterum, scilicet in primo partu. *Secundum* Helvidii argumentum erat: In historia Evangelica mentio fit fratrum Christi. Ergo Maria post illum peperit alios. Sed hic committitur fallacia homonymiæ. Quum enim nomi-

Sine articulus fidei, Mariam esse *æternam* virginem.

De Helvidii temerario dogmate.

Argumenta illius refutantur.

4 Mat. 12.

nantur fratres Christi, id non est necesse intelligi de fratribus uterinis : quia ex more Scripturæ potest intelligi de propinquis sive consanguineis : in quorum numero sunt consobrini : quales isti haud dubiè fuerunt.

Cur oportuerit
Christum talē
esse personam.

a 1. Tim. 2. 5.

b Mat. 4. v. 17.
c 23. & cap. 5.
v. 2.

c Mat. 7. v. 28.
d 29. Luc. 4.
22. Joan. 7. 46.

d Ioan. 7. 12.
e cap. 9. 31.
f Mat. 4. v. 23.

g 24.
h Ioh. 3. 2. & ca.
i v. 49. & seq.

j Heb. 8. 3. &
k 10. v. 5.

l Heb. 9. 26.
m Heb. 2. 15.

n Heb. 4. 15.

o Heb. 2. 17.

Hactenus de persona Christi, quænam & qualis illa sit, videlicet talis, quæ simul est Deus & homo, & quidem homo naturâ sanctus. Talem autem esse oportuit, ut officio sibi injuncto rectè atque efficaciter fungi posset : videlicet officio Prophetæ & sacerdotis & regis, atque ita mediatoris ac servatoris. Etenim ut ^a mediator inter Deum & nos, reconciliare nos debuit inter nos : ac proinde utrique parti debuit esse cognatus, ut utrique esset charus, & utramque charam haberet. Speciatim verò ratione muneris prophetici oportuit eum esse hominem, ut ^b ore suo populum DEi more humano (ut Prophetæ solebant) doceret : sanctum verò hominem, ut doceret cum ^c autoritate, ac proinde cum fructu eximio ; item ut ipsâ quoque ^d vitâ doceret : Deum denique, ut doctrinam suam divinis miraculis ^e confirmaret, perq; eam ^f efficax esset in cordibus electorum. Jam ratione muneris sacerdotalis : oportuit Christum esse hominem, ut haberet ^g quod offerret, (videlicet suum ipsius corpus) & per cuius immolationem ^h aboleret peccatum & ⁱ diabolum : item ut posset ^k affici sensu infirmitatum nostrarum, tentatus scil. in omnibus similiter, sed absque peccato ; sive ut esset fratribus per omnia ^l similis, ut misericors esset & fidelis Pontifex in iis q̄ apud Deum agenda forent, (videlicet tum offerendo sacrificium, tum orando) ad expiandum peccata populi. Sanctum verò hominem esse oportuit, ut esset sacerdos

sacerdos^a sanctus, itémque víctima sancta. Deum denique, ut sacrificium ejus esset satis^b pretiosum ad placandum nobis Deum. Postremò ratione muneris regii oportuit Christum esse hominem, ut esset nostrum^c caput & ^d sponus, item frater^e primogenitus qui in omnibus primas teneret. Sanctum verò hominem, ut subditis suis præiret^f exemplo sanctæ vitæ. Deum denique, ut haberet auctoritatem^g vocandi & mittendi doctores Ecclesiæ: nec non potentiam vocandi eos efficaciter, ^h donisque necessarijs instruendi: item ut haberet auctoritatem institutiendiⁱ novas in cultu Dei ceremonias: Præterea ut corda electorum^k flecteret ad obedientiam mandatorum suorum: eosdémque protegeret contra^l persecutores & contra spirituales diaboli^m tentationes.

* Hactenus de persona Christi: sequitur de officio. Officium Christi indicatur hîc tribus nominibus: quorum duo ponuntur absolutè, tertium per relationem ad nos. Absolutè ponuntur *Iesus* & *Christus*: quorum illud est nomen proprium, istud cognomen. Ad nos refertur, quòd dicitur *Domini noster*.

Nomen *Iesus* Hebræum est, Latinè significans servatorem. Hoc nomen impositum est Christo inⁿ circumfisione, idque ex Dei^o mandato per Angelum: qui Angelus etiã rationem nominis^p exposuit hanc, quòd servaturus esset populum suum (id est, electos sibi datos à Patre) à peccatis ipsorū. Servat autem duobus modis: merito & efficaciam. Merito, ut sacerdos: quia sacrificio suo expiavit electorum peccata, atque ita remissionem illorum & vitam æternam eis meruit. Efficaciã verò servat,

a Heb. 7. 26.
b 1 Pet. 1. 19.
c Act. 20. 28.
d 1. Job. 1. 7. Heb. 9. 14.
e Eph. 5. 23.
f Ibid. v. 25. & deinceps. 2. Cor. 11. 2. Col. 1. 18.
g 1. Job. 3. 29. Apo. 21. 2.
h Col. 1. 18.
i 1. Pet. 3. 21.
j 1. Job. 13. 15.
k 1. Mat. 4. v. 18. & seq. & cap. 28. v. 18. & deinceps.
l Eph. 4. 11.
m 1. Mat. 28. 19. & cap. 26. v. 26. & seq.
n Psal. 110. v. 2. & 3.
o Psal. 110. v. 1. & 3. Act. 9. v. 4. & 5.
p 1. Mat. 11. 28. & 16. 18. 1. Job. 10. v. 28. & 29.
* De officio Christi.

Explicatio nominis *Iesu*.

n Luc. 2. 31.
o Mat. 1. 21.
p Ibid.

Christus servat nos duobus modis.

ut rex, quatenus in electis efficit tum fidem, qua testimonium Evangelij de remissione peccatorum apprehendunt; tum studium pietatis, quo sese gratos Deo pro tanto beneficio declarant, eaque viâ ad vitam æternam deducuntur. Quidam addunt modum tertium, quod scilicet etiam servet doctrinâ. Et verum est, Christum ut Prophetam proposuisse populo Israëlítico doctrinam salutis: sed munere illo jam perfunctus est. Interim tamen illam ipsam doctrinam adhuc electis proponi curat per ministros Verbi; sed hoc facit non ut Prophetæ, verum ut rex, legâdo scilicet ministros Verbi. Itaque tertius hic modus intelligi potest in secundo: quatenus Christus per doctrinam Evangelij tum fidem tum studium pietatis efficit.

Explicatio nominis Christi.

a Psal. 2. 2.

b Ioh. 1. 42. & 4. 25.

e Exod. 29. 29.

d 1. Sam. 9. 16.

f cap. 16. v. 13.

1. Reg. 1. 34. & alibi.

g 1. Reg. 19. 16.

f Exod. 30. 23.

h Esa. 61. 1.

Luc. 4. 18.

Atque hæc de nomine Jesu. Christi nomen Græcum est, & Latine unctum significat. Hebraicè dicitur מָשִׁיחַ ^a *maschiabb*, quod Græcè effertur ^b *μᾶσσίας*. Notatur autem isto vocabulo triplex Christi officium, videlicet Prophetæ, sacerdotis summi, & regis. Quorum officiorum ratione, per Prophetas & summos sacerdotes & reges veteris Testamenti fuit præfiguratus: unde illi ad munus suum unctione sacri olei consecrabantur; ordinariè quidem summi ^c sacerdotes & ^d reges: extra ordinem verò Prophetæ ^e Elisæus, ut nimirum Prophetici quoque muneris Christi typus existeret, non minus quàm reliquorum duorum. Etenim ut illi ^f oleo sive unguento pretioso & fragrante ungebantur, quo significabatur, Deum eis collaturum dona Spiritus sancti ad muneris administrationem necessaria: ita Christus ipso ^g Spiritu sancto, (id est, donis gratiæ singularibus) tanquam

tanquam oleo^a lætitiæ, unctus fuit præ conforti-
bus suis.

^a *Psal. 45. 8.*
Heb. 1. 9.

Cæterum de officio Christi prophetico tenen-
da sunt hæc. Quum Christus *Propheta* nominatur,
intelligitur doctor populi Dei immediate à Deo
vocatus, & extra ordinem missus. Quo sensu hoc
nomen Christo tribuitur passim, ut Deut. 18. v. 15.
& 18. Matth. 13. 57. & cap. 21. v. 11. Luc. 7. 16. &
cap. 13. 33. & cap. 24. v. 19. Ioh. 6. 14. & cap. 9. v. 17.
Act. 3. v. 22. & 23. & cap. 7. v. 37. Nominatur etiam
διδάσκαλος, id est, *doctor* sive *magister*, ut Matth. 8.
19. & 9. 11. & 10. 24. & 22. 16. & c. Hebraicè *Rabbi*,
Matth. 26. v. 21. & 49. Marc. 9. 5. & 11. 21. & c. Item
Rabboni, ut Mar. 10. 51. Ioh. 20. 16. Vocatur etiam
apostolus professionis nostræ, Heb. 3. 1. & *Pastor*, Ioh.
10. 11. item *Pastor ille magnus*, Heb. 13. 20. item
Pastor & episcopus animarum nostrarum, 1. Pet. 2. 25.
& *ἀρχιποίμην*, id est *princeps pastorum*, 1. Pet. 5. 4.

De officio
Christi pro-
phetico.

Propheta quo
sensu dicatur
Christus.

Nomina idem
significantiæ.

Hic Propheta tantus fuit, ut Deus minatus sit
ultionem iis qui audire eum noluerint, & quidem
tam severam, ut excindendi sint è populo ipsius,
Deut. 18. 19. Et ut miserit præcursores qui viam
ei pararet, videlicet Johannem Baptistam, Matth.
3. v. 1. & c. Mar. 1. v. 1. & c. Luc. 3. v. 1. & c. Joan. 1. v. 6.
& c. Imò, ut eundem se missurum longè antè præ-
dixerit, Esa. 40. 3. Malach. 3. 1.

Præstantia hu-
jus prophetæ.

Vocatus fuit hic Propheta tum internè, tum ex-
ternè. Internè partim per corroborationem^b Spiritus
& inclinationem ad studium verbi Dei jam inde
à pueritia: quod ostendit, quum puer 12. annorum
in templo confedit inter magistros sive doctores,
eosque tum audivit tum interrogavit, tantaq; cum
intelligentiâ respondit, ut omnes qui audiebant,

Vocatio hujus
Prophetæ
^b *Luc. 2. 40.*

*a Mat. 3. v. 16.
& 17.*

Præparatio
Christi ad mu-
nus prophetici

Apud quos il-
lud administra-
verit.

*b Mat. 15. 24.
c Rom. 15. 8.*

Quomodo illud
administrave-
rit.

* Doctrina
Christi.

*d Mat. 8. 20 &
9. 6. & 11. 19.*

*e Mat. 11. 27.
Iob 3. 16. & dei.*

*f Mat. 16. 16. &
deinc. & alib.*

*g Mat. 15. 24.
h Iob. 10. v. 11.*

*i Iob. 10. 15.
k Mat. 16. 21. &
17. 23. & 26. 2.*

*l Iob. 10. 15.
m Mat. 16. 21. &
17. 23. & 26. 2.*

obstupescerent, Luc. 2. v. 46. & 47. Quo nimirum facto illustre specimen muneris sui prophetici edidit. Partim verò internè vocatus fuit, quum plenitudinem Spiritus accepit ^a in baptismo, quum scilicet baptizaretur à Johanne. Externè autem vocatus fuit, quum illo ipso tempore solenniter fuit ad munus propheticum consecratus atque ordinatus, partim per vocem Dei Patris cælitus demissam, partim per descensum Spiritus sancti in specie columbæ quæ super illū requievit. Mat. 3. v. 16. & 17.

Antequam verò ad propheticum munus administrandum accederet, præparatus fuit meditatione quadraginta dierum continuorum in deserto, & subsecutâ tentatione à diabolo, Mat. 4. & Luc. 4.

Administravit autem illud apud solam gentem Israëliticam: quippe ad quam solam ^b se missum sciebat: unde & minister ^c circumcisionis (id est, circumcisorum) ab Apostolo fuisse dicitur.

Et administravit illud fidelissimè per omnes partes: videlicet docendo, arguendo errores, hortando ad bona opera, reprehendendo peccata, & denique consolando afflictos.

* Doctrina ejus fuit in prædicatione Evangelii & expositione Legis. De prædicatione Evangelii narratur Mat. 4. v. 17. & 23. de expositione Legis Matth. 5. v. 17. & deinc. In prædicando Evangelio docuit tum de persona sua, tum de officio. De persona sua docuit, se esse non solum Filium ^d hominis, sed etiam Filium ^e Dei. De officio suo docuit se esse ^f Christum: ac in specie de officio prophetico, se missum esse à Deo ad ^g Israëlitas, item se esse pastorem ^h bonum. De officio sacerdotali, se positurum ⁱ anumam suam pro ovibus suis, item ^k trucidatum

datum iri, se ^a sanctificare se (id est, in sanctam victimam offerre) pro electis, se exaltatum à terra omnes (nempe electos) tracturum ^b ad se. De officio regio: se ^c resurrecturum tertio die à mortuis, ascensurum ^d in cælum, missurum ^e Spiritum sanctum in Apostolos, rediturum ^f ad iudicium in nubibus, assumpturum ^g discipulos suos ad se in cælum.

Atque hæc omnia docuit cum singulari ^h auctoritate, adeo ut populus obstupesceret. Usus est autem in docendo multis & variis parabolis.

Et si autem populus ab ore docentis pendeat: tamen non nisi ⁱ pauci verè in eum crediderunt.

Atque hæc de doctrina. Jam ad redargutionem errorum quod attinet, redarguit errores tum discipulorum suorum, ut de ^k regno suo: tum Scribarum & Phariseorum atque Sadduceorum; ut de ^l persona Christi, de ^m sensu præceptorum decalogi, de ⁿ cultu Dei, de observatione ^o sabbathi, de ^p resurrectione mortuorum; item ^q refutavit eorum calumnias.

Quod attinet ad exhortationes, hortatus est auditores suos ad omne genus ^r pietatis, ac imprimis ad mutuam ^s dilectionem.

Quod attinet ad reprehensiones, reprehendit liberrimè tum discipulos suos ^t delinquentes: tum hostes suos, Scribas & Phariseos, propter ^u hypocrisin & avaritiam & inanem gloriam & ^x impudicitiam.

Quod ad consolationes attinet, omnes corporaliter afflictos ad opem ipsius confugientes ^y curavit, & afflictas conscientias humanissimè ad ^z se invitavit.

Atque hæc de munere Christi prophetico: sequitur de sacerdotio ejus. Sacerdotium Christi est

a Ioh. 17. 19.
b Ioh. 12. 32.
c Mat. 17. 23.
d 20. 19.
e Ioh. 6. 62. &
30. 17.
f Luc. 24. 49. I.
15. 26. & 16. 7.
g Mat. 25. 31. &
26. 64.
h Ioh. 14. 3.
Quomodo
docuerit.
i Mat. 7. v. 28.
& 29. Luc. 4. 32.
Ioh. 7. 46.
Eventus doctrinæ Christi.
j Luc. 12. 32.
Redargutione
Christi.
k Mat. 20. v. 1.
& deinceps.
l Mat. 22. v. 4.
& deinceps.
m Mat. 5. 21.
& deinceps.
n Mat. 15. 3. &
deinceps.
o Mat. 12. 3.
& deinceps.
Exhortationes
Christi.
p Mat. 22. 29.
& deinceps.
Reprehensione:
q Mat. 12. 25.
& deinceps. Ioh. 8. 49
& deinceps.
r Mat. 5. 6 & 7
f Ioh. 15. 3. 12.
& 17.
t Mat. 8. 26. &
16. 23. Mar. 8. 17.
Luc. 24. 25.
Consolationes.
u Mat. 23. 13.
& sequens.
x Ioh. 8. 7.
y Mat. 4. 23.
z Mat. 11. 28.
Ioh. 7. 37.

De sacerdotio
Christi.
Quid sit.

officiū expiandi peccata electorum, cūque Deum placandi, per oblationem sui corporis in cruce & per preces.

Vocatio ad
illud.

Officiū hoc mandatū ei fuit à Deo patre, ut docet Apostolus Heb. 5. v. 4. 5. & 6. Item ca. 10. v. 5. 6. 7. 8. 9. & 10. Et Christus ipse Joh. 10. 18. & 14. 31.

Effectus illius.

Expiatio peccatorum per sacrificiū Christi verè facta est: quæ fieri non potuit per sacrificia Levitica, per quæ sacrificiū Christi fuit præfiguratum, ut ostendit Apostolus Heb. 10. v. 1. & deinceps.

Preces sacerdotis
Christi
duplices.

Preces Christi sacerdotis sunt duplices: aliæ peractæ in terra tum sub oblatione, quæ commemorantur Joh. 17. tum ipso oblationis tempore, quarū sit mentio Heb. 5. 7. Aliæ verò cœperunt post sacrificiū peractū & ingressum huius sacerdotis in sanctuarium cæleste, quæ adhuc durant; suntque nihil aliud quàm apparitio coram Deo, siue ostensio corporis oblatis, cuius vi expiatio semel facta perpetuā quasi memoriā conservatur: de qua apparitione habetur Hebr. 9. 24.

De regno
Christi.

Atque hæc de sacerdotio Christi: sequitur de regno. De quo primū tenendū, regnum Christi nō esse^a mundanū, i. e. in splendore mundano & opibus, & vi armata positū, sed esse^b cæleste & ^c spirituale. *Cæleste*, quatenus in cælo plenè electis patefiet atque comunicabitur. *Spirituale*, quatenus in Spiritu, i. e. corde gubernando consistit. Quæ gubernatio in hac vita perficitur externè quidē per verbum tum Legis tum Evangelii, tanquā per^d sceptrum quoddā: internè verò per Spiritū S. per quē & Evangelium & Lex in corda electorū^e inscribitur. Quinetiam hoc sensu spirituale dici potest Christi regnum, quod in fruitione bonorum spiritualium,

^a Ioan. 18. 36.

Quale sit.

^b 2 Tim. 4. 18.

^c Luc. 17. 21.

Gubernatio
electorum.

^d Psal. 110 2.

^e Jer. 31. 33.

tualium, ut gratiæ Dei, remissionis peccatorum & veræ pietatis, est positum.

Non solum autē gubernat Christus electos, sed etiam eos protegit atque defendit contra hostes, eosq; tum corporales, videl. persecutores; tum spirituales, videl. diabolum & alios malos spiritus. Contra persecutores tuetur Christus electos bifariam: partim^a obstando eis ne Ecclesiam prorsus deleant, omnesq; Evangelii confessores occidant: partim confirmando in fide illos quos ad supplicia rapi permittit, ut scil. fidem Christianam ad mortem usq; consiteantur, atque ita^b vincant. Contra malos spiritus tuetur Christus electos per^c verbum tum promissionis, tum comminationis & gubernationem Spiritus sancti: efficiendo ut cōstanter credant tum promissioni defensionis suæ, quod oves suas nemo sibi^d rapturus sit è manu sua, quòdque inditurus sit suis^e timorem sui ne recedant à se: item promissioni glorificationis, quod corā Patre suo cælesti^f confessurus sit eos qui ipsum confitentur in hoc mundo: tum comminationi, quod^g negaturus sit eos qui ipsum negaverint. Hanc autem fidei perseuerantiam efficit per Spiritum sanctum.

Hactenus de nominibus Jesu & Christi: sequitur de nomine tertio, quod est, *dominus noster*. Dicitur autem Christus dominus noster duplici ratione seu jure, videlicet *creationis* & *redemptionis*. nam & creavit nos: & à potestate diaboli, in quam per peccatum veneramus, redemit. De creatione declaratur hoc nomen I. Cor. 8. 6. *Nobis unus est Deus, Pater ille à quo omnia & nos in ipso, & unus dominus; Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsam.* De redemptione verò loquuntur dicta hæc: Matth. 20. 28.

Defensio electorum

^a Psal. 110. 2.
^{Act.} 7. v. 4 & 5.

^b Apoc. 2. v. 7.
^{11. 17. & alibi.}
^c Eph. 6. 17.

^d Job. 10. 28.

^e Jerem. 32. 40.

^f Matth. 10. 32.

^g Ibid. v. 33.

Dominus noster quo sensu dicatur Christus.

Marc. 10. 45. Act. 20. 28. Rom. 3. 24. 1. Cor. 6. 20. & 7. 23. Galat. 3. 13. Eph. 1. 7. Col. 1. 14. 1. Timoth. 2. 6. Tit. 2. 14. Hebr. 9. 12. 1. Pet. 1. v. 18. 19. Apoc. 5. 9. Quæ postea suo loco commodius recitabuntur.

Redemptio Electorum duplex.

Cæterum redemptio qua Christus redemit electos, in Scriptura traditur duplex: una, qua jam redemit eos à potestate Satanae, suâ morte; altera, qua redempturus est eos (id est, liberaturus) à persecutione hominum impiorum, & omnino ab omni miseria, in die judicii.

De redemptione priori.

Ad priorem redemptionem quod attinet, sciendum est, electos (sicut & reprobos) venisse in potestatem diaboli per peccatum: quatenus primi nostri parentes sese ab illo decipi^a passi sunt, ut transgrederentur mandatum Dei, atque ita à Deo ad ipsum deficerent. Unde ipse tum in eos, tum in posteros ipsorum, tanquam^b in lumbis eorum inclusos, potestatem nactus est quasi jure belli, vincens nimirum eos non quidem armis, sed dolo, videlicet mendaci promissione^c æqualitatis cum Deo adipiscendæ. Quò accedit & alius juris atque domini titulus, videlicet jus judicialis traditionis, qua homines lapsi à Deo judice traditi sunt diabolo tanquam carnifici ad puniendum eos propter crimen læsæ majestatis; hac tamen conditione, nisi pro aliquibus satisfaceret judicio Dei. De hac autem diaboli potestate testantur hæc Scripturæ pronuntiata. Actor. 26. 18. ubi Paulus narrat, inter alia verba quibus à Christo ad Apostolatam fuit vocatus, etiam hoc sibi dictum esse, *quòd mittat ipsum ad populum Israëliticum & ad gentes, ut aperiat oculos eorum, ut se convertant à tenebris ad lucem, & à potestate*

^a Gen. 3.

^b 1. Cor. 15. 22.

^c Gen. 3. 5.

potestate Satanae ad Deum. Col. 1. ver. 13. de Deo Patre loquens ait: *Qui liberavit nos à potestate tenebrarum, ac transtulit in regnum Filii sibi dilecti,* 2. Tim. 2. 26. *Ut mentis sanitatem recipiant* (ἀναψύξουσιν, exhalatâ nimirum & expulsâ peccati ebrietate & crapulâ) *elapsi ex diaboli laqueo, ut qui captivi teneantur* (ἐσωγήμενοι) *ab ipso.* Apoc. 20. 6. *Beatus & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima. In hos secunda mors non habet potestatem.* Quibus verbis significatur, mortem secundam habere potestatem in alios quosdam. Quod autem dicitur de morte secunda, referendum est ad ipsum diabolum qui impios morte secunda, id est, cruciatibus infernalibus excruciaturus est.

Porro ab ista diaboli potestate liberati sunt omnes electi per sanguinem Christi, quatenus ille effusus est in cruce cum sensu iræ Dei: atque ita effectus est λύτρον, hoc est, pretium redemptionis, quo satisfactum est iudicio Dei. Id quod confirmatur his Scripturæ testimoniis. Mat. 20. 28. itémque Marc. 10. 45. *Filius hominis non venit ut sibi ministrari sineret, sed ut ministraret, daretq; animam suam redemptionis pretium* (λύτρον) *pro multis.* Act. 20. 28 ubi Paulus valedicens presbyteris Ecclesiæ Ephesinæ, inter alia sic loquitur: *Attendite igitur vobisipsum & toti gregi, in quo vos Spiritus sanctus constituit Episcopos ad pascendam Ecclesiam Dei, quam acquisivit proprio sanguine.* Rom. 3. 24. *Omnes peccaverunt ac deficiuntur gloria Dei: justificantur autem gratis, gratiâ ipsius, per redemptionem factâ in Christo Iesu.* 1. Cor. 6. 20. & 7. 23. *Empi estis pretio.* Gal. 3. 13. *Christus nos redemit* (ἐξηγόρασεν, quasi mercando exemit) *ab execratione Legis, dum pro*

Redemptionis
pretium sive
λύτρον, quod-
nam sit.

nobis factus est execratio. Scriptum est enim, Execrabilis quisquis pendet in ligno. Eph. 1. 7. itemque Col. 1. 14. In quo (nempe Christo) habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem scilicet peccatorum. 1. Tim. 2. 6. Qui (nempe Christus) semetipsum dedit redemptionis pretium (ἀντίλουτρον) pro omnibus, nempe electis. Tit. 2. 14. Qui dedit semetipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate. Hebr. 9. 12. Per proprium sanguinem ingressus est (Christus) semel in sacrarium, eternam redemptionem nactus. 1. Pet. 1. v. 18. & 19. Ut qui sciatis vos non caducis rebus, argento vel auro, fuisse redemptos ex vana vestra conversatione, ex Patrum traditionibus acceptā, sed pretioso sanguine, tanquam agni immaculati & incontaminati, Christi. Apoc. 5. 9. quatuor animalia & viginti quatuor seniores (quos in visione vidit Johan.) cecinerunt coram agno (id est, Christo) dicentes: Dignus es qui accipias librum & aperias ejus sigilla: quoniam mactatus es, & redemisti (ῥυόμενος) nos Deo per sanguinem tuum, &c.

de posteriore
redemptione.

Atq; hæc de redēptione priore: de posteriore loquūtur hæc dicta. Luc. 21. 28. ubi Christus posteaquā indicasset discipulis signa adventus sui ad iudiciū, ita subjungit: Quā autē hæc fieri incipient, (nēpe signa adventus Dom. ad iudiciū) erigite & attollite capita vestra: quoniā appropinquat redēptio vestri. Ro. 7. v. 24. & 25. ubi Paul. de molestia quā peccatū inhabitans sibi facebat, multis verb. cōquerens, tandē erūpit in hanc exclamationē: Miser ego homo, quis me eripiet ex isto corpore mortis? Et mox subjungit hanc consolationē: Gratias ago Deo per Iesū Christū dom. nostrū. quib. verbis innuit, se à peccato inhabitante liberatū iri per Christū. Ro. 8. 23. ubi Paulus quū dixisset,

dixisset, creaturā (i.e. mundū) expectare revelationē gloriæ filiorū Dei, subjungit: *Non solū autē illa, sed & ipsi qui primitias Spiritus habemus, etiam nos apud nos suspiramus, adoptionē expectantes, redēptionē corporis nostri.* Id est, hæreditatē illā cælestē ad quam à Deo adoptati sumus, & in quā immittemur quum redimetur corpus nostrū, h.e. liberabitur à persecutione hostiū Evang. 1. Cor. 1. *Qui* (Christus) *factus est nobis sapientia à Deo, justiciāq; & sanctificatio & redēptio.* i.e. is cujus cognitione sapientes, per cujus satisfactionē nobis imputatā iusti sumus, cujus spiritu sanctificamur, & cujus potētia à persecutorib. omniq; miseria redimemur seu liberabimur.

Hactenus prius membrū secundæ partis Symboli, de Christi persona & officio: sequitur alterū, quod est de ejusdē passionibus atq; actionib. ad redimēdū electos susceptis vel suscipiēdis. Passiones Christi cōmemorātur quadruplices: quarū aliæ aliis successerunt: videl. primū passiones eæ quæ proximē antecesserunt crucifixionē, ad quā etiā plerāq; earū fuerunt destinatæ: deinde ipsa crucifixio, tum mors, postremò sepultura atq; descensus ad inferos.

De passionibus Christi.
Passiones Christi quadruplices in Symbolo

Hæ passiones omnes illustrantur à circumstantia tēporis, ad pleniorē historiæ fidē: tempus autē describitur ex adjuncto Judæorum gubernatore, qui fuit Pontius Pilatus, à Cæsare Tib. Hierosolymis præses Judææ collocatus, ut Judæos in subjectione contineret, providerētque ne res novas molirentur, néve adversus ipsum rebellarent.

Quando illas pertulerit Christus.

Primi generis passiones sunt istæ: quod turbatus est spiritu propter imminentem prodicionem: quod anima ejus mœsta fuit usque ad mortem ex præensione cruciatuum perferendorum: quod

Primi generis passiones.

in angore constitutus sudavit guttas sanguinis: quod proditus est à Juda Iscariote uno ex discipulis: quod captus est: quod adductus est primum ad Annam socerum Cajaphæ, deinde ad ipsum Cajapham: quod coram consilio sacerdotum itans & de doctrina sua respondens, bacillo verberatus est ab uno ministrorum: quod abnegatus est à Petro: quod coram consilio accusatus est falsis criminibus, quod ab eodem damnatus est falso crimine blasphemix: quod à ministris sacerdotum variis contumeliis & verborum & verberum affectus est: quod à sacerdotibus adductus est ad Pilatum, ei que traditus ad crucifigendum: quod apud eundem ab illis accusatus est falsis criminibus, putà affectati regni, suax populo rebellionis, & blasphemix: quod illusus fuit ab Herode & militibus ejus: quod à Pilato comparatus est cum latrone Barabba, ut posset eum dimittere: quod populus ei prætulit Barabam, ipsum verò ad crucem postulavit: quod flagellatus est, & cum spinea corona vestique purpurea productus, & perlusum rex salutatus, bacillis que cæsus: quod à Pilato fuit ad crucem damnatus: quod à militibus ejus iterum fuit variis contumeliis tum dictorum tum verberum affectus: quod una cum duobus latronibus fuit ad locum supplicii deductus, bajulans crucem suam. Quæ omnia narrantur Matth. 26. & 27. Marc. 14. & 15. Luc. 22. & 23. Joh. 13. 18. & 19. capitibus.

Secundi generis passio, ipsa crucifixio.

Atque hæ passionēs crucifixionem antecesserunt. Quod ad crucifixionem ipsam atinet: cruci affixus in loco supplicii, erectus fuit medius inter duos latrones, tanquam ipse omnium esset nequissimus: dūmq; in cruce penderet, coactus fuit videre

dere quomodo milites dividerent ipsius vestimenta: item audire maledicta & fannas tum plebeiorum prætereuntium, tum summorum sacerdotum, itemque scribarum & seniorum, tum militum, tum denique alterius latronum unâ suspensorum. Præterea exclamavit voce magna, *Deus mi, Deus mi, cur me deseruisti?* Unde percipitur, cum ad tempus cruciatus infernales sensisse, quod ipsum confirmatur verbis Apostoli Gal. 3. v. 13. & 14. ubi dicitur, *Christum pro nobis factum κατὰ γὰρ, maledictionem seu execrationem:* id est, sensisse pro nobis maledictionem Legis, nempe mortem æternam, (hoc est, qualem damnati patiuntur in æternum) cui opponitur benedictio Abrahæ, id est, vita æterna, Abrahæ promissa, iidem cruciatus significantur Eſa 53. v. 8. his verbis: *Ex coarctatione & ex iudicio sumptus est.* Et v. 11. *Propter laborem animæ suæ, videbit* (scil. bona) *& satiabitur.* Cæterum crucifixio Christi narratur Mat. 27. 33. &c. Marc. 15. 22. &c. Luc. 23. 33. &c. Joh. 19. 17. &c.

Jam ad mortem quod attinet, posteaquam animam suam magno cum clamore commendasset Patri, spiritum ei tradidit: post mortem verò unus militum lanceâ latus ejus fodit, & continuo exivit sanguis & aqua, Mat. 27. 50. Mar. 15. 37. Luc. 23. 46. Johan. 19. v. 30. & 34.

De sepultura Domini tria potissimum notanda sunt: 1. quando sepultus sit: 2. quomodo: 3. quis fuerit status sepulti. Ad primum, videlicet tempus, quod attinet, sepultus fuit Dominus eodem die quo crucifixus & in cruce mortuus fuit, Matth. 27. v. 57. & deinceps. Quod providentiâ Dei ita fuit gubernatum, ut impleretur typus suspensorum in

Tertii generis
passio, mors.

Quarti generis
passio, sepultura.
Quando sepul-
tus sit Domi-
nus.

1 *Deut.* 21. 23.*Gal.* 3. 13.

Quomodo sepultus sit Dominus.

Mat. 27. 57.*Mar.* 15. 42.*Luc.* 23. 50.*Joh.* 19. 38.

Status Domini sepulchri.

b Rom. 8. 9.*c Luc.* 24. 21.*d Marc.* 16. 10.

ligno: de quibus erat lex, ^aut deponerentur eodem die sub occasum solis, idque propterea, quod suspensus sit execrabilis Deo: qua lege fuit significatum, Christum verè execrabilem Deo in cruce propter imputata ei peccata electorum factum iri: ac proinde hunc Jesum esse Christum, quippe in quo præter alia hoc quoque impletum fuit.

Ad modum sepulturæ Christi quod attinet, sepultus est honorificè, à Josepho Arimathæensi, senatore, viro honesto & bono atque iusto; associante etiam se Nicodemo Phariseo illo qui ad eum antea venerat noctu. Involutus est autem sindoni inunda, idque cum aromatibus ad unguendum ejus corpus allatis, quo modo Judæi funerare solebant. Atque ita positus est in monumento novo, in quo nondum quisquam positus erat, ut ita certior esset resurrectionis fides: ne quis calumniari posset, alium fortasse, non autem ipsum Jesum ex illo monumento resurrexisse.

Status post sepulturam fuit partim gloriosus, partim ignominiosus. Gloriosus, sed occultè, quod anima ejus in paradiso fuit; corpus verò integrum servatum fuit à putredine; *Actor.* 2. 31. Ex qua circumstantia iterum probatur, hunc Jesum esse Christum: quia scilicet hoc inter alia de Christo prædictum fuit, *Psal.* 16. 20. Ignominiosus verò, aperte, quatenus nimirum per mansionem in sepulchro mors ipsa continuabatur, ^bdominans ei usque dum resurrexit: & quatenus per id tempus tum amici de illo actum putabant (ut liquet ex lamentatione duorum discipulorum proficiscentium Emmaütem, & ex ^dluctu cæterorum discipulorum) tum hostes ei insultabant, quasi jam prorsus de ipso esset

esset actum, nec ulla ei superesset spes recuperandi vitam paulopost, atque ita innocentiam suam demonstrandi. Hæc illorum insultatio percipitur ex eo, quod à Pilato^a postularunt custodes adhiberi sepulchro, ne discipuli cum furarentur, dicerentque resurrexisse: ubi illum nominarunt impostorem quasi is tale furtum atque mendacium discipulis præceperit.

^a Math. 27. 32.
 & deirc.
 Luc. 23. 43.

Atque hæc videtur esse causa cur addatur, *Descendit ad inferos*, sive *in infernum*, Græcè κατέβη εἰς ᾅδου. quibus verbis deplorandus atq; ignominiosus sepulturæ status significari in Scriptura solet, ut percipitur compluribus ex locis. Quæ antequam in medium afferamus; sciendum, vocem illam ᾅδου quæ in isto articulo continetur, retentam esse ex versione LXX. interpretum: illosq; ea voce reddidisse vocem Hebræam שְׁאוֹל *scheól*, quæ interdum infernum i.e. locum damnatorum, plerumque verò sepulchrum significat. quanquam Latinus interpres perpetuò infernum reddidit. Deinde & hoc sciendum, in ista phrasi pro voce שְׁאוֹל passim tanquam synonymas usurpari voces תַּמְתָּ, id est corruptio vel fovea תַּמְתָּ i.e. cisterna, & תַּבַּשְׂרִית i.e. pulvis, item קֶבֶר i.e. sepulchrum. Ex qua vocū synonymia si ve æquipollentia, tum significatio vocis שְׁאוֹל, tum ille quem dixi sepulturæ status, faciliè percipitur. Loca sunt hæc. Gen. 37. 35. Jacob acceptâ tunicâ Josephi, sanguine tinctâ; quum putaret eum à bestia devoratum, lamentans dixit, *Descendam ad filium meum lugens in infernum*, שְׁאוֹל sive *in sepulchrum*: id est, hic luctus enecabit me, atque in sepulchrum deducet, ubi computrescendum mihi erit. 1. Sam. 2. 6. Anna uxor Elkanæ in cantico

suo gratias Deo agens pro dato sibi (quæ antea
 sterilis erat) Samuele, inter alia istud Dei benefi-
 cium his verbis prædicat: *Dominus mortificat & vi-
 vificat, deducit ad inferos sive in sepulchrum, & redu-
 cit.* Quibus verbis significat, se & in magno luctu
 & in magna ignominia fuisse, quamdiu sterilis e-
 rat: nunc autem filio donatam, & lætari & in hono-
 re esse. Job. 17. v. 13. 14. 15. 16. Job deplorans
 magnitudinem morbi sui, & amicis redintegra-
 tionem vitæ præsentis promittentibus contra-
 dicens, inter alia sic ait: *Si expectem, sepulchrum*
הוּאֹ דְּמוֹס מִיִּי דְּמִיִּי est: in tenebris instruo strata mea.
*Foveam appello, Pater meus es: matrem meam &
 sororem meam, vermes. Et ubi jam est expectatio mea?*
aut ipsam expectationem meam quis contempletur? ve-
litis sepulchralibus (Heb. הוּאֹ דְּמוֹס מִיִּי דְּמִיִּי *sepulchri*) *descen-*
dent: siquidem pariter in pulvere descensus earum
futurus est. Psal. 22. 30. *Comedentes incurvabunt sese*
omnes pingues terræ: coram eo (nempe Jehova) *pro-*
cumbent quicumque descendant in pulverem, qui ani-
mam suam non vivificat. Hic inter se opponuntur
pingues terræ, i.e. opulenti atque honorati, & qui de-
scendant in pulverem, i.e. qui ita pauperes & miseri
sunt, ut mox fame morituri videantur. Psal. 28. 1.
Te Jehova inclamo, rupes mea: ne surdum agas, aver-
sus à me: ut non, si mutus eris & aversus à me, consi-
milis fiam descendantibus in cisternam, i.e. ne peream,
ne ab adversariis è meo tollar. Sic Psal. 143. 7. Psal.
 30. 4. *Jehova eduxisti è sepulchro* (הוּאֹ דְּמוֹס מִיִּי דְּמִיִּי) *animam me-*
am: in vita conservasti me, ne descenderem in cister-
nam. Et v. 10. *Quid lucri erit in sanguine meo, quum*
descendam in foveam? (הוּאֹ דְּמוֹס מִיִּי דְּמִיִּי) *an celebrabis te pul-*
vis? &c. Psal. 49. 18. *Non enim in morte sua assump-*
turus

ignis est illius quicquam: non descensura est post eum gloria ejus. Id est, gloria divitis impii non comitabitur eum in sepulchrum, sed ibi jacebit inglorius & ignominia plenus, Psal. 88. v. 4. 5. 6. & 7. Saturata est malis anima mea: & vita mea ad sepulchrum *הַקְּבֻרִים* *pertingit. Reputor cum descendantibus in cisternam: sum similis viro quem deficit virtus. Reputor inter mortuos, semotus, ut confossi, jacentes in sepulchro* *קבר* *: quorum non recordaris amplius, qui manu tuâ excisi sunt. Ponis me in cisterna omnium infima, in tenebrosissimis, in profundis locis. Pro. 1. 12. Absorbebitur eos velus sepulchrum* *הַקְּבֻרִים* *vivos & integros, ut descendentes in cisternam, Esa. 38. v. 17. 18. & 19. ubi rex Hizkijas gratias Deo agens pro restitutione suâ ex morbo lethali, inter alia sic ait: Ecce ad pacem advenit amara mihi amaritudo: sed tu, propensus amore, eduxisti animam meam à fovea exedente, quia abieciisti post tergum tuum omnia peccata mea. Non. n. sepulchrum* *הַקְּבֻרִים* *celebrat te, aut mors laudat te: non habent expectationem in fide tua qui descendunt in cisternam. Vivēs, vivēs, ipse celebrabit te, &c. Similia dicta vide Eze. 31. v. 14. & deinc. secundum distinctionem veterem; secundum novam verò v. 21. & seqq. Item c. 32. v. 18. & deinc. Ex his omnib. locis perspicuum evadit; locutione hac, Descendere in infernum (ut vetus versio habet, quod est Hebraicè *הַקְּבֻרִים*, Græcè *εἰς ἄδου*: in versione nova, in sepulchrum) nihil aliud significari quàm statum illum ignominiosum mortuorum quo in terræ foveis computrescunt. Unde probabile est, Apostolos quoq; eodem sensu in isto articulo Symboli accepisse: non quòd significare vellent, Christi corpus in sepulchro computruisse, sed quòd omnium de illo fuerit hæc opinio, fore ut*

computrescat more aliorum: quæ certè opinio de Christo, ipsi ignominiosa fuit. Atque hæc una ratio est nostræ expositionis, ex collatione Scripturarum generali.

Altera ratio sumi potest ex collatione speciali cum verbis Christi quæ de hoc ipso sui sepulti statu pronuntiavit, quippe ubi illa ipsa voce *וָאֵשׁ* usus fuit, nempe Psal. 16. v. 9. & 10. ubi Patrem affatur his verbis: *Idcirco letatur cor meum, & exultat gloria mea; etiam caro mea habitat secure: quia non es derelicturus animam meam in inferno* *וָאֵשׁ* (id est, in sepulchro) *neque fines beneficium tuum videre corruptionem.* Quæ verba Apostolus Petrus disertè de statu corporis Domini in sepulchro positi interpretatur, Act. 2. v. 24. & deinceps. Ex qua interpretatione percipitur, verborum illorum quibus Dominus in Psalmo usus est, hunc esse sensum: Sepeliatur quidem corpus meum, & ad tempus jacebit in ista ignominia, quòd omnes putabunt fore ut computrescat: sed hoc me solatur, quòd tu, Pater, ex illa ignominia brevi me libera- bis, excitando corpus meum incorruptum ad vitam æternam. Verba igitur sic sunt exponenda: *Non derelinques animam meam*, id est, meipsum: *meipsum verò*, id est corpus meum, *in inferno*, id est in sepulchro, loco infra terram posito, ut scilicet ibi computrescat. Hæc expositio apertè confirmatur per sententiam continenter annexam, quæ præcedentis *וָאֵשׁ* more apud Prophetas usitatissimo continet, nempe, *Neque fines beneficium tuum* (id est, me, qui erga electos beneficentissimus sum, & tibi charus: me autem, id est, corpus meum) *videre corruptionem*, id est, experiri corrup-
tionem,

tionem, sive computrescere.

Haecenus indicatum est, quænam & quanta passus sit Christus, ista autem omnia passus est innocens & volens, & pro electis: videlicet ad expiandum illorum peccata, & impetrandum eis Spiritum sanctum, & promerendam vitam æternam. Quos quidem fines ut in patiendō propositos sibi habuit, ita etiam effectos dedit: adeo ut totidem sint fructus passionum illius, qui inde ad electos redundant. Quos ipsos ut efficere posset, requirebatur ut & innocens & volens ista pateretur.

De innocentia protestatus est ipsemet Joh. 14. 30. ubi ait: *Venit princeps mundi hujus, & in me non habet quicquam.* Id est, diabolus mox occidet me per summos sacerdotes & scribas & seniores: sed nihil habet juris in me: sum enim innocens, neque mortem ullo pacto commerui. De eadem testati sunt ipsi hostes ejus, quatenus quæsiverunt^a falsos testes contra ipsum. Tum ipsi illi testes: quippe quorum testimonia &^b falsa fuerunt, nec^c idonea ad ipsum morte damnandum. Præterea testimonium innocentiae ei dedit ipse^d proditor, idque ultrò: item judex^e Pilatus, idque multoties; præterea^f Herodes: ad hæc^g uxor Pilati: item^h mulieres in via ad locum supplicij: itemⁱ alter latronum qui fuit conversus, postea Deus ipse per stupenda^k miracula: item^l centurio cum suis, &^m populus, miraculis illis commoti: itemⁿ Josephus &^o Nicodemus, quatenus eum honorificè sepeliverunt, & sanctæ mulieres^p sepeliri illum spectantes, denique duo^q discipuli qui ibant Emmaüentem.

Fines ac fructus passionis Christi: & patient adjuncta, ad fines illos destinata.

Innocentia patientis Christi
a Matth. 26. 5.
b Matth. 26. 64.
c Mar. 14. v. 51.
d Matth. 27. 4.
e Matth. 27. v. 23. 24.
f Mar. 15. 4. Joh. 18. 37.
g Luc. 23. v. 14.
h Luc. 19. v. 4.
i Luc. 23. 41.
k Matth. 27. v. 51. 52.
l Matth. 27. 54.
m Marc. 15. 39.
n Luc. 23. 47.
o Luc. 23. 48.
p Matth. 27. v. 59. 60.
q Joh. 19. v. 39. 40.
r Matth. 27. 61.
s Marc. 15. 47.
t Joh. 19. v. 55.
u Luc. 24. 12.

De eadem innocentia testatus est Spiritus S. per os Prophetarum & Apostolorum in Scriptura S. ut Ps. 99. v. 5. & 6. ubi Christus ait: *Plures sunt quam capilli capitis mei qui oderunt me immerito: potentiores sunt qui conantur me succidere, qui mihi sunt inimici injuriâ: tunc quod non rapui, rependere cogor. O Deus, tu posuisti stultitiam meam: & reatus mei non sunt celati tibi: quorum postremorum verborum hæc est sententia: Tu Deus novisti me falso gravari crimine stultitiæ & reatu.* Es. 53. 9. *Et dedit (sc. populus) improbis sepulchrū ipsius: & diviti mortem ejus: eò quod non fecit violentiam: neque fuit dolus in ore ipsius.* Et v. 11. *Cognitione sui justificabit justus servus meus multos.* Act. 2. 22. Petrus in die pentecostes populum Israëliticum inter alia affatur his verbis: *Viri Israëlita, audite sermones istos: Iesum illum Nazarenum, virum à Deo approbatum apud vos, &c.* Item c. 3. v. 14. idem populum alloquens, inter alia dicit: *Vos autē sanctum illum & justum abnegastis, &c.* Act. 4. 27. Fideles Hierosolymitani in precib. suis dicunt: *Conati sunt verè adversus sanctum puerum tuum Iesum, &c.* Act. 7. 52. Stephanus inter alia sic dicit ad conciliū: *Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri? Quippe trucidarunt eos qui prænuntiabant adventum justī illius, cuius nunc vos proditores & occisores facti estis.* Act. 22. 14. narrat Paulus verba Ananiæ ad se paulò antè à Christo prostratū: *Deus Patrū nostrorū delegit te qui cognosceres ipsius voluntatē, & videres justum illum, & audires vocem ex ore ipsius.* Rom. 8. 3. *Quod impossibile erat Legi, Deus effecit, misso Filio suo in similitudine carnis peccato obnoxie.* He. 4. 15. *Tentatus in omnib. similiter, absq. peccato.* Et c. 7. v. 26. *Talis nos decebat pontifex, pius, innocēs, impollutus, segregatus*

gat us à peccatoribus. Et c. 9. v. 14. *Qui seipsum obtulit inculpatum (ἀμωμον) Deo. 1. Pe. 1. 19. Redemsi estis pretioso sanguine Christi, tanquam agni immaculati & incontaminati. Et c. 2. 21. Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ipsius. Et c. 3. v. 18. Nam & Christus semel pro peccatis passus fuit, justus pro injustis. 1. Joh. 2. 1. Si quis peccarit, advocatum apud Patrem habemus, Iesum Christum justum.*

Atq; hæc de innocentia sacerdotis nostri: jam de obedientia quã Patri in passionibus suis præstitit, loquuntur hæc dicta. Psal. 40. v. 7. & deinceps, iteq; Heb. 10. v. 5. & deinceps: ubi Christus ita alloquitur Patrem: *Sacrificium & oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi, &c. Tunc dixi: Ecce adsum (in volumine libri scriptum est de me) ut faciam o Deus voluntatem tuam. Esa. 53. 7. Exigitur poena, & ipse affligitur, neq; aperit os suum: ut parva pecus ad mactationem ducitur, & velut ovis coram tensoribus suis obmutescit; ita non aperuit os suum. Matth. 16. 27. quum Petrus eum dehortatus esset ab adeunda passione sua, respondit ei: Abscede à me Satana; scandalo es mihi. Et c. 20. v. 18. dixit discipulis: Ecce ascendimus Hierosolimam, & Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, &c. Et v. 28. Filius hominis non venit, ut sibi ministrari sinneret, sed ut ministraret, daretq; animam suam in redemptionis pretium pro multis. Et c. 26. v. 39. precans in horto dixit: Pater, si possibile est, abeat à me poculum istud; veruntamen non ut ego volo, sed ut tu. Et rursus v. 42. Pater mi, si non potest hoc poculum abire à me, quin bibam ipsum, fiat voluntas tua. Et v. 46. Surgite, eamus: ecce appropinquavit qui me prodit. Et v. 52. dehortatus est Petrum à se defendendo per gladium. Joh. 10. v. 17. & 18. Ego pono animam meam. Nemo*

Obedientia
passionis
Christi.

tollit eam à me (scilicet invito) sed ego pono eam à me ipso. Et c. 14. v. 30. & 31. Venit princeps mundi huius, & in me non habet quicquam: sed hæc fiunt, ut agnoscat mundus me diligere Patrem, & prout mandavit mihi Pater, ita facere. Ro. 5. 19. Sicut per inobediētiā unius hominis peccatores constituti sunt multi: ita per unius obediētiā iusti cōstituentur multi. Phi. 2. 8. Factus est obediens usq; ad mortē, mortem autē crucis. He. 5. 8. Quamvis Filius esset, tamen ex ijs quæ passus est, didicit obediētiā, i. e. ipsa experientiā cognovit, quā difficile sit Deo in ejusmodi passionibus obediētiā præstare. Et cap. 9. v. 14. Qui (scilicet Christus) seipsum obtulit Deo per Spiritum eternum, id est, per animam immortalem, sciens ac volens. 1. Pet. 2. 23. Qui convicijs affectus, non vicissim conviciabatur: quum malis afficeretur, non minabatur: sed committebat vindictam ei qui iuste iudicat.

Primus fructus passionum Christi.

Hactenus de innocentia & obediētiā Christi, quæ fuerunt cum ipsius passionibus conjunctæ: sequitur de earundem fructibus, quorum primus est expiatio nostrorum peccatorum, & inde dependens reconciliatio cum Deo. De illa testantur hæc dicta. Esa. 53. 5. Ipse dolore afficitur propter transgressiones nostras, atteritur propter iniquitates nostras: castigatio pacis nostræ super ipsum est, & tumice ejus fit curatio nobis. Et v. 11. Cognitione sui iustificabit iustus servus meus multos: nam iniquitates eorum bajulabit. Huc pertinent omnia testimonia quæ suprà recitata sunt (in expositione appellationis qua Christus dicitur dominus noster) de redemptione prioris generis. Quibus addo hæc. Matth. 26. 28. Hoc est sanguis meus, novi Testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum. Sive (ut

(ut habetur Luc. 22. 20. & I. Cor. 11. 25.) Hoc poculum est novum illud testamentum per sanguinem meum &c. Luc. 24. v. 46. & 47. Ita scriptum est, & ita oportuit Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die: & predicari in ejus nomine resipiscentiam ac remissionem peccatorum &c. Joh. 1. 29. Johannes Baptista Jesum digito ostendens, ait, Ecce agnus ille Dei qui tollit peccatum mundi. Id est, Hic homo est ille, qui instar agni jugulabitur ad expiandum peccatum illud primum à toto genere humano in paradiso commissum, & omnia alia inde orta peccata, quantum quidem ad electos attinet. Rom. 4. 25. Qui traditus est propter lapsus nostros, (scilicet expiandos) & excitatus est propter justificationem nostri, scilicet testificandam. Et cap. 5. v. 9. Iustificati igitur ejus sanguine &c. Et v. 10. Nam si quum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo per mortē Filii ejus &c. Et v. 19. Per unius obedientiā (nempe illā specialem quam ut summus noster sacerdos Patri præstitit in sese pro nobis offerendo) iusti constituentur multi. Et c. 6. v. 10. Quod mortuus est, peccato mortuus est, sc. expiando. Et c. 8. v. 3. & 4. Quod impossibile erat Legi, quatenus infirmabatur per carnem, Deus fecit misso Filio suo in similitudine carnis peccato obnoxio, & sacrificio pro peccato condemnavit peccatū in carne illa: ut justificatio (το δὲ δίκαιωμα) legis impleretur in nobis. Heb. 9. 22. Absq. sanguinis effusione nō fit remissio. Et v. 26. Nunc semel in consummatione seculorū ad abolendū peccatū per immolationē sui ipsius patefactus est. Et v. 28. Ita & Christus semel oblatus, ut multorū peccata tolleret &c. Et c. 10. v. 10. Qua volūtate sacrificati sum⁹, per oblationē corporis Christi semel facta. Et v. 12. Hic verò unā pro peccatis oblata victimā

in perpetuum cōsecrante, confedit ad dexteram Dei. Et v. 14. Unicā enim oblatione consecravit (τῆς αὐτῆς, consummavit) in perpetuum eos qui sanctificantur. 1. Pet. 2. 24. Qui peccata nostra pertulit (ἀνέχε-
της) in corpore suo super lignum. Col. 2. 14. Deleto quod adversum nos erat ritūū chirographo, quod erat nobis contrarium, ipse verò cruci affixum ē medio sus-
tulit. 1. Joh. 1. 7. Sanguis Iesu Christi Filii ejus pur-
gat nos ab omni peccato. Et c. 2. v. 2. Ipse est propitia-
tio pro peccatis nostris, &c.

Secundus fru-
ctus passionum
Christi.

Atque hæc de fructu passionum Christi primo.
Secundus fructus est impetratio Spiritus sancti re-
generantis electos per vocationem efficacem, qua
illuminat mentem ipsorum fide justificante, (qua
scilicet de Dei gratia ex verbo ipsius certò persuasi,
eandem ut suum bonum sibi applicant) & insuper
voluntatem imbuunt studio bonorum operum. De
illo fructu loquuntur hæc testimonia. Johan. 17. 17
Sanctifica eos veritate tua: sermo tuus veritas est. Hoc
petit tanquam effectum sui sacrificii: orat enim ibi
ut noster pontifex paulò ante oblationem sui. Ro.
6. v. 4. 5. & 6. Sepulti sumus unā cum eo per baptis-
mum: ut sicut excitatus est Christus ex mortuis in glo-
riam Patris, ita & nos in novitate vitæ ambulemus.
nam si cum eo plantati coāluimus conformatione mor-
tis ejus: nimirum etiam resurrectionis conformatione
coalescamus: illud scientes, veterem illum nostrum ho-
minem cum eo crucifixum esse, ut enervetur corpus
peccati, ne posthac serviamus peccato. Gal. 3. v. 13.
& 14. Christus nos redemit ab execratione Legis, dum
pro nobis factus est execratio (Scriptum est enim, Exe-
crabilis quisquis pendet in ligno) ut in gentibus bene-
dictio Abrahe exstaret in Christo Iesu, & ut pro-
missum

missum illum Spiritum acciperemus per fidem. Hebr. 9. 14. Quanto magis sanguis Christi qui per Spiritum aeternum seipsum obtulit inculpatum Deo, purgabit conscientiam vestram à mortuis operibus, ad serviendum Deo vivo. 1. Pet. 2. 24. Qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui, iusticia viveremus.

Restat tertius fructus passionum Christi, qui est ipsa vita aeterna. de qua testantur hæc dicta: Joh. 6. 51. Ego sum panis ille vivificus, qui è calo descendit. Si quis ederit ex hoc pane, vivet in aeternum. Et panis quem ego dabo, caro mea est: quam ego dabo pro mundi vita, id est, quatenus eam dabo ad promerendam vitam æternam totius mundi electis. Et cap. 12. v. 32. Et ego, quum exaltatus fuero è terra, omnes traham ad meipsum, ut scilicet sint ubi ego sum, & videant gloriam illam, &c. Joan. 17. 24. Rom. 5. 18. Sicut per unius lapsum reatus venit in omnes homines ad condemnationem: ita per unius justificationem, (δικαίωμα) beneficium redundavit in omnes homines ad justificationem (δικαίωσιν) vite. Huc etiam pertinet dictum paulò antè citatum ex Gal. 3. v. 13. & 14. Hebr. 2. 10. Decebat enim eum propter quem sunt omnia & per quem sunt omnia, ut multos filios in gloriam adducturus, principem salutis ipsorum per afflictiones consecraret. Et cap. 10. v. 19. Quum igitur, fratres, habeamus libertatem ingrediendi sacrarium per sanguinem Iesu, &c. Apoc. 1. v. 5. & 6. Qui dilexit nos, & lavit nos à peccatis nostris per sanguinem suum, & fecit nos reges & sacerdotes Deo, &c.

Tertius fructus
passionum
Christi.

Cætèrùm præter commemoratos tres fructus passionum Christi, est & quartus: qui proprius fuit

Quartus fructus
passionum
Christi.

illorum qui tempore promulgati Evangelii ex Judæis & profelytis ad Christum conversi fidemque Christianam amplexi fuerunt. Illi n. per oblationē sacrificiū Christi *liberati fuerunt à cultu ceremoniali legis Mosaica*, in quo principatum tenebat circumcisio. De hac libertate Christiana testantur hæc dicta. Johan. 1. 17. *Lex per Moysen data est: gratia & veritas per Iesum Christum extitit.* Act. 11. quum Petrus à fratribus quibusdam Hierosolymitanis reprehensus esset, quòd introisset ad viros præputium habentes (videlicet ad Cornelium & necessarios illius) posteaquam narrasset Domini ea de re mandatum & approbationem miraculosam: quieverunt illi, & glorificaverunt Deum, dicentes: *Nempe etiam gentibus Deus respicientiam dedit ad vitam.* Et cap. 15. Apostoli in consilio Hierosolymis congregati, definiverunt, gentes non esse cogendas ad circumcisionem; quam tunc duæ quædam ceremoniæ Legales præceptæ eis fuerunt, videlicet ut abstinerent à suffocato & sanguine, quæ observatio debuit durare, donec Judæi de abrogatione Legis ceremonialis plenius edocti, non amplius neglectu illius offenderentur. Rom. 14. docet Apostolus, non esse condemnandos eos qui discrimen ciborum in Legge præceptum negligebant. Galat. 2. v. 2. 4. & 5. *Sed neque Titus qui mecum erat, quum esset Græcus, coactus fuit circumcidi: nempe propter emissarios falsos fratres qui irreperant ad explorandam libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, &c.* Item vers. 12. & deinceps, narrat, quòd quum videret Petrum non asserere constanter libertatem hanc, coram omnibus eum reprehenderit. Et
cap.

cap. 3. v. 24. & 25. *Lex pedagogus noster fuit in Christum respiciens, &c. At postquam venit fides, non amplius sub pedagogo sumus.* Et cap. 4. v. 1. & deinceps, Legem ceremonialem comparat tutoribus & curatoribus, sub quibus esse debuerit populus DEI usque ad adventum CHRISTI. Et vers. 10. reprehendit eos, quod observarent menses & tempora & annos, id est, solennia festa in Lege præcepta. Et cap. 5. vers. 1. & 2. *In libertate igitur (inquit) qua Christus nos liberavit, perstare: & ne è contrario implicamini servitutis iugo. Ecce, ego Paulus dico vobis, si circumcidamini, Christum nihil vobis profuturum.* Ephes. 2. v. 14. 15. 16. *Ipse est pax nostra, qui utraque fecit unum, & intergerimparietis septum* (τὸ μισότοιχον τῆ διαφυῆς) *solvit: inimicitias, id est, Lege mandatorum, quæ in ritibus posita est, per carnem suam abolitis, &c.* Coloss. 2. 14. *Deleto quod adversum nos erat rituum chirographo, &c. cruci affixum è medio sesculit.* Item v. 16. & 17. *Ne quis igitur vos damnet ob cibum vel potum, aut respectu festi, aut novilunii, aut Sabbathorum: quæ sunt umbra rerum futurarum: at corpus est Christi.* Heb. 10. 1. *Lex umbræ obtinens futurorum bonorum &c.*

Huc etiã facit, quòd mox postquã Christus in cruce expiravit, velũ templi scissũ est, Mat. 27. 51. quo nimirũ fuit significatũ, cultũ Leviticum, per quẽ mors Christi fuit præfigurata, jam veluti scissum, id est, abolum esse: quippe qui complementum suum in illo Christi sacrificio adeptus sit.

Atque hæc de fructibus passionum Christi quos credentes percipiunt. Sed quæritur, an non in ipsummet quoque fructus aliquis passionum ipsius redundet. Hoc etsi nonnulli tanquam absurdũ

Fructus quidã
passionum
Christi, in ip-
summet re-
dundans.

rejiunt: tamen Scriptura testatur, Christum obedientiâ suâ quam speciali mandato Patris, in patiendo pro nobis, præstitit, sibi quoque aliquid meruisse, nempe *summam illam gloriam ad quam exaltatus est*. nam quod ad vitam æternam quam cum omnibus electis communem habet, attinet: quòd illam meruerit obedientiâ suâ quam præstitit Legi, patet ex ipsa Legis promissione, nempe, Homo qui fecerit hæc, vivet in eis, id est, per ea. Sed gloriam illam summam sibi meruit obedientia passionis, teste Apostolo Phil. 2. v. 8. & seqq. ubi ait, *Factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Quapropter etiam Deus eum summè extulit, &c.* Idem potest confirmari ex Apoc. 5. v. 9. ubi viginti quatuor senes agno (id est Christo) dicunt: *Dignus es qui accipias librum, & aperias ejus sigilla, quoniam mactatus es, &c.* Item ex verbis ipsius Christi, Luc. 24. 26. *Nonne hac oportuit pati Christum, & introire in gloriam suam?* Item ex verbis Apostoli Hebr. 1. v. 3. *Purgatione peccatorum nostrorum per seipsum factâ, consedit ad dextram majestatis in excelsis.* Item cap. 10. v. 12. *Hic verò unâ pro peccatis oblata victimâ in perpetuum consecrante, cōsedit ad dexteram Dei.* Et rursus ex verbis Christi Apoc. 3. 21. *Si quis vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo: ut & ego vici, & sedeo cum Patre meo in throno ejus.*

Actiões Christi
ad redemp-
tionem electo-
rum spectantes

Hactenus de passionibus Christi ad redimendū electos susceptis: sequitur de ejusdem actionibus ad eundem finem pertinentibus. Earum autem in Symbolo commemorantur quatuor: *Resurrectio à mortuis, ascensio in calum, sessio ad dextram Dei Patris, & reditus ad judicium*: quarum secunda successit primæ, & præterit: tertia secundæ, & adhuc durat:

durat: quarta verò tertiæ succedet in ultimo demū hujus mundi die. Sūntque hæ quatuor actiones totidem exaltationis Christi gradus: de quibus deinceps ordine dicemus.

De resurrectione considerari debent hæc quinque: 1. qua vi resurrexerit, 2. quo modo, 3. quando, 4. per quos resurrectio fuerit patefacta, 5. cur resurrexerit, ceu qui fuerint resurgendi fines: qui iidem sunt resurrectionis effectus seu fructus.

De resurrectione Christi: qui est primus exaltationis ejus gradus.

Ad primum quod attinet, efficientia resurrectionis Christi in Scriptura tribuitur plerumque Patri, interdum verò ipsi Christo. *Patri*: ut Act. 2. 24.

Qua vi resurrexerit Christus.

Quem Deus excitavit, &c. Et cap. 3. v. 15. *Quem Deus excitavit à mortuis.* Sic cap. 4. v. 10. & cap.

13. v. 30. & 34. & 37. & cap. 17. v. 31. Rom. 4. 24.

Qui credunt in eum qui excitavit Iesum dominum nostram à mortuis. Et cap. 8. v. 11. *Si spiritus ejus qui excitavit Iesum à mortuis, habitat in vobis, &c.*

Et cap. 10. v. 9. *Et credideris in corde tuo, quòd Deus eum excitavit à mortuis.* 1. Cor. 6. 14. *Deus autem & Dominum suscitavit, & nos suscitabit potentiâ suâ.* Et cap. 15. v. 15. *Quoniam de Deo testificati sumus, eum excitasse Christum.* 2. Cor. 4. 14. *Scientes fore ut qui excitavit dominum Iesum, nos quoq; per Iesum excitet.* Gal. 1. 1. *Paulus Apostolus per Iesum Christum & Deum Patrem qui suscitavit eum ex mortuis.* Eph. 1. 20. *Quam (invisibilis efficacitatē) exseruit in Christo quum excitavit eum ex mortuis.* Col. 2. 12. *Per quem etiam cum eo resurrexistis, per fidem Dei efficaciter agentis, qui excitavit eum ex mortuis.* 1. Thes. 1. 10. *Et expectaretis Filium ejus è calis, quem excitavit à mortuis.* Heb. 13. 20. *Deus verò pacis qui magnum illum ovium per sanguinem*

federis aeterni pastorem, dominum nostrum Iesum, à mortuis reduxit. 1. Pet. 1. 21. Qui per eum credidit Deo, qui excitavit eum à mortuis.

Christo ipsi tribuitur in his locis. Joan. 10. 18. *Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo rursus eam assumendi. Et cap. 2. 19. Destruite templum hoc, & tribus diebus erigam illud.* Loquebatur autem (ut Evangelista declarat. v. 21.) de templo corporis sui. Rom. 1. 4. *Qui declaratus est Filius Dei potenter secundum Spiritum sanctificationis, per resurrectionem à mortuis.* Quibus verbis videri potest efficientia resurrectionis Christi, ipsi quoque Spiritui sancto tribui, si scilicet is intelligatur, per *Spiritum sanctificationis*. quæ quidem expositio simplicissima videtur: ut sensus sit, Christum seipsum excitavisse à mortuis potentiâ suâ divinâ, idque cooperante Spiritu sancto: ut illud, *Secundum spiritum sanctificationis*, valeat, *Per Spiritum sanctum*. nam per illum agunt & Pater & Filius.

Quo modo resurrexerit Christus.

De modo resurrectionis Christi sciendum, *animam ejus ex paradiso quò post mortem concesserat, rediisse in corpus, atq; illud vivificasse, ac tum Dominum à mortuis abiisse & è sepulchro egressum esse.* Sed quærat aliquis, quomodo è sepulchro egressus sit, quum illud obvoluto grandi lapide fuerit clausum? Hic sciendum, lapidem illum ab ostio sepulchri devolutum esse per Angelum, Mat. 28. 2. Sed hic excipiat aliquis, non liquere ex textu, an Angelus lapidem devolverit antequam Dominus resurrexit, an post: itaque Dominum fortasse per ipsum lapidem penetrasse. Respondeo, quum neutrum ex textu possit evinci, rectum est ut sequamur id quod est

An penetraverit Christus per lapidem sepulchri.

est probabile. Probabile est autem, Angelum Domino resurrecturo ministrasse: siquidem & antequam res postularet, Angeli ei ministrarunt: ut in deserto, quum attulerunt ei cibum, Matth. 4. 11. & in horto quum Angelus eum corroboravit, Luc. 22. 43. Et sic Petro quoq; in simili casu Angelus ministravit, educendo illū ex carcere, Act. 12. At Christū corpore suo penetrasse lapidē sepulchri, (nempe ipso lapide immoto manente) ne possibile quidem est: quia habuit verum & solidum corpus.

Ad tempus quod attinet, dicitur resurrexisse *tertio die*, id quod ita intelligendum est, Die * parasceves positus fuit in sepulchro: per diē sabbathi totum in eodē^b mansit: tum die proximo, videlicet die * primo hebdomadis, summo mane, surrexit. Qui dies in memoriam tantæ rei à Christianis^d Dominicus fuit nominatus, quod scilicet Dominus in illō resurrexisset à mortuis, quin & cultui divīno in locum sabbathi fuit consecratus ipso facto Christi, & Apostolorum exemplū illius sequentium. Christus enim illo die^e apparuit Apostolis congregatis, idq; bis, cumq; eis collocutus est de regno Dei Apostoli verò die illo conventus sacros egerunt, & Cænā Domini celebrarunt: ut constat ex Act. 20. 7. & 1. Cor. 16. 2.

Sed expositioni illius tridui allatæ ac demonstratæ adversari videntur verba Christi, quæ recitantur Mar. 12. 40. ubi ait: *Sicut fuit Ionas in ventre ceti tres dies & tres noctes, ita erit Filius hominis in corde terre tres dies & tres noctes.* Verū ista verba intelligenda sunt per synecdochen integri, quantū quidem ad primum & tertium diem attinet. Id quod ex eo patet, quod ipse Christus aliās de resur-

II

Quando resurrexerit Christus

a Joh. 19. 42.

b Mat. 27. 62.

c deinc.

c Mat. 28. 8. &

deinc. Mar. 16.

1. & deinceps.

Ioh. 20. 1. &

deinceps.

d Apoc. 1. 10.

e Joh. 20. 19.

& seqq. & v.

26. ac deinceps.

Act. 1. 3.

rectione sua loquens, dicere solitus fuit, se resurre-
cturū die tertio: ut Mat. 16. 21. & 17. 23. & 20. 19.

Porro hic quærat aliquis, cur Dominus hoc ip-
sum tempus observarit? Causæ afferri possunt duæ:
una, ut impleret Scripturam, videlicet typum Jo-
næ, itémque suam ipsius affirmationem: altera, ut
per Sabbathum quiescendo in sepulchro, significa-
ret, se morte suâ promeruisse nobis sabbathum il-
lud æternum, de quo Esa. ult. v. penult. id est, vitam
æternam.

III

Per quos resur-
rectio Christi
fuerit patefacta

Patefacta autem fuit resurrectio Domini pri-
mum per Angelos, deinde per custodes sepulchri,
tum per ipsum Dominum, suis per distincta tempo-
ra apparantem. Angelorum testimonium narratur
duplex: primum unius Angeli, Matth. 28. v. 2. &
deinceps; alterum duorum, Luc. 24. v. 4. & deinceps.
Custodum sepulchri testimonium narratur
Matth. 28. 11. Ad apparitiones Domini quod atti-
net: apparuit primum Mariæ Magdalenæ, Mar.
16. 9. Johan. 20. 11. & deinceps. Deinde apparuit
duobus discipulis qui ibant in vicum Emmaus,
Mar. 16. 12. Luc. 24. v. 13. & deinceps. Postea appa-
ruit decem Apostolis congregatis, Mar. 16. 14.
Luc. 24. v. 36. & deinceps. Joh. 20. v. 19. & deinceps.
Atque hæ apparitiones omnes factæ sunt ipso die
quo resurrexit. Deinde post octiduum apparuit A-
postolis congregatis undecim, præsentem scilicet et-
iam Thomam, qui antea absuerat, Joh. 20. 26. Tum
alio tempore apparuit discipulis septem piscanti-
bus in mari Tiberiadis, Johan. 21. v. 1. & deinceps.
Postremò undecim Apostolis conspiciendum se
præbuit in monte Oliveti, quum in cælum ascen-
surus esset, Mat. 28. v. 16. 17. Atque hæ Domini
appa-

apparitiones narrantur ab Evangelistis: præter quas narrantur & aliæ quædam à Paulo 1. Cor. 15. v. 5. & seqq. ut quòd visus sit (nempe seorsim) Cepha, id est, Petro: item Jacobo: item quingentis fratribus simul. Suntque apparitiones istæ omnes factæ antequam Dominus in cælum ascendisset: post ascensionem verò apparuit Paulo, ut narratur Act. 9.

Cæterum præter istas patefactiones alia quoque Testimonia habentur tum in vetere tum in novo Testamento. In vetere ista, Psal. 16. 10. ubi Christus Patrem inter alia affatur his verbis, *Non relinques animam meam in inferno, neq; dabis ut beneficus tuus videat corruptionem.* Esa. 53. 8. *Ex conrèlatione & judicio assumptus est* *נִפְּי* (scilicet à Deo in cælum) & generationem ejus *וְיָרֵךְ* (id est, filios quos gignet, per Evangelii prædicationem) *quis enarrabit?* Et v. 11. *Propter laborem animæ suæ* (id est, quia anima ejus laboravit sentiendo iram DEI) *videbit* (scilicet bona) & *satiabitur*, scil. bonis illis. Atque hæc ex Testamento vetere. In novo habentur ista. Primum Christus ipse resurrectionem suam prædixit aliquoties, ut Matth. 16. 21. & cap. 17. v. 9. & 23. & cap. 20. v. 19. & cap. 26. v. 32. Deinde de eadem in Actis Apostolorum testati sunt Petrus & Stephanus & Paulus. Petrus cap. 2. v. 22. & deinceps, cap. 3. v. 15. cap. 4. v. 10. cap. 5. v. 30. cap. 10. v. 40. Stephanus, cap. 7. v. 56. Paulus, cap. 13 v. 30. & deinceps, cap. 17. v. 3. & v. 31. cap. 18. v. 5. cap. 22. v. 6. & deinceps, cap. 26. v. 9. & deinceps, & cap. 28. v. 2. 3. & 31. Præterea in Epistolis Pauli reperiuntur testimonia plurima: ut Rom. 1. 4. & c. 5. v. 10. & cap. 6. v. 4. 5. 9. 10 & cap. 7. v. 4. &

Testimonia
Scripturæ de
resurrectione
Christi.

c. 8. v. 11. & c. 10. v. 9. & cap. 14. v. 9. 1. Cor. 15. v. 4. & deinc. 2. Cor. 13. 5. Eph. 1. 20. Phil. 2. 9. Col. 1. 18 & c. 2. v. 12. & cap. 3. v. 1. & deinc. 1. Thes. 4. v. 14 & deinc. 2. Tim. 2. 8. Heb. 13. 20. His addantur testimonia Petri, 1. Pet. 1. v. 3. & 21. & cap. 3. v. 18. & 21. & Johannis, Apoc. 1. 5.

Fines ac fructus resurrectionis Christi.

*imus resurrectionis Christi finis gloria ipsius.

Ad fines quod attinet, resurrexit Christus à mortuis partim propter seipsum, partim propter electos. Propter seipsum, videl. ad asserendum suam gloriam: propter electos verò, ad promovendum ipsorum salutem. Gloriam suam resurgendo à mortuis asseruit, (inprimis apud eos quibus jam tum nota erat ignominiosa ipsius mors) quatenus resurgendo demonstravit, se fuisse doctorum veracem: quippe qui hoc ipsum prædixerat, & hoc ipso signo doctrinam suam obsignaverat: unde jam & reliqua dependent; nempe ipsum esse Christum, Filium Dei, & innocentem supplicio affectum esse. De hoc fine atque effectu testatur Paulus Roman. 1. vers. 4. ubi ait, *Christum declaratum esse Filium Dei potenter, secundum Spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum*, id est, ex eo sive per id, quod resurrexit à mortuis. Item 1. Tim. 3. v. ult. *Deus manifestatus est in carne, justificatus est in Spiritu*. Id est, Jēsus Christus Filius Dei unigenitus, ac proinde verus Deus, assumpsit carnem, hoc est, naturam humanam, in cāque conversatus est inter homines, & passus est tanquam maleficus: at idem justus seu innocens declaratus est per naturam divinam, cujus vi corpus suum in sepulchro incorruptum conservavit, & tertio die à mortuis resurrexit. Porro hanc gloriam obtinuit tum apud amicos, videlicet discipulos; tum apud inimicos, videlicet princi-

principes Sacerdotum & Pharifæos. Nam illi quidem ipsum sese eis vivum ostendentem adorarunt, Johan. 20. 28. Matth. 28. 17. isti verò resurrectionem ejus crasso atque impudente mendacio obscurare conantes, seipfos apud omnes sanos pudefecerunt: qua de re vide Matth. 28. v. 2. & deinceps. Sed insuper gloriam suam per resurrectionem asseruit Christus tum apud Apostolos, tum apud eos quibus illa in posterum erat prædicanda, quatenus Apostolos post resurrectionem ad prædicandum in toto mundo Evangelium præparavit, idque partim per doctrinam sive institutionem, loquendo eis per 40. dies, quæ ad regnum Dei spectabant, Actor. 1. 3. partim per promissionem Spiritus sancti mittendi in die Pentecostes, qui ad istud munus alacriter fungendum animos ipsorum corroboraret, ibid. v. 4. 5. & 8. partim denique per mandatum de legatione illa obeunda, ibid. v. 8. & Matth. 28. 19. Mar. 16. 15.

Salutem electorum promovit Christus resurrectione sua duobus modis: primum præparando Apostolos ad Evangelii prædicationem: (de qua præparatione jam dictum) deinde per prædicationem tum illorū tum aliorū declarando resurrectionis suæ fructus, eosque numero tres: videlicet confirmationem in fide, spe & charitate. In fide, scilicet, remissionis peccatorum: quatenus resurgendo à mortuis, *re ipsâ demonstravit, testatūque fecit evidentissimè, quòd morte suâ omnia illorum peccata, quæ ut sponsor in se susceperat, expiaverit, proque illis iudicio Dei satisfecerit.* De hoc fructu testatur Paul. 1. Cor. 15. v. 17. ubi ait: *Si Christus nō est excitatus, inanis est fides vestra: adhuc estis in*

Secundus finis
resurrectionis
Christi, salutis
electorum.

Primus fructus
specialis resur-
rectionis Chri-
sti ad electos
redundans.

peccatis vestris. Hinc jam rectè concluditur per argumentationem à contrario sensu, sive à pari ratione contrariorum: Ergo, quia Christus est excitatus; sequitur, credentes non amplius esse in peccatis suis, nec fidem ipsorum inanem esse: nempe fidem qua credunt, peccata sua per mortem CHRISTI esse expiata. Eodem pertinet dictum ejusdem Apostoli Rom. 4. v. ult. *Qui* (nempe Jesus) *traditus est propter lapsus nostros* (scilicet expiandos suam morte) & *excitatus est propter justificationem nostri*, scil. testificandam, quòd nimirum illa facta sit per sanguinem ipsius; ut in eadem epistola dicitur cap. 5. v. 9. Idem fructus significatur ab eodem Apostolo, Act. 13. ubi posteaquam ex Psal. 16. ostendisset, Jesum esse Christum, ut qui incorruptus excitatus sit à mortuis, subjungit tanquam corollarium, v. 38 *Notum ergo sit vobis, fratres, quòd per hunc vobis remissio peccatorum annuntiatur &c.*

Hunc fructum resurrectionis Christi indicat & Petrus, 2. Pet. 3. 21. ubi ait, *quòd baptisma nos servet, non quo carnis sordes abjiciuntur, sed quo fit ut bona conscientia Deum interroget per resurrectionem Iesu Christi.* Quibus verbis significat Petrus, credentes in Christum habere bonam conscientiam, quatenus conscientia ipsorum purgata est à peccatis, (ut dicitur Heb. 9. 14.) id est, quatenus credentes sibi conscii sunt quòd habeant remissionem peccatorum per sanguinem Christi in cruce oblatis, ut declaratur loco citato. Talem autem conscientiam quòd habeant credentes, probat Petrus ex effectu, videlicet quòd ausint Deum interrogare. quidnā? Nempe hoc ipsum, an non ita sit ut credunt, nempe quòd Deus ipsis remiserit peccata propter oblationem

tionem Christi. Hoc autem ipsum ut confirmet, proponunt ei pro infallibili argumento resurrectionem Christi: qui nimirum nisi peccata ipsorum sacrificio suo expiasset, resurgere à mortuis non potuisset.

In *spe* (videlicet *vita aeterna*) confirmat credentes resurrectio Christi, quatenus Christus resurrexit ut primitiæ eorum qui sunt ipsius, 1. Cor. 15. v. 23. Ergo sicut per benedictionem primitiarum, i. e. primarum frugum Deo oblatarum, benedicebatur reliqua seges sive messis (qua de re vide Levit. 23. v. 9. & seqq.) ita quum Christus ad vitam beatam resurrexerit, sequitur, credentes quoque ad eandem suo tempore resurrecturos. Deinde in eadem *spe* confirmantur credentes per resurrectionē Christi, quatenus Christus est primogenitus ex mortuis, Col. 1. 18. Apoc. 1. 5. Ergo sicut primogenitus non solus hæreditatem à Patre relictam accipiebat, sed eam cum fratribus minoribus partiebatur, ita tamen ut ipse duplum acciperet, (Gen. 48 v. 5. & 22.) eadem ratione Christus post resurrectionem suam in cælum profectus, non solus hæreditatem illam cælestem, (id est, vitam æternam) occupat, sed eam cum fratribus, id est, credentibus partitur: ita tamen ut ipse primas teneat: quemadmodum ibidem Apostolus loquitur. Hunc fructum resurrectionis Christi indicat & Petrus 1. Pet. 1. 3, ubi ait: *Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui ex multa sua misericordia regenuit nos in spem vivam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis.* Huc etiam spectat ratiocinatio illa Pauli 1. Thess. 4. 14. *Si credimus, Iesum mortuum esse & resurrexisse: ita etiam Deus eos qui obdormierint in*

Secundus fructus specialis resurrectionis Christi, ad electos perti-nens.

Iesu, adducet (scil. in vitam æternam) cum eo.

Tertius fructus
specialis resur-
rectionis Chri-
sti, ad electos
pertinens.

In charitate sive in dilectione Dei & proximi confirmat credentes resurrectio Christi, quatenus quadam illius similitudine efficaciter per Spiritum sanctum admonentur, resurgendum sibi esse spiritualiter ad vitam novam; sicut Christus ad vitam novam resurrexit corporaliter. Huius resurrectionis Christi usum indicat Apostolus Rom. 6. v. 4. 5. & 8. ubi ait: *Sepulti igitur sumus unà cum eo per baptismum in mortem: ut sicut excitatus est Christus ex mortuis in gloriam Patris, ita & nos in novitate vite ambulemus. Nam si cum eo plantati coaluimus conformatione mortis ejus, nimirum etiam resurrectionis conformatione coalescemus.* Et paucis interjetis: *Quod si mortui sumus cum Christo, credimus fore ut etiam vivamus cum eo.* Item cap. 8. v. 11. ubi ait: *Si spiritus ejus qui excitavit Iesum à mortuis, habitat in vobis: is qui excitavit Christum ex mortuis, vivificabit etiam mortalia corpora vestra per inhabitantem ejus spiritum in vobis.* Quæ verba vulgò non rectè accipiuntur, tanquam dicta de resurrectione corporum: quum ex scopo illius sermonis planum sit, Apostolum ibi loqui de resurrectione spirituali, qua animæ credentium excitantur ad studium novæ atque sanctæ vitæ, quæ vita sese per corporis membra exserit.

De ascensione
Christi in cælum:
qui est secundus
exaltationis
ejus gradus.

Hactenus de resurrectione, primo scil. exaltationis Christi gradu: sequitur de gradu secundo, videl. de ascensione in cælum. Ubi se considerandæ offerunt quæstiones sex: videl. quando ascenderit, unde, seu ex quo loco, quò seu in quem locum, quo modo seu qua forma, cur seu propter quos fines, & quamdiu ibi quò ascendit mansurus sit.

De

De quaestione Quando, tradit Scriptura: Christum in cælum ascendisse *die^a quadragesimo postquam resurrexisset a mortuis*. Ubi querat aliquis, cur non mox post resurrectionem ascenderit, sed tãdiu ascensionẽ distulerit. Ad quam quaestionem causa afferri potest duplex: una, ut pleniorẽ apud discipulos faceret resurrectionis suæ^b fidem: altera, ut ^b *Act. 1. 3.* eos accuratius^c institueret de mysterijs regni Dei, ^c *Ibid.* atque ita eos ad illa prædicanda præpararet. Sed quum hoc efficere potuerit spatio temporis breviorẽ: cur adhibuit totos dies quadraginta? Id videtur fecisse ad conciliandam doctrinæ Evangelij quam per id tempus Apostolis tradidit, majestatem: significando scil. illam æquẽ cælestem ac divinam esse, atque est doctrina Moysis, quam ille per ^d *Exod. 24. 18.* totidem dies in monte ex ore Dei didicit: item doctrina ab ipso met apud populum Israëliticum tradita: quam ipse quoque per dies ^e *Math. 4. 2.* quadraginta in deserto fuerat meditatus. ^f *Luc. 4. 2.*

De quaestione Unde, tradit Scriptura: Christum ascendisse *ex monte^f Oliveti prope Bethaniam*. Cujus circumstantiæ hæc videtur fuisse ratio, ut ascensio magis esset conspicua, ac proinde certior; id quod colligitur ex eo, quod Apostoli à diutius intuendo^g reuocati sunt per duos Angelos, testificantes quod in cælum esset receptus. Cujusmodi dubitatio de receptione Eliæ olim accidit discipulis Eliæ, quippe qui illo in cælum recepto, putabant projectum esse à Spiritu Domini in aliquem montium aut vallium, ² *Reg. 2. 16.*

De quaestione Quò, dicitur in Symbolo, quod ascenderit *in calum*, quod ipsum apertè Scriptura ^g *Act. 1. 12.* testatur, *Mar. 16. 19. Sursum receptus est in calum*, ^h *Quò, seu in quem locum, ascenderit.*

I.
Quando ascendit.
^a *Act. 1. v. 3.*
^e *seqq.*

^d *Exod. 24. 18.*

^e *Math. 4. 2.*
^f *Luc. 4. 2.*

II.
Vnde, seu ex quo loco ascendit.
^f *Math. 28. 16.*
^g *Luc. 24. 50.*
^h *Act. 1. 12.*

^g *Act. 1. 12.*

VII.
Quò, seu in quem locum, ascenderit.

ἀνελήφθῃ εἰς τὸν οὐρανόν. Luc. 24. 51. *Disjunctus est ab eis, & sursum ferebatur in calum, διέσπῃ ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὸν οὐρανόν.* Act. 1. 9. *Nubes suscepit eum & abstulit ab oculis eorum, νεφέλη ἐπέλασεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.* Et v. 11. *Hic Iesus qui sursum receptus est à vobis in calum &c.* ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν. In quibus omnibus locis (sicut & in Symbolo) vocabulo C A E L I intelligendum est cælum supremum, quod Salomōn² cælum cælorum vocat: Paulus^b cælum tertium & c^o paradysum; Christus ipse quoque^d paradysum & c^o domum Patris. Quod autem dicitur, Christum^f ascendisse supra omnes cælos, id intelligendum est de cælis inferioribus, putà de aëre, de septem cælis septem planetarum, & de cælo stellarum quas fixas nominant.

IV

Quo modo ascendit.

§ Luc. 24. 51.

ἀνελήφθῃ, sursum ferebatur.

h Act. 1. 9.

i Heb. 4. 14.

ἀναλυσθὲς τῶν οὐρανῶν.

k Mat. 28. 16.

Mar. 16. v. 15.

collato cum seqq.

Act. 1. v. 2. &

seqq.

l Ibid. v. 11.

V

Cur seu prop-

ter quos fines

ascenderit.

Primus finis,

gloria Christi.

De quaestione Quomodo seu qua forma, tradit Scriptura, quòd Dominus in cælum ascenderit, *sursum² movendo corpus suum, suscipiente^b eum nube: & denique^c penetrando calos inferiores, donec in summum illud perveniret.* Hujus actionis spectatores ac testes fuerunt^k undecim Apostoli: & duo^l Angeli, qui eos à diuturniore spectatione dehortati sunt.

Ad fines ascensionis Domini quòd attinet, illi in genere fuerunt duo: *gloria ipsius & nostra utilitas.* Ad gloriam ipsius quòd attinet, ea significatur per articulum proximè-sequentem, *Sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis.* qui articulus in Scriptura quoque huic annectitur: idque ita ut appareat, per illum indicari finem hujus, ut Marc. 16. 19. *Sursum receptus est in calum, & concedit* (ἐκδόσιν, bat sich gesekt) *ad dexteram Dei.* Act. 2. v. 33. & 34. *Itaque, ad dexteram Dei* (τῇ δεξιᾷ, id est, πρὸς τῷ δεξιᾷ) *exaltatus*

*exaltatus &c. effudit hoc &c. Neque enim David ascendit in calos, sed ducit ipse, Dixit Dominus domino meo, Sede ad dexteram meam. Hoc loco Petrus duas istas locutiones, Ascendere in calum, & Sedere ad dexteram Dei, conjungit tanquam consentaneas & consequentes inter se: consentaneæ autem sunt ut effectum destinatum & finis. Ideò enim ascendit, ut sederet. Actor. 5. 31. Hunc Deus in principem (si-
we ducem, ἀρχηγόν) ac servatorem exaltavit ad dexteram suam, τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, id est, πρὸς τὴν δεξιάν. Heb. 1. 3. Purgatione peccatorum nostrorum per seipsum factâ, confedit (ἐκάθισεν, hat er sich gesetzt) ad dexteram majestatis in excelsis. Concedit autem per ascensionem. Sic cap. 10. v. 12. Ipse verò unâ pro peccatis oblatâ victimâ in perpetuum consecrante, confedit (ἐκάθισεν) ad dexteram Dei. Et cap. 12. v. 2. Per-
tulit (ὑπέμεινε) crucem, ignominiam contemptâ, & ad dexteram throni Dei confedit. 1. Pet. 3. 22. Qui est ad dexteram Dei, profectus (προφύκεις, id est, posteaquam profectus fuit) in calum.*

Ad utilitatem nostram quod attinet: ea triplex sese offert. Conducit enim nobis ascensio Christi in cælum ad confirmationem nostri in fide, spe & charitate. In fide, scilicet expiationis peccatorum, perfectæ per mortem ipsius. Nam nisi illa Christus expiavisset morte suâ, mansissent ei imputata: ac proinde nec à mortuis resurgere, nec in cælum ascendere potuisset: quia nihil impuri locum in cælo adipiscetur. Nec licuisset Christo, tanquam summo nostro sacerdoti in cælum tanquam sanctum sanctorum ingredi, nisi prius sacrificium suum legitime peregisset. Quum autem illud peregerit legitime: consequens est, peregisse quoque efficaciter seu

Secundus finis,
utilitas nostra,
eâque triplex.
Primus fructus
ascensionis
Christi.

Heb. 9. 12. item
v. 24. 25. 26.
& cap. 10. v. 12.

cum effectu. Effectus autem primus ac proprius est expiatio peccatorum, ut suprà suo loco est ostensum. Huc pertinet dictum Christi ad Mariam Joan. 20. 17. *Vade ad fratres meos* (sic nominat discipulos) & *dic eis: Ascendo ad Patrem meum & Patrem vestrum, & Deum meum & Deum vestrum.* quibus verbis significat, Deum illis morte sua propitium effectum esse: seq; peccatis electorum quibus antea onustus erat, liberum, acceptum ei fore, ut in cælestem regiam recipiatur.

Secundus fructus ascensionis Christi.

Jam in *spe viæ æternæ* in cælo apud Christum fruendæ, confirmamur per ipsius ascensionem: quia ipse ascendit ut pararet nobis locum, & ut suo tempore nos ad se assumat, ut conspiciamus gloriam ejus. Joh. 14. v. 2. & 3. & cap. 17. v. 24.

Tertius fructus.

Postremò in charitate, id est, *dilectione Dei & proximi* confirmamur per ascensionem Christi in cælum, quatenus cogitamus cum parare ibi locum solis veris discipulis suis, Johan. 14. 2. illos autem esse veros discipulos ejus, qui obediunt præcepto ejus, ut se mutuò diligant, Johan. 15. 12. quique spe gaudiorum apud Christum in cælo fruendorum sese purificant, i.e. sanctitati student, 1. Joh. 3. v. 2. & 3. Huc pertinet illud Pauli Philip. 3. v. 20. & 21. *Nostre conversatio* (τὸ πολίτευμα) *in cælis est: unde etiam Servatorem expectamus dominum Iesum Christum. qui transformabit corpus nostrum humile, &c.* Et Col. 3. v. 1. & 2. *Si resurrexistis cum Christo: ea quæ supra sunt querite, ubi Christus est, ad dexteram Dei sedens: Ea quæ supra sunt, curate: non ea quæ super terram, &c.*

Utilitas seu fructus specialis ascensionis Christi: proprius scilicet Apostolorum.

Præter has utilitates quæ omnium credentium sunt communes, notanda est utilitas specialis quæ pertinebat

pertinebat ad Apostolos, ut scil. post ascensionem ad eos mitteretur Spiritus sanctus : quæ tamen utilitas in totius mundi usum cessit, quia inde Apostoli ad totum mundum docendum idonei evaserunt. De hac utilitate ita loquitur Christus Johan 16.7. *Ego veritatem dico vobis, Expedit vobis ut ego abeam. Nisi enim abiero, consolator ille non veniet ad vos: sin autem profectus fuero, mittam eum ad vos.* Sic Act. 1. v. 4. & 5. in cælum jamjam ascensurus, hoc ipsum eis promittit. Quod etiam præstitit in die Pentecostes, ut narratur Act. 2.

Restat sexta quæstio, *Quamdiu Dominus in cælo mansurus sit.* Docet autem Scriptura, ibi mansurum usque ad diem iudicii. Sic enim ait Petrus Act. 3.

VI.

Quamdiu Dominus in cælis mansurus.

21. *Quem oportet ut calum recipiat* (ὃν δεῖ οὐρανὸν μὲν δεξασθαι) usque ad tempora restitutionis omnium eorum quæ locutus est Deus (ὧν ἐλάλησεν, i. e. ἐκείνων ἀ' ἐλάλησεν) per os omnium sanctorum suorum Prophetarum à seculo. Sed contra hanc sententiam objiciat aliquis historiam conversionis Pauli, quæ describitur Act. 9. & 22. ubi narratur, Jesum cum Paulo prope Damascum collocutum, & ab eodem visum esse, quò etiam facit ipsiusmet Pauli testimonium 1. Corin. 15. v. 8. ubi ait, Christum à se conspectum esse. Utitur autem ibi verbo ὁρῆναι, quo ipso usus quoque fuit in præcedentibus, ubi narravit, eundem conspectum fuisse Cephæ, id est, Petro, & duodecim Apostolis, & plusquam quingentis fratribus, & Jacobo, & Apostolis omnibus. Ubi planum & in confesso est, sermonem esse de conspectu oculorum: non autem de visione qualis est eorum qui rapti sunt extra sese: quem raptum Græci ἁγασιν nominant. Et sanè talis

conspēctus Paulo erat necessarius propter Apostolatum, ut de resurrectione Christi verē posset testari, ut qui ipse eum oculis suis post resurrectionem non minus quā alii Apostoli vidisset.

Respondeo. Et si Christus tunc de cælo descendit, ut appareret Paulo: tamen id fuit extraordinariū, ac proinde non obstat dicto Petri, quod loquitur de statu Christi ordinario.

De sessione
Christi ad dex-
teram Dei, qui
est tertius ex-
altationis e-
jus gradus.

Sequitur de tertio gradu exaltationis Christi, videlicet de sessione ejus ad dextram Dei; de qua cōsideranda sunt hæc quinque: 1. quidnam ea sit, 2. quando sit facta, 3. quamdiu sit duratura, 4. quam Christi actionem diversam habeat conjunctam, 5. quisnam sit doctrinæ hujus usus.

I
Quid sit illa.

Ad primum quod attinet, Sessio Christi ad dextram Dei, est *Ecclesie militantis gubernatio atque defensio gloriosa, secundum utramque naturam, per actiones utriusque distinctas: divinā scilicet potenter operante, humanā verò consciā & approbante, & sua (quæ nostrum non est definire) agente.*

Explicatio
phræseos seu
locutionis.

Est autem in hac phrasi metaphora à consuetudine regum ac principum; qui illum cujus operā in subditis gubernandis atque defendendis potissimum utuntur, honoris causā ad dextrā suam collocare solent, tanquam proximum ab ipsis: quem honorem etiam aliis tribuunt, quibus proximum post se honorem tribuere volunt; ut colligi potest ex his exemplis. 1. Reg. 2. 19. quum mater regis Salomonis ad eum venisset ut ei loqueretur: *surrexit rex in occursum ejus, adoravitque eam: deinde cōsedit super thronum suum: positusque est thronus matri regis, quæ cōsedit ad dexteram ejus.* Psal. 45. 10. de regina, sponsa Christi, dicitur, quod *asset ei ad dexteram*

dexteram: quod ipsum typicè de uxore Salomonis filia Pharaonis, dictum est. Sic 3. Esdr. 4. 29. Zorobabel narrat, se vidisse concubinam regis, *sedere juxta regem ad dexteram &c.* Et hanc consuetudinem fuisse olim apud Gothos, colligitur ex historia Olai Magni de gentibus Septentrionalibus, li. 8. cap. De eadem adoptionis forma, ubi narrat, quòd Turismundus, Gepidarum rex, Albuinum filium Oduini regis Longobardorum benignè suscipiens, instituto convivio ad dexteram collocarit, ubi sedere consueverat filius ejus natu major &c. Itaque hac phrasi significatur: Christo, qui secundum naturam divinam æqualis est Patri, tributum esse secundum naturam humanam, honorem à Deo proximum.

Nunc locutione declarata, operæpretium est, propositam descriptionem per partes fusiùs exponere, & testimoniis Scripturæ confirmare. Primum igitur quòd sessio Christi ad dexteram DEI sit gubernatio, qua Christus, ut rex gubernat, Ecclesiam seu populum Dei: probatur ex verbis Apostoli 1. Cor. 15. 25. collatis cum verbis Davidis Psal. 110 v. 1. Verba Davidis sunt: *Dixit Dominus domino meo, Sede à dexteris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Pauli ad illum locum respicientis verba sunt: *Nam oportet eum regnare, usquequò omnes inimicos subjecerit pedibus ejus.* Ubi manifestum est, Paulum locutionem illam, *Sedere à dexteris*, interpretari verbo *regnandi*. Idem ampliùs confirmatur ex Pauli citati versu 2. ubi Deus Pater ad Christum dicit, *Dominare in medio inimicorum tuorum.* Ex quibus verbis etiam hoc probatur, quòd sessio Christi ad regnum Dei sit guber-

Descriptio
propositæ ex-
plicatio &
confirmatio.

I
De gubernatione Christi.

natio Ecclesię militantis, quippe constitutę in medio inimicorum. Gubernat autem Christus Ecclesiam duobus modis, externę scil. & internę. Externę quidem per verbum, internę verò per Spiritum sanctum. Utrunque gubernandi modum significat David Psalmo citato, v. 2. his verbis: *Baculum robustum tuum mittet Iehova è Ziyone*. ubi per baculum intelligitur verbum: ut percipitur ex collatione cum verbis Esaia cap. 2 v. 3. *E Ziyone exhibit Lex; (sive doctrina מן ה')* & *verbum Domini ex Ierusalem*. Nominatur autem verbum baculus per metaphoram à pastore, nam ut pastor baculo seu pedo regit oves: ita Christus, bonus ille pastor, verbo regit suas oves, id est, electos. Quod autem iste baculus dicitur esse baculus roboris, hoc est, robustus, per hoc significatur, verbo adjunctam esse efficaciam Spiritus sancti, potenter per verbi prædicationem operantis, efficiendo scil. fidem & novam obedientiam in cordibus electorum, & utramque etiam conservando atque augendo. Porro ad verbum prædicandum vocat & mittit doctores, illosque necessariis Spiritus sancti donis instruit, ut docet Apostolus Eph. 4. v. 7. & deinceps ubi ait, *Christum quum in sublime ascendisset, dedisse dona hominibus: dedisseq; alios quidem Apostolos, alios verò Prophetas, alios autem Evangelistas, alios denique pastores & doctores*. Ubi observandum, duo in universum doctorum genera commemorari: unum temporarium, alterum perpetuum. Sub temporario continentur Apostoli, Prophetę (i.e. interpretes Scripturę per revelationem subitanam) & Evangelistę, id est, Evangelii præcones, nulli certo cœtui obstricti, sed Apostolos comitantes

Doctorum
verbi initio.

tantes & unâ cum illis, aut ubi illi juberent, Ecclesias constituentes. Hoc genus doctorum tamdiu durare debuit, donec Ecclesiæ essent fundatæ passim in orbe terrarum, Perpetui autem generis sunt, pastores & doctores: qui etiam propter hanc inter se communem rationem conjunguntur nullâ distributionis notâ adhibitâ, sed coniunctione copulativâ.

Ex his Apostolos ad prædicandum Evangelium idoneos effecit mittendo in eos Spiritum sanctum in die Pentecostes: idque per symbola quibus efficaciam prædicationi conjunctam significavit, Act. 2. v. 1. & deinceps. Ac idoneos quidem eos effecit trifariam: primum plenius revelando eis magnifica Dei opera, v. 11. deinde addendo eis animum, ut intrepidè & cum magna libertate loquerentur, v. 14. ubi Petrus dicitur iussulisse vocem suam, & v. 19. ubi idem ait, se dicturum liberè, *μετὰ παρρησίας*: & c. 4. v. 13. ubi dicitur, sacerdotes & scribas & seniores conspexisse *παρρησίαν*, id est libertatem in dicendo, Petri & Johannis. Postremò dando eis facultatem loquendi alijs linguis, cap. 2. v. 4. Quam quidem facultatem etiam alijs præter Apostolos dedit: ut discipulis Samaritanis Act. 8. v. 14. & seqq. Cornelio centurioni Cæsareensi, & cognatis atque amicis illius, Act. 10. v. 44. & seqq. item cap. 11. v. 15. & seqq. Præterea discipulis duodecim Ephesinis Act. 19. v. 1. & deinceps. Item Corinthiis quibusdam, 1. Cor. 12. 10. & cap. 14. v. 2. & deinceps.

Atq; hæc de doctorum verbî instructione atque missione: de efficacia verò Spiritus sancti prædicationi illorum adjuncta, loquitur hæc dicta.

Efficacia Spiritus sancti prædicationi Verbi adiuncta

Mar. 16. v. 19. & 20. Dominus igitur postquam locutus fuisset eis, sursum receptus est in calum, & confedit ad dexteram Dei: illi verò egressi prædicarunt ubique, Domino una operante (κρῆς αὐτοῦ ἐν ὑμῖν) & sermonem confirmante per signa subsequencia. Rom. 10. 17. Fides est ex auditu (id est, prædicatione Evangelii) auditus autem (id est, prædicatio Evangelii) per verbum Dei, διὰ ῥήματος θεοῦ, i. e. per mandatum Dei, mittentis scil. prædicatores. Gal. 3. 2. Hoc solum cupio discere ex vobis: Ex operibus Legis Spiritum accepistis, an ex auditu (id est sermone) fidei? Eph. 4. v. 11. 12. & seqq. Dedit igitur ipse alios quidem Apostolos: alios verò Prophetas: alios autem Evangelistas: alios autem, pastores & doctores: ad coagmentationem * sanctorum, ad opus ministerii, ad edificationem corporis Christi: donec evadamus omnes in unitatem fidei & agnitionem Filii Dei, in virum perfectum, ad mensuram stature * adulti Christi &c. Item 2. Cor. 3. per totum: commendat enim ibi prædicationem Evangelii hoc ipso argumento efficaciam Spiritus sancti illi adjunctam.

Eadem efficacia clarè perspicitur in exemplis: ut Act. 2. v. 37. & deinceps: ubi narratur concione Patri habitam in die Pentecostes ad populum Hierosolymis congregatum, ad fidem Christianam adductos esse circiter ter mille, & quotidie plures accessisse. Act. 4. v. 4. aliâ ejusdem concione ad fidem adducta sunt adhuc duo millia: quia numerus credentium tum factus est quasi quinquies mille: quum antea essent ter mille. Actor. 8. prædicatione Philippi diaconi ad fidem Christianam conversi sunt Samaritani. Idem testantur Acta Pauli, Actor. 13. & deinceps, qui variis in locis complu-

res

* sic ἵππον, fortasse dictum pro, ἐν ἵππῳ, id est, διὰ ἵππου, per opus.

* τὴν πληρωμὴν τοῦ σώματος χριστοῦ.

res ad fidem Christianā prædicatione sua adduxit.

Atq; horum prædicationi adjuncta quoq; fuerunt miracula, per quæ Christus sermonē eorum confirmavit, Marc. 16. 20. ut Act. 3. Petrus in nomine Jesu Christi sanavit claudum, v. 6. & hoc ipsum professus est, v. 16. item cap. 4. v. 10. Et cap. 5. v. 12. & deinc. narratur, per manus Apostolorū multa miracula fuisse edita. Item per Stephanum c. 6. v. 8. Item cap. 8. v. 6. 7. 13. per Philippum: cap. 9. per Petrum: cap. 13. & sequentibus per Paulum. Atque adeò circa ipsos quoque Apostolos miracula edita fuerunt, quatenus illi miraculosè è carceribus sunt liberati, ut narratur de eis cunctis cap. 5. v. 18. & deinceps: de Petro solo, cap. 12. de Paulo & Sila, cap. 16. v. 23. & deinceps.

Miracula per
Apostolos eo-
rumque socios
edita.

Miracula circa
illos edita.

Haëtenus de gubernatione. Jam ad defensionem quod attinet: defendit Christus Ecclesiam (id est, omnes & singulos electos) contra tentationes tum diaboli, tum mundi seu hominum impiorum, quibus ipsos à vera fide avertere atque ita æterna beatitudine privare conantur: item contra furiosas persecutiones quibus Ecclesiam universam conantur delere: & denique contra dominatum mortis.

II
De defensione
Ecclesiæ per
Christum.

De primo defensionis genere dicit Christus Joh. 10. 28. *Oves meas nemo rapiet ex manu mea.* De eodem loquitur Johannes in Apoc. cap. 14. ubi narrat, quomodo Christiani sub persecutione Imperatorum Rom. & Paparum victoriam reportarint constanti religionis Christianæ professione & martyrio seu supplicii capitalis propter illam voluntaria perpeffione.

Defensio ele-
ctorum contra
tentationes
spirituales.

De altero dicit David Psal. 110. v. 5. 6. & 7. *Do-* Defensio

eorundem contra
persecutionem mundi.

minus qui sedet ad dexteram tuam: frangens in die iræ sue reges, iudicium exercebit in gentes, complens corporibus, frangens caput super regionem amplam. De torrente in via bibet: idcirco attollet caput. De eodem defensionis genere loquitur Johannes in Apocalypsi, cap. 12. v. 6. & deinceps, ubi narratur conservatio Ecclesiæ Christianæ primitivæ, quæ maximam partem constituit ex Judæis. Item cap. 18 & 19. ubi prædicitur ruina Papatus: & cap. 20. ubi prædicitur liberatio Ecclesiæ miraculosa à persecutione gentium ultima.

Defensio eorundem contra dominatum mortis.

De postremo dicit Paulus 1. Cor. 15. v. 25. & 26. *Oportet eum regnare, usque quò omnes inimicos subjecerit pedibus ejus. Ultimus autem hostis aboletur mors. Itaque defensionis istius pars est excitatio à mortuis, quæ fiet voce Filii Dei, Johan. 5. 28. 1. Thess. 4. 16.*

Gloria Christi, ex ipsius regni administratione emanans.

Porro hanc Ecclesiæ gubernationem & defensionem dico esse gloriosam, id est talem ut inde gloria Christi elucescat. Hanc gloriam describit Paulus Eph. 1. v. 20. & deinceps, *Collocavit eum ad dexteram suam in calis, longè supra omne imperium ac potestatem & potentiam & dominatum & omne nomen quod nominatur non solum in hoc seculo, verum etiam in futuro: & omnia subjecit ejus pedibus, eumque constituit caput super omnia ipsi Ecclesiæ &c.* Eandem describit Philip. 2. v. 9. 10. & 11. *Quapropter etiam Deus ipsum in summam extulit sublimitatem, ac donavit ei nomen quod est supra omne nomen: ut ad nomen Iesu omne genu se flectat caelestium ac terrestrium & subterraneorum: omnisque lingua confiteatur, Dominum esse Iesum Christum, ad gloriam Dei Patris.* Eandem significat Petrus Actor. 2. v. 36. ubi postquam

quam allegasset verba Psal. 110. de sessione Christi ad dexteram Dei, infert: *Certò sciat ergo tota domus Israël, hunc esse factum à Deo dominum & Christum.* Eandem significat Christus ipse Matth. 26. 64. ubi interrogatus à Pontifice Max. an ipse esset Christus, Filius ille Dei, respondit: *Tu dixisti, quin etiam dico vobis, Ab hoc tempore videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram potentie, scil. Dei: quæ vox additur Luc. 22. 69. Sic Heb. 1. 3. dicitur confedis- se ad dexteram majestatis in excelsis. Item cap. 8. v. 1. Ad dexteram throni majestatis in celis. Et rursus cap. 1. v. 13. Ad quem autem Angelorum dixit unquam, Sede ad dexteram meam &c.* Quibus verbis significatur, gloriam Christi longè majorem esse quàm Angelorum.

Hactenus de prima quæstione, quidnam intelligendum sit per sessionem Christi ad dexteram DEI. Ad secundam quæstionem quod attinet, Quando sessio illa facta sit, testatur Scriptura, Christum ad dexteram Dei confedis- se, postquam passus ac mortuus, resurrexit & in calum ascendit. ut videre est in his locis. Matth. 26. 64. *Ab hoc tempore videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram &c.* Mar. 16. 19. *Dominus igitur postquam locutus fuisset eis, sursum receptus est in calum, & confedit ad dexteram Dei.* Actor. 2. v. 32. 33. & 34. ubi ait Petrus, *Hunc Iesum excitavit Deus: cujus rei omnes nos sumus testes. Itaque ad dexteram Dei evectus, & promissum Spiritum sanctum adeptus à Patre, effudit hoc quod vos nunc spectatis & auditis: Neque enim David ascendit in calos, sed dicit ipse, Dixit Dominus domino meo, sede ad dexteram meam.* Rom. 8. 34. *Christus is est qui mortuus est, imò verò qui etiam excitatus est:*

II
Quando con-
federit Christus
ad dexteram
Dei.

qui etiam est ad dexteram Dei. Eph. 1. 20. *Excitavit eum ex mortuis, & collocavit ad dexteram suam.* Heb. 1. 3. *Purgatione peccatorum nostrorum per se ipsum facta, consedit ad dexteram &c.* Apoc. 3. 21. *Si quis vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo: ut & ego vici, & sedeo cum Patre meo in throno eius.*

III

Quamdiu sessio sit Christus ad dexteram Dei.

De tertia quæstione, Quamdiu sessio hæc duratura sit, tradit Scriptura, duraturam usque ad diem iudicii universalis. 1. Cor. 15. v. 24. 25. 26. 27. & 28. *Deinde erit finis, quum tradiderit regnum Deo ac Patri: quum aboleverit omne imperium, & omnem potestatem & potentiam. Nam oportet eum regnare, usquequò omnes inimicos subjecerit pedibus eius. Ultimus autem hostis aboletur mors. Nam omnia subiecit sub pedes eius. Quum autem dicit, omnia esse ei subiecta: palam est hoc dici excepto eo qui subiecit ei omnia. Postquam verò subiecta fuerint ei omnia: tunc & ipse Filius subicietur ei qui subiecit ipsi omnia: ut Deus sit omnia in omnibus.*

IV

Quam actione sessio illa habeat conjunctam.

Quarta quæstio, Quam Christi actionem diversam sessio illa habeat conjunctam. De hoc tradit Scriptura, quod sessio illa conjunctam habeat actionem quandam quæ pertinet ad Christi sacerdotium, videlicet *intercessionem seu interpellationem pro Ecclesia in celo tanquam in sancto sanctorum*. De hac interpellatione loquuntur hæc dicta. Roman. 8. 34. *Qui etiam est ad dexteram Dei: qui etiam postulat (ἐντυγχάνει) pro nobis.* Heb. 7. 25. *Unde & servare prorsus potest eos qui per ipsum accedunt ad Deum, semper vivens ut interpellat pro eis: οὗτος τὸ ἐντυγχάνειν ὑμῶν αὐτῶν.* Heb. 9. 24. *Nō enim in manufactū sacrarium ingressus est Christus, quod sit exemplar vero sacrario respondens: sed in ipsum celum,*

catum ut appareat (εμφανισθῆναι) nunc in conspectu Dei pro nobis. 1. Johan. 2. 2. Advocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum.

Quinta quæstio, Quisnam sit doctrinæ hujus usus.

Est autem hæc doctrina nobis utilis, primum ut agamus gratias DEO Patri & Domino nostro JESU CHRISTO, quod nobis dant pastores & doctores, quodque per illorum ministerium efficaces sunt in cordibus nostris: item quod martyres corroborant in fide: quodque Ecclesiam ab hostili invasione tyrannorum defendunt.

Deinde ut confirmemur in fide remissionis peccatorum per satisfactionem Christi, ut qui pro nobis in cælo tanquam sacerdos interpellat. Hunc usum indicat Johannes 1. Johan. 2. 2.

Tum ut confirmemur in spe perseverantiæ in fide: quia Christus in cælo regnans non patietur sibi eripi oves suas.

Postremò ut excitemur ad preces in omnibus necessitatibus: quia Christus in cælo regnans atque etiam pro nobis interpellans, & vult nobis dare necessaria & potest. Hunc usum ostendit Paulus Hebr. 4. v. 14. 15. 16. & c. 7. v. 24. 25. & 26.

Sequitur de quarto, eoque ultimo, exaltationis Christi gradu; qui est adventus ejus ad judicium. De hoc septem quæstiones sese offerunt explicandæ: 1. an adventus ille certò sit futurus, 2. unde seu è quo loco sit venturus, 3. quando sit vêturus, 4. quomodo sit venturus, 5. quânam sint iudicio sistendi, 6. quem processum servaturus sit in iudicando, 7. quisnam sit doctrinæ hujus usus.

De primo. Christum certò venturum ad judi-

V.
Vnus doctrinæ
de sessione
Christi ad dex-
teram Dei,
quadruplex.

1.

2.

3.

4.

De adventu
Christi ad ju-
dicium. qui est
quartus exalta-
tionis ejus gra-
das.

1.

Christum certum
venturum
ad iudicium.

cium, probatur testimoniis Scripturæ, Matth. 24. 30. *Tunc apparebit signum Filii hominis in calo: & tunc omnes tribus terre plangent, & videbunt Filium hominis venientem in nubibus cali &c.* Et cap. 25. v. 31. *Quum autem venerit Filius hominis in gloria sua &c. tunc sedebit super thronum glorie sue &c.* Act. 17. 31. *Statuit Deus diem quo iuste iudicaturus est orbem terrarum, per eum virum quem definiit &c.* Rom. 14. 10. *Omnes sistemur apud tribunal Christi.* 2. Cor. 5. 10. *Omnes nos comparere oportet coram tribunali Christi &c.*

I I

Vnde venturus
sit Christus.

De secundo tradit Scriptura, Christum venturum è calo. Act. 3. 21. *Quem oportet quidem ut celum recipiat, usque ad tempora restitutionis omnium, &c.* Et cap. 1 v. 11. *Hic Iesus qui sursum receptus est à vobis in calum, ita veniet quemadmodum conspexistis eum proficiscentem in calum.* Phil. 3 20. *Nostra conversatio in calis est: unde etiam (ἐξ οὗ scil. τοῦ) servatorem expectamus dominum Iesum Christum.*

I I I

Quando venturus sit.

De tertio, id est, de tempore quo Christus ad iudicium venturus est, nihil speciale in Scriptura habetur: sed tantum in genere traditur, venturum in fine seculi, idque ex improvviso. Etenim Christus Matth. 24. de adventu suo & consummatione seculi promiscuè loquitur, tanquam simul futuris, v. 30. 31. 36. 37. Et v. 42. dicit: *Vigilate, nescitis enim quid hora dominus vester venturus sit.* Item cap. 25. v. 12. *Vigilate: quia nescitis diem vel horam qua Filius hominis veniet.* Similiter Paulus 1. Theff. 5. v. 2. & 3. dicit: *Ipsi penitus scitis, diem illum Domini ut fuerit in nocte, ita venturum esse. Quum enim dicent, Pax & tuta omnia, tunc repentinum eis imminet exitium: sicuti dolor partus mulieri uterum ferenti.* Sic &

& Petrus 2. Pet. 3. v. 10. *Veniet, inquit, dies ille Domini, sicut fur in nocte.* Et rursum Christus apud Lucam cap. 21. v. 35. *Ut laqueus, inquit, invadet dies ille in omnes qui habitant in superficie terra.* Et Marc. 13. 32. *De die autem illo & hora (nempe quā cælum & terra præteribunt in adventu Domini) nemo scit, ne Angeli quidem qui in calo sunt: nec ipse Filius: sed Pater.* Ubi observandum, quod hīc dicitur, ipsum quoque Filium ignorare diem & horam interitus mundi, id referendum esse ad naturam ejus humanam, idque pro statu illius temporis quo hoc dixit, constitutus adhuc in humilitate. Nunc enim exaltatus ad dexteram Dei, non amplius istud ignorat: quippe cui datus est à Patre liber ille arcanorum decretorum Dei de Ecclesiæ statu inde à tempore revelationis Johanni factæ usque ad finem mundi, Apoc. 5.

De quarto, Quomodo sit venturus, tradit Scriptura quod venturus sit *gloriosè seu magnificè ac terribiliter*: videlicet comitatus sanctis Angelis, Matth. 25. 31. 2. Thess. 1. 7. infidens nubi, Matth. 24. 30. Actor. 1. 11. cum flammeo incendio, 2. Thess. 1. 8. & 2. Pet. 3. v. 10. & 12.

De quinto. Ii qui iudicio sistentur, sunt *omnes in universum homines*, nemine excepto, præter judicem. Significantur autem illi in articulo Symboli distributione ex adjunctis, ubi dicitur, Christum judicaturum *vivos & mortuos*. Id quod intelligendum est de illis vivis qui in adventu Domini adhuc erunt in vivis, qui in momento immutabuntur, 1. Cor. 15. 51. & 1. Thess. 4. 17. de mortuis verò jam tum excitatis, 1. Thessal. 4. 16. Apoc. 20. ver. 12. 13. 14.

Quomodo sit
venturus.

Quinam iudicio Christi
sistentur.

Processus judi-
cialis, quem
Christus obser-
vamus est.

De sexto. Ad processum judicialem quod atti-
net, is narratur Matth. 25. ubi primum *preparatio*,
videlicet separatio piorum ab impiis: quorum illi
oves, isti verò hœdi nominantur, v. 32. & 33. De-
inde ipsa *sententia dictio*: primum quidem in pios
à v. 34. usque ad 41. deinde in impios, à v. 41. us-
que ad 46. Postremò additur *eventus ex sententia
executione*, videl. abitio impiorum in gehennam ad
supplicium æternum, piorum verò in cælum ad vi-
tam æternam, v. ult. Cæterum de sententiæ dicti-
one observandum, illam pronunciatum iri * secun-
dum opera eorum qui judicabuntur, tanquam evi-
dentia atque infallibilia signa tum fidei tum incre-
dulitatis: à quibus (fide scil. & incredulitate) tum
absolutio tum condemnatio principaliter depen-
det, ut constet ex verbis Christi Johan. 3. 18. *Qui
credit in eum, non condemnatur: qui verò non credit,
jam condemnatus est &c.* Et cap. 5. v. 24. *Amen A-
men dico vobis, Qui sermonem meum audit, & cre-
dit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in con-
demnationem non veniet: sed transivit à morte in vi-
tam.*

* Mat 25. v. 35
& 42. Rom. 2.
v. 6. & seqq.
Apo. 10. v. 12.
& 13.

VII.
Istius doctrinæ
le adventu
Christi ad ju-
dicium, duplex.
Ad incre-
mentum timo-
ris Dei.

De septimo. Hujus doctrinæ consideratio utilis
est nobis partim ad incrementum timoris DEI,
partim ad consolationem in persecutionibus. De
priori loquitur Christus Matth. 24. v. 42. & deinceps,
item cap. 25. à principio usque ad v. 31. Luc.
21. v. 34. 35. & 36. Et Paulus 1. Theff. 5. v. 6. col-
latione facta cum præcedentibus. Et Petrus 2. Pet.
3. v. 10. & deinceps. De posteriore loquitur Chri-
stus Luc. 21. v. 28. & Paulus 2. Theffal. 1. v. 4. &
deinceps.

1. Ad consola-
tionem in per-
secutionibus.

DE

DE TERTIA SYMBO-

LI PARTE.

HACTENUS exposita est secunda Symboli pars: sequitur tertia, quæ est de Spiritu sancto & sanctificatione. Summa igitur hujus partis membra duo sunt: unum *de Spiritus S. persona*, seu quisnam ille sit: alterum *de ejusdem speciali operatione*, videl. sanctificatione: quod vulgò vocant officium, per metaphoram *καταχρησικὴν*: quum officium propriè loquendo sit opus creaturæ rationali ad efficiendum mandatum. at Spiritus sanctus creatura non est. Unde sequitur, nec mandari ei quicquam posse. Sanctificatio autem declaratur partim ex objecto, quod est Ecclesia: partim ex effecto, quod est communio sanctorum: quæ ipsa deinceps declaratur è suis objectis, numero tribus: quæ sunt, remissio peccatorum, resurrectio carnis & vita æterna. De quibus singulis ordine dicemus.

Tertiæ partis
Symboli summa.

Quum dicimus, *Credo in Spiritum Sanctum*: significamus nos credere, Spiritum sanctum esse Deum: quippe quum in eum credamus, id est, fiduciam nostram in eo collocemus. Quum verò hoc ipsum dicimus, posteaquam antea diximus, *Credo in Deum Patrem, & in Jesum Christum Filium ejus unigenitum*: significamus nos credere, Spiritum sanctum esse personam à Patre & Filio distinctam, iisque ratione ordinis (non temporis) posteriorem, atque ita numero tertiam.

De persona
Spiritus S.

Deitas Spiritus sancti confirmari potest multis Scripturæ testimoniis: tum veteris tum novi Testamenti: è quorum numero sunt ista. Genes. 1.2.

Spiritus S.
esse Deum.

Spiritus Dei movebat sese super faciem aquarum. quibus verbis Spiritui sancto tribuitur, quòd còdperatus sit Patri & Filio in creatione mundi. Psal. 104. 30. *Emitte Spiritum tuum, & creantur: & renovas faciem humi.* Hic Spiritui sancto rursus adscribitur creatio. Esa. 6. v. 9. *Et dixit* (scil. Jehova, de quo antea in eodem capite Seraphim clamaverunt, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Jehova exercituum) *Vade & dic populo huic, Audiendo audite; at ne intelligatis: & videte videndo; at ne cognoscatis.* Atque eadem hæc verba dicit Paulus locutum esse Spiritum sanctum, Act. 28. v. 25. & 26. ubi ait, *Rectè sanè Spiritus sanctus locutus est per Esaiam Prophetam ad Patres nostros, dicens, Vade ad populum istum &c.* Hinc sequitur, Spiritum sanctum esse Jehovam, idque vi hujus syllogismi:

Is qui Esaia dixit, Vade &c. est Jehova. Esa. 6. 9.

Spiritus S. est is qui Esaia dixit, Vade &c. Actor. 28. 25.

Ergo Spiritus S. est Jehova.

Ubi obiter nota, syllogismum hunc esse proprium (ut à P. Ramo nominatur) i. e. constantem ex puris singularibus, ut vulgò loquuntur. Quod genus syllogismorum P. Ramus primus (quod sciam) observavit. Est autem illius plurimus & maximus in doctrina Christiana usus. Unde illius observati atque inventi laus Christiano Philosopho divinitus reservata videtur.

Simili syllogismo demonstratur deitas Spiritus sancti ex Act. 5. ex verbis Petri v. 3. & 4. *Dixit autem Petrus: Anania, cur implevit Satanas cor tuum ut falleres* (id est, fallere conareris) *Spiritum sanctum &c.* Et paucis interjectis: *Non es mentitus hominibus,*

minibus, sed Deo. Syllogismus ita habet.

Is cui mentitus est Ananias, est Deus, Act. 5. 4.

Spiritus sanctus est is cui mentitus est Ananias,
ibid. v. 3.

Ergo Spiritus sanctus est Deus.

Idem confirmatur ex eo, quòd Christiani tam in ipsius nomen baptizantur, quàm Patris & Filii, Matth. 28. 19.

Porro Spiritum sanctum esse tertiam personam sanctæ Trinitatis, patet primùm ex eo quòd tertio loco enumeratur, ut Matth. 28. 19. *Baptizantes eos in nomen Patris & Filii & Spiritus sancti. 1. Johan. 5. 7. Tres sunt qui testificantur in calo: Pater, Sermo, & Spiritus S.* Deinde ex eo quòd dicitur à Patre procedere, Johan. 15. 26. quòdque Christus eum dicitur mittere à Patre, ibid.

Hæc de persona. Operatio specialis Spiritus sancti nominatur sanctificatio: à qua etiam ille sanctus cognominatur, per metonymiam scilicet effecti, quoniam ipse immediatè sanctificat.

Sanctificat autem duobus modis: regenerando ad vitam æternam, & instruendo donis ad ministerium verbi: quorum illud proprium est electorum, istud verò electis commune cum reprobis.

Regeneratio perficitur in electorum tum anima, idq; principaliter ac primò; tum corpore, idque secundariò & consequenter, quatenus scil. corpus est animæ instrumentum. In anima regenerat Spiritus sanctus primò mentem, deinde voluntatem & affectus. Mentem regenerat primùm illuminando seu docendo de rebus ad salutem necessariis; deinde persuadendo doctrinæ cælestis veritatem, ac specialiter de gratia Dei erga ipsum credentem:

tum confirmando in spe perseverantiæ & vitæ æternæ. Voluntatem regenerat primum afficiendo eam gaudio ex sensu favoris Dei; deinde excitando eam ad preces in tentationibus: tum impellendo ad observandum mandata Dei.

De regeneratione in genere loquuntur hæc dicta: 1. Joh. 3. 5. Nisi quis fuerit genitus ex aqua & Spiritu, non potest introire in regnum Dei. Tit. 3. 5. Ex misericordia sua servavit nos per lavacrum regenerationis & renovationis Spiritus S.

De illuminatione mentis. 1. Cor. 2. v. 10. 11. 12. Nobis autem Deus revelavit (scil. ea quæ oculus nō vidit &c.) per Spiritū suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunditates Dei. Quis enim hominum novit ea quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in eo? Ita etiā ea quæ sunt Dei, nemo novit, nisi Spiritus Dei. Nos verò non spiritū mundi accepimus, sed spiritum qui est ex Deo: ut sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. 1. Joh. 2. 27. Unctio quam vos accepistis ab eo, manet in vobis, nec necesse habetis ut quisquam doceat vos: verū sicut eadem unctio docet vos de omnibus, quæ & verax est & non mendax: sicut igitur illa docuit vos, manebitis in eo. De persuasionē veritatis celestis. Huc in primis pertinet, quòd Spiritus S. à Christo nominatur Spiritus veritatis, quia scil. veritatem doctrinæ celestis mentibus electorum persuadet: ut Johan. 14. 17. & c. 15. v. 26. & cap. 16. v. 13. Rom. 5. 5. Charitas Dei effusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. hoc est, sensus dilectionis Dei qua ille nos diligit propter Christum. Et cap. 8. v. 15. Accepistis spiritum adoptionis, hoc est, persuadentē mentibus vestris quòd sitis à Deo adoptati. Et v. 16. Ipse Spiritus testatur
una

unà cum Spiritu nostro, nos esse filios Dei. Atque hinc est, quòd nominatur Spiritus gratiæ, Zach. 12. 10. quia scil. mentes electorum de gratia Dei erga ipsos persuasas reddit. De confirmatione in spe loquuntur hæc dicta. 2. Cor. 1. 22. Qui etiam obsignavit nos deditque arrhabonem Spiritus in cordibus nostris. Et cap. 5. v. 5. Qui etiam dedit nobis arrhabonem Spiritus. Id est, dedit nobis Spiritum sanctum, qui instar arrhabonis mentes nostras confirmet in fide remissionis peccatorum & spe vitæ æternæ. Eph. 1. v. 13. & 14. Per quod etiam (scil. Evangelium) quæ credidistis, obsignati estis Spiritu illo promissionis sancto, qui est arrhabo hereditatis nostræ &c. De gaudio quo Spiritus S. afficit corda electorum. Joh. 7. 67. Spiritus est is qui vivificat, id est, qui corda credentiū afficit gaudio ex sensu favoris Dei erga ipsos propter carnem Christi pro ipsorum vita datam: ut percipitur ex collatione v. 51. ubi carnem suam panem vivificum nominat. Rom. 14. 17. Regnum Dei non est esca & potus: sed justitia & pax & gaudium per S. sanctum. . 1. Theff. 1. 6. Recepistis sermonem cum afflictione multa, cum gaudio Spiritus S. De excitatione ad preces. Rom. 8. 15. Accepistis Spiritum adoptionis, per quem clamamus, Abba, Pater. Et v. 26. Item autem & Spiritus unà sublevat infirmitates nostras: quid n. precemur, ut oportet, non novimus. Sed ipse Spiritus interpellat pro nobis suspiriis ineffabilibus. Gal. 4. 6. Quoniam autem estis filii, emisit Deus spiritum filii sui in corda vèstra, clamantem, Abba, Pater. Atque hinc etiā nominatur spiritus precū. Za. 12. 10

De impulsione ad observandum mandata Dei. Ro. 8. 2. Lex Spiritus vitæ qui est in Christo Iesu liberavit me à lege peccati & mortis. Hic Apostolus stu-

dium sanctitatis vocat *legem Spiritus*, eò quòd à Spiritu sancto profectum, sanctas actiones instar legis imperet. In eodem capite, *secundum Spiritum ambulare*, dicit pro eo quod est, sanctis operibus studere ex impulsu sive ductu Spiritus sancti. v. 1. & 4. Eodem cap. v. 11. *Si Spiritus ejus qui excitavit Iesum à mortuis, habitat in vobis: is qui excitavit Christum ex mortuis, vivificabit etiam mortalia corpora vestra per inhabitantem ejus Spiritum in vobis.* Hic *vivificare corpora*, significat ea actuosa efficere circa bona opera: ut patet ex scopo illius loci. Ibid. v. 13. *Si Spiritu actiones corporis mortificetis, vivetis.* Et v. 14. *Quotquot Spiritum Dei ducuntur (sive aguntur, ἀγούται) ii sunt filii Dei.* Gal. 5. 22. *Fructus Spiritus est charitas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia.*

2. Collatio donorum ad ministerium verbi necessariorum.

Haecenus de regeneratione. De collatione donorum ad ministerium verbi locus est insignis. 1. Cor. 12. per totum. Item Rom. 12 v. 6. 7. 8. Exempla autem illustria habentur in Actis, cap. 2. in Apostolis: cap. 8. in Samaritanis: cap. 10. in Cornelio & amicis ejus: cap. 19. in duodecim discipulis Ephesinis. Hæc autem dona reprobis esse communia cum electis, percipiunt ex illis verbis Christi Matth. 7. v. 22. & 23. *Multi dicent mihi in die illo, Domine, domine, nonne per nomen tuum prophetavimus? & per nomen tuum demona ejecimus? & per nomen tuum multas virtutes edidimus? Tunc autem profitebor eis, Nunquam novi vos: discedite à me qui operamini iniquitatem.* Item ex verbis Pauli 1. Cor. 13. v. 1. & 2. *Si linguis hominum loquar & Angelorum, charitatem autem non habeam: factus sum as resonans aut cymbalum tinniens. Et si habeam prophetiam,*

phetiam, & noverim mysteria omnia omnemque scientiam: & si habeam totam fidem, adeo ut montes transferam, charitatem autem non habeam: nihil sum.

Quinam sanctificantur.

Haecenus de ipsa sanctificatione: sequitur de sanctificationis objecto. Objectum in quo sanctificando occupatur Spiritus sanctus, est *Ecclesia*, de qua dicimus, *Credo sanctam Ecclesiam catholicam*. ubi notandum, ex membro præcedente hic tantummodo repeti oportere verbum, *Credo*: non autem unà cum illo præpositionem *In*: neque * enim dici potest, nos credere in Ecclesiam, in communionem sanctorum, & sic deinceps: quum in solum Deum credendum sit: sed rectè dicitur, nos credere Ecclesiam & reliqua quæ sequuntur, id est, credere quòd illa verè sint: & quòd ad nos quoque pertineant: putà, quòd unusquisque nostrum sit membrum Ecclesiæ, quòd habeat communionem sanctorum, quòd resurrecturus sit gloriosè, quòd fruatur vita æterna.

* Propriè quidem loquendo, & eo sensu quo dicimur credere in Deum.

Ecclesiæ autem vocabulo intelligitur *tota multitudo electorum*: qui ita nominantur ex eo, quòd suo quisque tempore efficaciter è mundo seu genere humano vocatur ad nuptias illas cælestes agni, seu ad communionem cum Deo Patre & Filio ejus. Hæc dicitur primum sancta: eò quòd sanctificata est tum sanguine Christi, Hebr. 10. 10. tum per Spiritum S. regenerantem, Tit. 3. 5. Itaq; sancta est Ecclesia primum *per sanctitatis imputationem*: deinde *per sanctitatis inchoationem*, & profectum *quotidianum*, Phil. 3. v. 12. 13. & 14. Deinde dicitur Catholica: eò quòd colligitur ex omnibus populis in toto orbe terrarum. Apoc. 5. v. 9. & 10. *Et cecinerunt* (scil. viginti quatuor illi senes qui se-

Ecclesia quid. Sanctitas Ecclesiæ duplex.

Catholica cur dicatur Ecclesia.

debant circa thronum) *canticum novum dicentes: Dignus es qui accipias librum, & aperias ejus sigilla: quoniam maculatus es, & redemisti nos Deo per sanguinem tuum ex omnibus, & lingua, & populo, & natione: & fecisti nos Deo nostro reges & sacerdotes. Vide etiam Rom. 15. v. 8. 9. 10. 11. 12. Eph. 2. v. 15. & seqq. & cap. 3. v. 6.*

De communi-
one sanctorum

Hæc de sanctificationis objecto: sequitur de effectu. Effectum sanctificationis (nempe regenerationis) est communio sanctorum. nam quicumque per Spiritum sanctum regenerantur, illi & sancti sunt, & communionem inter se habent.

Ea varia.

I.
In malis seu
adversis.

Habent autem communionem inter se tum in malis sive adversis, tum in bonis: Et rursum in bonis tum corporalibus, tum spiritualibus; hisque tum utilibus, tum necessariis. In malis sive adversis communionem habent, quantum ad *συνάδεια*, id est, societatem doloris, de qua dicitur Rom. 12.

15. *Flete cum flentibus.* 1. Cor. 12. 26. *Si patitur unum membrum, simul dolent* (*συνάδουσι*) *omnia membra.*

II.
In bonis cor-
poralibus.

In bonis corporalibus communionem habent, quantum ad opitulationem: de qua capite citato, vers. 13. *Usibus sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes.* Heb. 13. 16. *Beneficentie & communicationis ne obliviscimi.*

III.
In bonis spiri-
tualibus, uti-
libus.

In bonis spiritualibus utilibus, cujusmodi sunt dotes animi, communionem similiter habent quantum ad opitulationem. de qua 1. Cor. 12. 21. *Non potest oculus dicere manui, Non est mihi opus te: aut rursum caput pedibus, Non est mihi opus vobis.* Et v. 25. *Ut ne sit dissidium in corpore: sed membra idem curent alia pro aliis.* Et cap. 14. v. 3. *Qui prophetat, hominibus loquitur edificationem & exhortationem & consolationem.* Et

v. 26. *Quoties convenitis: quisque vestrum canticum habet, doctrinam habet, linguam habet, revelationem habet, interpretationem habet: omnia ad edificationem fiant.* Porro necessaria bona spiritualia deinceps in Symbolo enumerantur tria, videlicet remissio peccatorum, resurrectio gloriosa, & vita æterna. In his omnes credentes communionem habent tum quoad possessionem tum quoad fruitionem. Ad communionem in remissione peccatorum pertinet illud

IV.
In bonis spiritualibus necessariis: quæ numero tria hic.

I. Corinth. 10. 16. *Poculum illud benedictionis quod benedicimus; nonne communio sanguinis Christi est? Panis ille quem frangimus, nonne communio corporis Christi est? Id est, poculum Eucharisticum est signum seu testimoniū divinum illius communionis quā habent credentes in sanguine Christi, tanquam pro ipsis effuso in remissionem peccatorum. Item panis Eucharisticus est signum seu testimonium divinum illius communionis, quam habent credentes in corpore Christi, tanquam pro ipsis in mortem tradito & crucifixo. De communione gloriosæ resurrectionis ait Paulus 1. Cor. 15. 22. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur. De communione vitæ æternæ ait Johannes 1. Joh. 1. 3. Ut & vos communionem habeatis nobiscum: & communio nostra sit cum Patre & cum Filio ejus Iesu Christo. Item Paulus Rom. 8. 29. Quos præcognovit, eosdem & prædestinavit, ut conformes fiant imagini Filii ipsius: ut is sit primogenitus inter multos fratres. Et Phil. 3. ver. ult. Qui transformabit corpus nostrum humile, ut conforme fiat corpori ipsius glorioso. Et 2. Tim. 2. v. 11. & 12. Si cum eo mortui sumus, cum eo etiam vivemus: si toleramus, etiam cum eo regnabimus.*

1. Remissio peccatorum.

2. Resurrectio gloriosa.

3. Vita æterna.

Porro quum dicimus, *Credo remissionem peccatorum*: hoc dicimus, Credo, tum omnes electos, tum me quoque, habere à Deo remissionem omnium peccatorum, propter satisfactionem Christi in cruce præstitam.

Quum dicimus, *Credo resurrectionem carnis*, hoc dicimus, Credo corpora omnium electorum, & meum quoque (si mortuus fuero) in fine mundi, in adventu Domini ad iudicium, in vitam revocatum iri: animasque eorundem, itemq; meam, posteaquam inde ab emigratione è corporibus in cælo beatam vitam agere cœperint, in suum quamque corpus iterum introductum iri: necnon corpora eorundem glorificatum iri, hoc est, incorruptibilia & splendida redditum iri.

Quorum resur-
rectio hic in-
telligenda.

Ubi observandum, hunc articulum propriè intelligendum videri de resurrectione beata atque gloriosa electorum, quia hic enumerantur bona in quibus communionem habent sancti. Resurrectionem verò universalem, id est, tam impiorum quam piorum, profiteamur in articulo, *Unde venturus est ad iudicandum vivos & mortuos*. Interim resurrectio impiorum per synecdochen membri etiam hic intelligi potest: sicut in articulo sequente mors æterna cum vita æterna.

Postremò quum dicimus, *Credo vitam æternam*: hoc dicimus, Credo, omnes sanctos, sive credentes, sive electos; & in illorum numero me quoque; post celebratum universale illud iudicium, à Christo receptum iri in cælum, ibique fruiturum æternis gaudiis & æterna gloria.

Horum gaudiorum hujusq; gloriæ spem certam in nobis perpetuò foveat, eorundemque suo tem-
pore

pore participes faciat, is qui illa nobis ab æterno præparavit, **D E U S** Pater, Filius & Spiritus sanctus: cui sit laus, honor & gloria in omne ævum. **AMEN.**

EXPOSITIO

DECALOGI.

PROLEGOMENA.

I. **D**E C A L O G U S est brevis & perfecta doctrina divinitus tradita, decemque præceptis comprehensa, de officiis populi **D E I** erga **D E U M** & proximum. Quid sit Decalogus.

II. Hæc decem præcepta à Deo per Angelos ^a promulgata atque pronunciata sunt ad populum Israëliticum in monte ^b Sinai, quum is illo per Mosen ex **A E**gypto recens deductus esset. Per quos, & quibus, & ubi, & quando traditus.
^a Exod. 20.
^b Gal. 3. 19. Heb. 2. 2.
^c Exod. 19. v. 17. 18.

III. Promulgatio ista facta fuit voce adeò terribili, adhibitis aliis quoque terribilibus ^c signis præsentia Dei: ut populus Mosen rogaret, ut impetraret à Deo, ne is pergeret ipsos alloqui; sed, quæ vellent, per Mosen ad ipsos deferri curaret. Quomodo traditus.
^c Exod. 19. v. 16
18 19 & ap.
20. v. 18. 19.

IV. Horribilis ille promulgandæ Legis modus, de natura vel potiùs conditione illius submonuit; quòd scil. Lex ^d iram operetur: quatenus nimirum hominem deducit in cognitionem peccati, & proinde iræ Dei erga ipsum. Modi illius ratio sive finis.
^d Rom. 4. 15.

Cur adhibitus
intercessor.

^a Gal. 3. v. 19.

20. Heb. 8. 6.

^b Exod. 19. v. 5.

& seqq.

Distributio

Decalogi.

^c Exod. 31. 18.

& cap. 34. v. 1.

4. & 28.

^d Matth. 22. v.

37. & seqq.

Distinctio præ-
ceptorum.

Redargutio
distinctionis
falsæ.

V. Intercessio illa Moyses submonuit, populo Dei opus esse^a mediatore Christo ut^b fedus Dei cum ipso ratum sit, suumque effectum, videl. populi Dei veram felicitatem, sortiatur.

VI. Cæterum decem illa præcepta distinguuntur in duas tabulas, eò quòd duabus tabulis lapideis^c inscripta fuerunt: quarum prima continet præcepta quatuor, de officiis erga Deum; secunda verò continet præcepta sex, de officiis erga proximum. Quam quidẽ partitionem Christus ipse tradidit, quatenus Legem totã ad duo capita (de dilectione scil. Dei & proximi)^d revocavit.

VII. Primum præceptum est, *Non erunt tibi &c.*

Secundum, *Non facies tibi &c.*

Tertium, *Non sumes &c.*

Quartum, *Memento &c.*

Quintum, *Honora &c.*

Sextum, *Non occides.*

Septimum, *Non committes adulterium.*

Octavum, *Non furaberis.*

Nonum, *Non dices &c.*

Decimum, *Non concupisces domum &c.*

VIII. Vitiosè distinguunt qui secundum præceptum cum primo conjungunt: ac proinde ex tertio secundum, ex quarto tertium atque ita deinceps faciunt: decimum verò statuunt illud, *Non concupisces uxorem proximi tui, nec servum &c.* Etenim hac distinctione primum confundunt diversa: dum non attendunt, primo præcepto doceri, quisnam Deus pro vero Deo colendus sit ipsa mente & corde: secundo verò, quo ritu seu actione externa & visibili verus ille Deus coli velit. Deinde *unam eandemq; sententiam in duas discernunt*: dum non attendunt, ultimo

1.

2.

ultimo præcepto concupiscentiam pravam quamlibet vetari, illiusque exempla aliquot enumerari. quod ipsum confirmatur tum autoritate Apostoli, qui præceptum hoc tanquam unicum allegavit Rom. 7. tum autoritate ipsius Moſis, qui Deu. 5. 21. præceptum de concupiscentia ita enunciat, (idq; in uno eodémque versu) ut duo prima exempla ordine inverso recitet, prius scilicet mentionem faciens uxoris, deinde domus. Unde si in duo distinguendum esset: incertum fieret, utrum horum pro nono præcepto esset habendum. Quò etiam facit, quòd decimum præceptum clausulam habet generalem, qua omnis generis rerum concupiscentia vetatur; unde patet, omnia hìc recitata exempla ad istud præceptum pertinere.

3.

Huc accedit, quòd occasione istius distinctionis idololatriam in Ecclesiam introducta est: quatenus quidam plus quàm decebat, atque adeò plus quàm fas erat (videlicet supra Deum) sapere volentes, & præcepta prolixiora ad consulendum rudiorum memoriæ in summam contrahentes, atq; etià decurtantes: quum persuasi essent, secundum præceptum partem esse primum, brevitatis studio illud prorsus omiserunt. Quum autem illo vetetur cultus idolorum: eo sublato, diabolus facile potuit idola in Ecclesiam introducere; præsertim quo tempore pauci sacra Biblia habebant, & quidem in lingua sibi cognitâ, nempe vernaculâ.

4.

IX. Cæterum istis omnibus præceptis præmittitur præfatio, *Ego sum Iehova, Deus tuus: qui eduxi te ex terra Aegypti, domo servorum.*

Præfatio Decalogi.

X. Hæc præfatio instituta est ad suadendum populo obedientiam erga hæc præcepta. Suasionis

Finis seu scopus illius.

Argumenta
quibus legisla-
tor Deus po-
pulo suo suadet
obedientiam,
numero tria.

I.

argumenta afferuntur tria. Primum, *quòd legislator*, qui hæc præcepta populo Israelitico proponebat, *sit Iehova*: hoc est, unicus ille verus & æternus Deus; qui & à se ipso est, & omnibus aliis rebus *esse* dedit atque conservat pro suo arbitrio: ac proinde ab omnibus ratione præditis creaturis pro ipsarum domino jure creationis agnoscendus est, qui potestatem habeat imperandi eis quicquid velit: necnō potentiam tum benefaciendi obedientibus, tum puniendi transgressores.

2.

XI. Secundum suasionis argumentum est, *quòd legislator sit populi hujus Deus*: hoc est, quòd cum Patribus eorum, Abrahamo, Isaaco & Jacobo, atque ita etiam cum ipsis, pepigerit fedus gratiæ, in quo scilicet promisit, se fore eis in Deū, id est, divina sua potentia usurum in bonum ipsorum, si modò ipsi sincerè eum colant: quem quidē cultum ipsi Deo stipulanti promiserant.

3.

XII. Tertium suasionis argumentum est, *quòd eduxerit eos ex terra AEgypti, domo servorum*. Id est, quòd federis sui memor, gratiosè ipsos gravi servitute pressos in AEgypto inviserit, mittendo ad eos Moſen, per quē illum ipsos interventu multarum miraculosarum plagarum, quibus AEgyptios quum dimittere eos nollent, quumquē dimissos retrahere conarentur, affecit, ab omni AEgyptiorū tyrannide liberando. Pro hoc tanto redemptionis beneficio justum erat ut gratiam Deo referre studerent: hoc autem alia ratione non poterant quàm alacriter obediendo mandatis ejus.

Decalogum ad
nos quoque
Christianos
pertinere.

XIII. Quæritur hīc, an decalogus ad nos quoque Christianos pertineat. Ratio dubitandi se offert ex argumentis illis posterioribus duobus:
quippe

quippe quæ propria videntur fuisse populi Israëliti. Cum hoc enim solo Deus fedus gratiæ pepigerat, & hunc solum ex AEgypto redemerat.

Sed sciendum: Et si decalogus ad nos non pertinet, quatenus per Mo sen datus est populo Israëliti: tamen ad nos pertinet, quatenus per Christum nobis est commendatus, ut videre est Matth. 5. & quatenus Mo sen in iis quæ fidem & vitam attingunt, audiri jubemur, Luc. 16.v. ult.

Ac proinde et si duo illa argumenta tum propriè ad Israëlitas pertinebant: tamen ad nos quoque suo modo pertinent: quoniam in fedus illud gratiæ recepti sumus, & per Christum è servitute Diaboli ac peccati (quæ per AEgyptiacam illam præfigurabatur) sumus redempti.

XIV. Hactenus de decalogi præfatione. Porro Regulæ exponendi decalogum. antequam singula præcepta exponam, præmittam quasdam exponendi regulas.

Prima regula. Quæ in præceptis decalogi dicta sunt generaliter, ea per partes sunt declaranda. Verbi gratiâ, in primo præcepto dicitur in genere, non esse alios deos habēdos præter Jehovah; id est, solum Jehovah pro Deo habendum, hoc est, mente seu corde colendum esse. Hic cultus per partes est declarandus. Sic in præcepto quinto dicitur generaliter: parentes esse honorandos. Ille honor per partes declarandus est. Hæc regula confirmatur ex fine seu scopo decalogi promulgati. Is fuit, ut populus brevem omnium officiorum summam & quasi epitomen seu compendium haberet: id quod patet ex eo, quòd Deus præceptis hisce, quantumvis perfectam officiorum doctrinam comprehendētib, non contentus multas alias leges, non solum

judiciales & ceremoniales, sed etiam morales, per Moſen adjecit: quę tamen cunctę ad præcepta decalogi poſſunt revocari.

XV. *Secundã regula. Præcepta decalogi omnia enuntiata ſunt per ſynecdochen duplicem, videl. ſpecies & membri: & hanc rursus duplicem, & quidem metonymicam utramq; unam, quia cum cauſa intelligitur effectum, videl. cum antecedenti connexi conſequens ejuſdem, ac ſpeciatiim cum enuntiato affirmativo enuntiatum negativum conſtans ex terminis contrariis: itemq; cum negativo affirmativum, in quo genere connexi argumentũ ducitur à pari. Contrariorũ n. par eſt ratio, ſeu contrariorum contraria ſunt conſequentia, ut ſi virtus eſt proſequenda, vitium eſt fugiendum: & contrã ſeu viciffim, ſi vitium eſt fugiendũ, virtus eſt proſequenda. Alteram, qua cum effecto intelligitur cauſa efficiens; eaq; vel per ſe vel per accidens, puta occaſio. Itaque præter ſpeciem & membrum quod exprimitur, indicandę ſunt ſpecies reliquę & membra reliqua. Exempli gratiã, quum dicitur, Non furaberis, indicandę ſunt reliquę ſpecies injuſtę alienationis bonorũ proximi: ut ſunt rapina, dolofa menſura, falſata merx &c. Item indicandę ſunt omnes ſpecies ſive modi quibus bona proximi poſſumus tueri. Item cauſę quibus poſſumus ad bona proximi vel tuenda vel injuſtè alienanda adduci. Sic quũ dicitur, Honora parentes, id eſt, quum præcipitur inferioribus ut honorem debitum habeant ſuperioribus ſibi præfectis: ſimul præcipitur ut ſuperiores ſeu præfecti ita ſe gerant ut honore illo digni ſint, id eſt, ut officia debita præſtent illis qui eis ſunt ſubjecti. Hic eſt ſynecdoche membri metonymica, qua unã cum antecedente connexi intelligitur*

gitur ejus consequens. nam si superiores ab inferioribus sunt honorandi: consequens est, superiores ita se gerere debere ut honore digni sint. Hæc regula confirmatur praxi ipsius Christi ut videre est Matth. 5. ubi exponit præceptum decalogi sextum & septimum & tertium.

XVI. *Tertia regula. Nonum præceptum exponendum est insuper per synecdochen generis. nam quod ibi dicitur generaliter, ne quis falsum testimonium dicat contra proximum suum, id intelligitur specialiter de testimonio, quo petitur proximi fama. Etenim si quis falso testimonio petat proximi vitam, is peccat in præceptum sextum: si castitatem, in septimum: si bona, in octavum. Atque sic ista regula confirmatur ex proprio epytomes adjuncto, videlicet brevitate, qua cavetur ne idem bis sæpiusve dicatur: quod docendi vitium ταυτολογία nominari consuevit.*

P R A E C E P T U M I.

Exod. 20. 3. & Deut. 5. 7.

Non erunt tibi dii alii ante faciem meam.

N*on erunt,*] Id est, Ne sunt. Quanquam in Hebræo ad verbum habetur, *Non erit*. Estq; syntaxis Hebraica, qua notatur distributio totius in partes singulas. quasi dicatur, Ne esto tibi ullus deorum aliorum: sicut Tremel. & Junius reddiderunt.

Dii alii] Scil. præter me. quasi dicat: Me solum pro Deo habebis. Habere autem aliquem pro deo, est eum colere ut Deum: hoc autem fit mente

seu corde: juxta illud: *Deus spiritus est: &* (id est, idcirco) *eos qui adorant eum spiritu & veritate oportet adorare, Joh. 4. 24.*

Ante faciem meam] Vel, *contra faciem meam*, (Hebr. ^{וּפְנֵי} *hal-panái*:) id est, è regione mei. Sic enim veteres præpositione *contra* utebantur, ut *Italianam contra*. Virgil. *AEn. 1.* Videtur autem hac locutione notari indignitas rei, ac proinde adjunctum periculum. ut si mulier ante faciem mariti, seu inspectante marito, operam daret amori alterius viri: istud facinus & indignum atque impudens esset, & cum periculo conjunctum; quia zelus viri non parcit. Sic ergo hac clausula continetur ratio præcepti ab adjunctis, videlicet indignitate rei & periculo. Hæc ratio expressius habetur in præcepto secundo.

Sensus præcepti primi.

Sensus igitur hujus præcepti est, *nullam rem pro Deo colendam præter Iehovam: seu, solum Iehovam pro Deo colendum esse: videl. mente sive corde.*

Partes quædam cultus primo præcepto imperati.

Istius autem cultus multæ sunt partes: ut ¹ studium rectè cognoscendi Deum, ² fides quæ habetur verbo Dei, ³ adoratio cordis seu reverentia & demissio animi, ⁴ patientia, ⁵ timor Dei, ⁶ obedientia, ⁷ pœnitentia sive dolor propter offensum Deum, ⁸ resipiscentia seu conversio ad Deum, ⁹ dilectio Dei, ¹⁰ studium placendi Deo, ¹¹ fiducia in Deo, ¹² spes bonorum à Deo promissorum, ¹³ invocatio cordis, ¹⁴ gratiarum actio cordis, laudatioque Dei quæ fit corde. De quibus singulis aliquid dicemus.

I. DE STUDIO RECTE

cognoscendi Deum.

Studium rectè

Primam cultus Dei partem facio studium rectè cognos-

cognoscendi Deum: quia ex vera Dei cognitione cæteræ partes oriuntur. Verbi gratiâ: quum quis cognovit, Deum esse veracem; fidem habet verbo ejus: quum omnipotentem, summè sapientem, bonum, justum, denique summâ majestate præditum, adorat eum & reveretur, patienter fert adversa, obedit mandatis ejus &c. Hoc studium præcipit Dominus populo Israëlítico, Deut. 6. v. 6. 7. 8. & 9. quatenus ei præcipit perpetuam meditationem præceptorum suorum. Ex illis enim cognoscitur voluntas ejus, quid scilicet a nobis fieri, & quomodo à nobis coli velit. *Et erunt*, inquit, *verba ista quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo, & quæ* * *acutè in-* * Heb. *exacutè,* *geres filiis tuis: ac loquèris de eis quum sedes domi tue, & quum ambulas per viam, quum cubas & cum surgis: etiam alligabis ea in signum manui tue, & erunt pro frontalibus inter oculos tuos: denique inscribes ea possilibus domus tue, & portis tuis.*

cognoscendi Deum, cur primo loco ponatur.

Præceptum de illo speciale.

Commendatio illius studii.

Idem studium commendat David Psal. 1. ubi beatum pronunciat eum qui in Lege Jehovæ meditatur die & nocte.

Idem agit Psal. 119. ubi hoc ipsum studium de sese creberrimè profitetur, v. 9. & sequentibus in litera Beth. *Quomodo purificabit puer semitã suam? Observando eam secundum verbum tuum. Ex toto animo meo quero te: ne sinas me errare à præceptis tuis. In animo meo recondo sermonem tuum, ut non peccem in te. Tu benediçte Iehova, doce me statuta tua. Labiis meis recenseo omnia jura oris tui. De via testimoniorum tuorum gaudeo, ut superiorum omnibus opibus. De mandatis tuis meditor, & intueor semitas tuas. In statutis tuis meipsum oblecto: non obliviscor verbi tui &c.*

Contraria seu
pugnantia.

Cum hoc studio pugnat primùm negligentia in cognoscendo Deo & voluntate ejus ex ipsius verbo. Deinde 2° studium rerum vanarum atque inutilium: quippe quo studium illud utilissimum maximeque necessarium cognoscendi Deum è sacra Scriptura, impeditur. Item 3° nimium studium rerum terrenarum atque mundanarum, propter eandem causam. Ad hæc 4° contemptus verbi Dei sive simplex, sive in comparatione literarum profanarum, quum scilicet aliquis pluris facit literas profanas quàm sacras. Item 5° rædium in verbo Dei audiendo: ut quum quis dum verbum Dei prælegitur aut pro concione exponitur, aliquid diversum meditatur vel legit.

II. DE FIDE QVÆ HABETUR verbo Dei.

Ratio cultus
hujus.

Per hanc fidem colitur DEUS, quia tribuitur ei laus veritatis. quo argumento Johannes Baptista commendavit fidem quæ habebatur verbo Dei prædicato per Christum, Joh. 3. 33. *Qui recipit ejus testimonium, is obsequabitur quòd Deus verax sit: nam is quem misit Deus, verba Dei loquitur.* Hæc fides insignis fuit in Abrahamo: quippe qui credit promissioni Dei contra judicium rationis humanæ: fore scilicet, ut jam grandævus filium è Sara itidem grandæva, atque insuper sterili, per Dei benedictionem susciperet: item, ex Isaaco nasciturum Christum, etiam si illum ut jussus erat, per holocaustum in cineres rede gisset. Vide Rom. 4. v. 18. & seqq. Heb. 11. v. 11. & 12. itè v. 17. 18. & 19.

Exempla.

Eadem fides commendatur in *Israëlitis*, qui conspectâ admirandâ illâ submersione AEGYPTIORUM

rūm in mari rubro, crediderunt Jehovah & Mosi
servo ejus, Exod. 14. v. ult.

Eandem fidem de se prædicat David Psal. 119.
v. 66. ubi ait, *Præceptis tuis credo.*

Eandem ab effectu commendat Esaias cap. 28. *Commendatio
illius fidei.*
v. 16. ubi ait, *Qui credit, non præfestinabit:* id est,
non pudefiet: ut exponunt Paulus Roman. 9. 33.
& Petrus 1. Pet. 2. 6.

Eadem à Jona prædicatur de *Ninevitis*: qui au-
ditā ex ipso denuntiatione subversionis urbis, pro-
pter ipsorum scilicet flagitia atque scelera: credi-
diderunt Deo, ac proinde pœnitentiam egerunt,
qua denuntiata pœnam evitarunt, Jon. 3.

Atque hîc excellit fides illa specialis, qua credi-
tur Evangelio: cujus fidei fructus est vita æterna: ut
Scriptura passim docet ut Joh. 1. 12. & cap. 3. v.
16. 17. 36. &c. *Fides Evan-
gelii.*

Cum hac fide pugnat *ἀπιστία*, id est, *infidelitas* *Contraria sive
pugnantia.*
seu *incredulitas*: quæ passim in Scriptura reprehen-
ditur ac damnatur. ut in *Mose & Aharone*, qui quū
non credidissent promissioni Dei, de aqua effluxu-
ra ex petra ad jussu ipsorum, dixit eis Dominus:
*Quia non credidistis mihi, ut sanctificaretis me ante
oculos filiorum Israël: idcirco non introducetis con-
gregationem istam in terram quam ego do eis.* Nu-
mer. 20. 12. Eandem incredulitatem exprobrat
Moses *Isrælitis*, Deuteronom. 1. v. 32. & cap. 9.
v. 23. Quæ ipsa damnatur quoque Psal. 106. vers.
24. Eandem reprehendit Esaias in *rege Achazo*, &
civibus Hierosolymitanis: qui fidē derogabant pro-
missioni Dei de urbe tutanda contra oppugnatio-
nem Syrorum & Isrælitarū, Esa. 7. v. 9. Sic Chri-
stus reprehendit *Judeos*, quòd nō credant Mosi, i. e.

verbo Dei per Moſen ſcripto, Joh. 5. v. 46. & 47. Atque hic inprimis damnableſ eſt incredulitas, quæ fides derogatur Evangelio: quippe quæ æternam mortem ſecum trahit. Joh. 3. 18. Marc. 16. v. 16.

2. Cum hac fide pugnat etiam *ὀλιγοπισία*, id eſt, *exiguitas fidei*: quam Chriſtus in diſcipulis reprehendit, quum metuerent interitum ex tempeſtate coortâ in mari, Matth. 8. 26.

3. Præterea cum hac fide pugnant tum atheiſmus, i. e. vacuitas religionis (qui & epicureiſmus) tum religiones falſæ: ut gentiliſmus, Turkiſmus, Judaiſmus, hæreſis: tum etiam apoſtaſia, id eſt, à vera religione ad falſam deſectio.

Cic. lib. 1. de
nat. deor.

De atheiſmo habetur Pſal. 14. 1. *Dixit inſpiens in corde ſuo, Non eſt Deus.* Et tales Athei fuerunt Diagoras & Protagoras: quorum ille Deos eſſe (id eſt, ullum Deum eſſe) diſertè negavit: iſte verò, eſſent, necne eſſent, dubitare ſe profeſſus eſt. Talis etiam fuit Epicurus, qui etſi non negavit, deum eſſe: imò diſertè affirmavit: tamen quia negavit, illum providentiâ ſuâ mundum gubernare, hoc perinde fuit ac ſi Deum ipſum negaret. Itaque iſ *oratione reliquit deos*: (ut Cicero ait) *reſuſtulit*. Talium Epicureorum plurimi omnibus ætatibus reperiuntur. Tales nominantur in Scriptura *irriſores*, ut Pſal. 1. 1. & 2. Pet. 3. 3.

Ibid.

4. *Gentiliſmus* pro uno vero DEO deos falſos (ſive unum, ſive plures) comminiſcitur & colit: ſicut ex literis tum ſacris tum prophanis conſtat.

5. *Turkiſmus* ſeu *Mahometiſmus* proſitetur quidē Deum unum, creatorem ſcilicet mundi: ſed quia negat, hunc eſſe æternum illum Patrem & Filium & Spiritum ſanctum, ſicut ſacræ literæ teſtantur. à
verò

vero Deo aberrat, & pro illo commentum cerebri sui colit.

Idem iudicium est de *Judaismo*; quanquam ille ad veram religionem propius accedit, quatenus Deum colere studet ex præscripto sacrarum literarum veteris Testamenti: quas Turcismus rejicit, in suo Alcorano acquiescens.

Hæresis profitemur quidem fidem Christianam: sed aliquem articulum illius falsò interpretatur, ita ut fundamentum religionis Christianæ tollat; illamque interpretationem contra orthodoxos pertinaciter propugnet, quales hæreses hodie sunt Arianorum sive Samosatensianorum, Anabaptistarum, Swenckfeldianorum. Papistarum verò religio ex pluribus hæresibus constat. De hæreticis ait Paulus: *Hæreticum hominem post unam & alteram admonitionem rejice: ut qui novis eversum esse eum qui sit ejusmodi: & peccare, ut qui suapte iudicio sit condemnatus.* Tit. 3. v. 10. & 11.

Apostasia veram religionem deserit, & falsam amplectitur. Cujus suasorem Deus morte affici præcepit, Deut. 13.

Præterà cum fide qua creditur verbo Dei in sacris literis seu scripturis canonicis comprehenso, pugnat etiam *fides qua in Papatu habetur scriptis apocryphis*: de quibus constat quòd non sint *ῥεῖρα*, sed humanà industrià & studio elaborata. Etenim hic honos solis scripturis sacris divinitusque inspiratis debetur, ut pro fidei ac vitæ nostræ regula habeantur.

III. DE ADORATIONE CORDIS.

Adorationem cordis voco reverentiam erga Quid sit.

Deum, quia quis illum propter summam ejus majestatem, suamque ipsius indignitatem, cum summa animi demissione reveretur; omniaque ejus opera, tanquam sancta & iusta, approbat.

exempla.

Hujus exemplum proponitur in *Abrahamo*, Genes. 18. 27. ubi ille apud Jehovam pro Sodomitis intercedens, ait: *Ecce nunc cuperem alloqui Dominum: tamen si ego sim pulvis & cinis*. Item in *Iacobo*, Gen. 32. 10. ubi ille Dominum sic affatur: *Impar sum omnibus his beneficiis, totique illi fidei quam prestitisti servo tuo*. Item in *Davide*, 2. Sam. 7. 18. qui acceptis amplissimis à Deo promissionibus per Nathanem: ingressus tabernaculum, & coram Jehova consistens, dixit: *Quis sum ego Domine Jehova: & quæ est familia mea, quod deducis me eò usque?*

Item in *Paulo*, Rom. 11. v. 33. & seqq. ubi posteaquam multa è Scripturis disseruisset de vocatione gentium & rejectione Judæorum, tandem erumpit in exclamationem, qua admiratur & adoratur profunda illa judicia Dei, dicens: *O profundas divitias tum sapientie tum cognitionis Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, & impervestigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit mentem Domini? Aut quis ei fuit à consilio? Aut quis prior dedit ei, & reddetur ei? Nam ex ipso, & per ipsum, & in ipsum sunt omnia. Ipsi sit gloria in secula. Amen.*

Contraria seu
pugnantia.
I.

Cum hac adoratione pugnat *superbia*, qua quis sese supra alios effert, illos præ se contemnens, se verò summo honore dignum judicans, propter singulares quasdam virtutes, quibus sese præditum opinatur, aut certè alios opinari vult. Ubi excellit *superbia* eorum qui sibi honores divinos vel postulant, vel saltem exhiberi, æquo animo patiuntur. Itius-

Istiusmodi superbiæ exemplum proponitur in rege Assyriorum *Sennacherib*, 2. Reg. 19. v. 9. & seqq. Exempla superbiæ.
 In rege Babylonix *Nebucadnezare*, Dan. 4. 27. In *Herode*, Act. 12. 23. In *Phariseo* orante in templo, Luc. 18. 11. In *Antichristo*, 2. Thess. 2. 4.

Cum eadem pugnat adoratio religiosa ullius nude creature, aut saltem nimia humiliatio coram creatura, quatenus animi actio est; qualis fuit *Cornelii*, adorantis Petrum, Act. 10. 25. *Iohannis* adorantis Angelum, Apoc. 19. 10. & 22. 8. Et qualis est hodie illorum qui osculantur pedes Papæ.

IV. DE PATIENTIA.

Patientia, est quædam adorationis jam dictæ Quid sit. pars, quatenus oritur ex consideratione maiestatis atque potestatis Dei; ut qui & jus habeat agendi nobiscum quod velit, & sanctissimè justissimè que agat quicquid agit. Talis patientiæ exemplum illustre nobis proponitur in *Iobo*: qui auditis nuntiis de pecorum suorum tum abactione tum conflagratione cælesti, necnon liberorum per domus ruinam oppressione, patientissimè adversa ista omnia ferens, erupit in laudem Dei, dicens: *Nudus exivi ex utero matris meæ, & nudus redibo illuc: Iehova dedit, & Iehova recepit: sit nomen Iehovæ benedictum.* Job. 1. 21. Aliud exemplum proponitur in sacerdote *Eli*: qui quum è Samuele cognovisset mala evenitura posteris ejus propter ipsius nimiam erga filios lenitatem: patienter istud ferens, inque iudicio Dei acquiescens, dixit: *Iehova est: quod bonum videtur in oculis ipsius, faciat.* 1. Sam. 3. 18. Rursum aliud proponitur in rege *Ezechia* sive *Hizkija*: qui quum ex Propheta *Esaia* cognovisset fore ut opes ipsius

Exempla patientiæ.

post ipsum mortuum auferrentur per hostes Babylonios, eò quòd ipse legatis regis Babylonie illas ostentaverat: acquiescens in hoc Dei iudicio, dixit: *Bonum est verbum Iehovæ, quod locutus es*, 2. Reg. 20. 19.

Contraria seu
pugnantia.

Exempla impa-
tientie.

Patientiæ adversatur *impatientia* seu *murmur*, quum quis in rebus adversis murmurat contra Deum, quasi is injuriam sibi faceret. Exempla. *Cain* impatienter tulit, sacrificium suum à Domino sperni, Gen. 4. 5. *Rachel* uxor Jacobi impatienter tulit sterilitatem, Gen. 30. 1. *Fratres Iosephi* impatienter tulerunt annuntiationem futuri dominatus illius, Gen. 37. 4. *Israelitæ* murmurarunt, quum in deserto destituerentur aquâ, Exod. 15. 24. deinde quum destituerentur pane, Exod. 16. v. 2. & 7. & 8. vel secundum distinctionem nostrorum interpretum, v. 2. & 8. & 9. Tum rursus murmurarunt propter defectum aquæ, Exod. 17. 3. Postea rursus murmurarunt, auditâ relatione exploratorum de conditione terræ Chanaan ad quam appropinquant, Exod. 14. 2. & 27. & 29. & 36. *Korah cum sua factione* murmuravit propter carentiam dignitatis sacerdotalis, Num. 16. v. 11. Rursus *Israelitæ* murmurarunt propter factiosos à terrâ absorptos, ejusdem cap. v. 41. vel secundum distinctionem novam, cap. 17. v. 6.

V. DE TIMORE DEI.

Quis timor hic
intelligatur.

Intelligo *timorem filialem*, quum quis timet ne offendar Deum; idque non tam quòd sentit se ab eo punitum iri si offenderit, quàm quod indignum atque iniquum judicat, offendere eum qui & summa maiestate est præditus, & plurimis
maxi-

maximisque beneficiis nos affecit, quibus declaravit se paternè erga nos affectum esse. De hoc timore habetur præceptum Deut. 6. 13. *Iehovam Deum tuum timeto, eumque colito &c.* Exemplum huius timoris proponitur in *Iosepho*, Gen. 39. 9. qui ab heri sollicitatus ad concubitum, inter alia respondit, *Quomodo facerem malum hoc maximum, & peccarem in Deum?* Item in *obstetricibus Aegyptiis*, Exod. 1. 17. quæ timuerunt Deum ut non interficerent masculos Hebræorum in partu, sicut à rege iussu erant.

Præceptum
speciale.
Exempla.

Huic timori aduersantur *securitas carnalis, & cōtemptus comminationū divinarū.* Qualis fuit securitas illa *Iudeorum*, tempore *Prophetae Esaia*, cōminationes divinas ludificantium his verbis, *Festinet, acceleret opus suū, ut videamus; & appropinquans adveniat consiliū Sancti Israhēitarum, ut experiamur*, Esa. 5. 19. Item securitas illa *principum Hierosolymitanorum* tempore eiusdē *Prophetae*, dicentium: *Pepigimus fedus cum morte, & cum sepulchro egimus cantū: flagellum inundantis quum transibit, non obveniet nobis*, Esa. 28. 15. Et talis hodie securitas est *irrisorum illorum de quibus prophetavit Petrus* 2. Pet. 3. 7. 3. & 4. qui scil. pro fabula habent quicquid ex verbo Dei dicitur de venturo die iudicii universalis, dicētes (si nō ore, saltē in corde suo) *Ubi est pollicitatio adventus ejus? &c.* Talis etiā est securitas illorū qui neglecto studio pietatis addicti sunt voluptatibus mundi: quā prædixit Christus Mat. 24. v. 38. & 39. quāque cavendā monet Luc. 21. v. 34. *Cavete vobis ne quando graventur corda vestra crapula &c.*

Contraria seu
pugnantia.

I.

Præterea cum timore Dei pugnat etiam timor ille creaturarum nimius, quasi in earum potestate sit,

2.

Exempla.

Dehortatio à
vitiose timore
creaturarum.

ut nobis pro libitu noceant. Qualis fuit timor regis Achaz, & familiae, nec non populi ejus, audito nuntio de advētu hostili regis Syria & regis Israel: *Commotum est cor ejus & cor populi ejus, sicut moventur ligna sylvarum à facie venti*, Esa. 7. 2. A quo timoris genere dehortatur Judæos Jeremias, *A signis calorum ne consternemini, quia consternantur gentes ab illis*, Jerem. 10. 2. Item, *Ne timeatis à Rege Babylonie, à quo vos timetis: ne timeatis ab eo &c.* Jer. 42. 11. Ita & Christus: *Ne timete vobis ab iis qui trucidant corpus, animam autem non possunt trucidare*. Matth. 10. 28.

VI. DE OBEDIENTIA.

Vnde oriatur.

Exemplum.

Contraria seu
pugnantia.
I.
Exempla.

Obedientia ex adoratione & timore Dei nascitur. Qui enim Deum cum summa animi demissione pro summo domino agnoscit ac reveretur, atque etiam ab eo offenso sibi timet: is ad obedientiam illi in omnibus præstandam promptus ac paratus redditur; tum quia hoc justum esse intelligit, tum quia pœnam evitare cupit. Hujus virtutis illustre exemplum proponitur in *Abrahamo*, Genes. 22. qui accepto mandato de jugulando filio Isaaco, & in holocaustum offerendo, absque mora ad illud exsequendum sese accinxit.

Huic obedientiæ adversatur *inobedientia*, qualis reprehenditur in rege *Saule*: qui contempto Dei mandato de internecone & delendis Amalekitis, pepercit tum regi, tum optimo pecori, quo nomine gravissimè quæstus est Dominus ad Samuellem, & Samuel ad Saulum, dicens: *Nunquid vult Dominus holocausta & victimas, & non potius ut obediat vobis Domini? Melior est enim obedientia quam*

quàm victima: & auscultare magis, quàm offerre adipem arietum. quoniam quasi peccatum ariolandi est, repugnare: & quasi scelus idololatria, nolle acquiescere &c. 1. Sam. 15. 22.

Adversatur etiam huic obedientiæ obedientia quæ præstatur creaturis contra mandatum Dei. Quâ obedientiam Petrus & Johannes quum à senatu pontificum Hierosolymitanorum denuntiatur eis esset, ne omninò loquerentur vel docerent de nomine Jesu, detrectantes, dixerunt: *An apud Deum justum sit, vobis potiùs auscultare quàm Deo, judicate, Act. 4. 19.* Et rursus quum ab eisdem expostularetur cum ipsis de inobediētia erga illud mandatum, dixerunt, *Obedire oportet Deo potiùs quàm hominibus, Act. 5. 29.*

2.

VII. DE POENITENTIA

sive dolore propter offensum Deum.

Intelligo dolorem quo quis dolet se offendisse Deum, propterea quòd intelligit id esse injustum, quòdque Deum diligit, ac proinde ab omnibus honorari eum cupit. Talis fuit dolor *Davidis*, quum sentiret, se offendisse Deū adulterio & homicidio: Psal. 51. Item *Petri*; quum sentiret, se offendisse Deum abnegando Christum, Matth. 26. v. ult. Hic dolor à Paulo nominatur *dolor secundum Deum*, & dicitur efficere μετάνοιαν, resipiscentiam seu conversionem, 2. Cor. 7. 10. Ad hunc dolorem hortatur Judæos Joel, quum ait, *Lacerate corda vestra*, Joel 2. 13. Ibidemque conversionem cum illo dolore conjungit, subiciens: *Et revertimini ad Iehovam Deum vestrum.*

Qualis poenitentia hic intelligatur.

Ab hoc dolore diversus, seu (ut λογικότερον lo-

Disparatum.

quar) disparatus est ille, quo quis de hoc tantum dolet, quod à Deo offensus puniendus sit: qualis fuit dolor & *pœnitentia Iudæ* proditoris, Mat. 27. 3. Hic dolor non est cultus Dei, quia nõ est sollicitus de honore Dei, sed tantum de proprio commodo. Et nisi huic dolori adjungatur fides in promissionem gratiæ, adigit hominem ad desperationem: ut videre est in proditore Iudæ, qui ex desperatione se ipse strangulavit, Matth. 27. 5.

VIII. DE RESIPISCENTIA

seu conversione ad Deum.

Vnde oriatur.

Ex dolore illo pio, de quo dictum est, nascitur resipiscencia seu conversio ad Deum: quo fit ut dolor ille seu pœnitentia illa reddatur salutaris. Id quod inde accidit, quia accedit fides in promissionem gratiæ: ut videre est in exemplo *Davidis*: qui quum intellectâ ex Nathane Propheta gravitate suorum peccatorum, indolefcens exclamaret *Pec- cavi Domino*: Nathan annuntiavit ei promissionem gratiæ, dicens: *Etiâ Dominus transfudit peccatum tuum: non morieris*, scil. morte æternâ, 2. Sam. 12. v. 13. Hanc promissionem David fide amplectens, resipuit & ad Deum conversus est: sicut testatur Psalmus 51. Idem videre est in Petro: qui in dolore propter abnegatum Christum sese haud dubiè crexit fide promissionis Domini, *Ego rogavi pro te, ne deficiat fides tua*, Luc. 22. 32. Ad hanc resipiscenciam sive conversionem passim hortatur Deus populum suum per Prophetas: itémque in novo Testamento per Johannem Baptistam, Christum ipsum & Apostolos.

Contrarium.

Cum resipiscencia pugnat *impœnitentia*: quam civi-

civitatis quibusdam Galileæ exprobrabat Christus: ut videre est Matth. 11. v. 20. & seqq. Quam & Paulus reprehendit in quibusdam Corinthiorum, 2. Cor. 12. v. ult.

IX. DE DILECTIONE DEI.

Dilectio Dei nascitur in primis ex consideratione bonitatis Dei & beneficiorum in nos tum collatorum, tum conferendorum: quatenus consideratio illa proficiscitur ex fide. *Fides enim per dilectionem efficax est*, Gal. 5. 6. Dilectio verò cæterorum cultuum bonorumve operum quasi fons est: ut percipitur ex eo quod Christus summam Legis ad dilectionem Dei & proximi revocavit, Matth. 22. v. 37. & seqq. Hæc dilectio nominatim præcipitur Deut. 6. 5. his verbis: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua & ex tota fortitudine tua.* Cum hac pugnat¹ odium Dei, ² obli-
vio mandatorum Dei, ³ securitas carnalis, ⁴ contemptus mandatorum Dei, ⁵ impatientia & murmur adversus Deum.

Vnde oriatur.

Præceptum speciale.

Contraria.

X. DE STUDIO PLACENDI DEO.

Studium placendi Deo seu studium bonorum operum nascitur ex dilectione Dei; & est quidam gradus obedientiæ erga mandata Dei, vel potius adjunctum quoddam illius. Neque enim aliter placere Deo possumus quam obediendo mandatis ejus: quam obedientiam quo studiosius & alacrius præstamus, eò magis ei placemus. Hujus studii exemplum in se ipso proponit David, Psalm. 119. plurimis verbis. Cum hoc studio pugnat (sic-
ut & cum dilectione Dei) ¹ obli-
vio manda-

Vnde oriatur.

Exemplum

Contraria.

torum Dei, ² securitas carnalis, ³ contemptus mandatorum Dei. Item ⁴ studium placendi mundo. Nā *amicitia mundi* (ut Jacobus ait) *inimicitia est cum Deo*, Jac. 4. 4. Item ⁵ nimium studium rerum terrenarum: quia *nemo potest duobus dominis servire, Deo & mammonæ*: ut promittit Christus Matth. 6. 24.

XI. DE FIDUCIA IN DEO.

Quid sit.

Fiducia est affectus animi qua ille in re aliqua tāquam sibi opitulatura acquiescit, eāque fretus, res arduas ac difficiles spe perficiendi suscipit.

Unde oriatur.

Cæterum fiducia qua acquiescimus in Deo, nititur Dei tum benevolentia erga nos, tum potentia: de qua utrāque per fidem certò persuasi sumus.

Semen idem significans.

Hæc fiducia in sacris literis sæpè significatur verbo *sperandi*, ut quum homines dicuntur *sperare in Deo*: in qua phrasi metonymia effecti est: quia spes bonorum à DEO promissorum ex fiducia hac nascitur. Sic Psal. 22. v. 5. & 6. dicit Christus ad Patrē:

Exempla.

*In te speraverunt patres nostri: speraverunt, & libera-
sti eos. Ad te clamaverunt, & salvi facti sunt: in te
speraverunt, & non sunt confusi.* Hujus fiduciæ ex-
emplum in seipso proponit David Psalmo 7. v. 2.
ubi ait, *Domine Deus meus, in te speravi; saluum me
fac ex omnibus persequentibus me, & libera me.* Item
Psal. 11. v. 1. *In Domino confido: quomodo dicitis a-
nima mea, Transmigre in montem sicut passer?* Et
Christus Psal. 16. v. 1. *Conserva me Domine, quoniam
speravi in te: dixi Domino, Deus meus es tu &c.* Et
rursus David Psal. 18. v. 2. & 3. *Diligam te Domine,
fortitudo mea. Dominus firmamentum meum, & re-
fugium meum, & liberator meus. Deus meus, adiutor
meus: & sperabo in eum: protector meus, & cornu sa-
lutis*

*Iuris mea, & susceptor meus. Item Psal. 27.v.3. & 4.
Si consistant adversus me castra, non timebit cor meū.
Si exsurgat adversus me praelium, in hoc ego sperabo.*

XII. DE SPE BONORUM A

Deo promissorum.

Spes hæc nascitur partim ex fide, partim ex fi- Vnde oriatur.
ducia, nam quia per fidem certò persuasi sumus de
Dei erga nos benevolentia & potentia & veritate
promissionum divinarum: fit ut illis Dei virtutibus
freti atque confisi, speremus bona ab ipso promissa:
ut qui dare illa nobis & velit & possit. Cum hac spe Contraria.
(sicut & cum fiducia) pugnat *desperatio*: quum ho- I.
mo perpendens gravitatem suorum peccatorum
quibus Deum offendit, ac proinde Deum sibi iratū
sentiens, promissionēque gratiæ divinæ pœni-
tentibus factam fide apprehendere non valens, de
gratia Dei diffidit atque desperat. Cujus despera- Exemplum.
tionis exemplū proponitur in *proditore Iuda*: Matt.
27. 5. quippe qui ex desperatione sese ipse strangu-
lavit. Cum utrâque hac fiducia & spe pugnat etiā 2.
fiducia & spes qua collocatur in creaturis. unde avarus
ab Apostolo idololatra esse dicitur Eph. 5. 5.
quia scilicet spem suam reponit in suis bonis. Hinc
pronunciatur maledictus qui confidit in homine,
& carnem ponit brachium suum, Jerem. 17. 5.
Præterea cum utrâque pugnat *timor creaturarum*,
quasi nobis per se nocere possint aut nocitura sint: à 3.
quo timore Scriptura passim debortatur.

XIII. DE INVOCATIONE CORDIS.

Invocatio cordis, est perfrugium cordis ad De- Quid sit.
um in necessitatibus: quod ex fide & fiducia nasci- Vnde oriatur.

tur. nam qui ex verbo Dei persuasus est de Dei erga se benevolentia, de ejusdem omnipotentia, & denique de veritate promissionum ipsius: is quum in periculum vel tentationem spirituales incidit, aut aliquid sibi deesse sentit, mox corde suo ad opem DEI confugit, illamque ingemiscens implorat: etiamsi ore nullum verbum faciat. Qualis fuisse judicatur clamor ille *Mosis* apud mare rubrum: cui Dominus dicebat, *Quid clamas ad me?* Exod. 14. 15. De hoc genere invocationis occurrunt passim sententiæ in *Psalms*: ut *Psal.* 37. 4. *Oblecta te in Iehova: & dabit tibi petitiones cordis tui.* *Psal.* 38. 10. *Domine coram te est totum desiderium meum: & suspirium meum à te non est absconditum.* *Psal.* 119. v. 145. *Invocantem ex toto corde exaudi me, Iehova.* Huc pertinent *suspiria* illa ineffabilia, de quibus *Rom.* 8. v. 26. *Ipse Spiritus interpellat pro nobis suspiriis ineffabilibus.*

Cum hac invocatione pugnat *desperatio*, & *invocatio creaturarum absentium*, tanquam deorum quorundam. qualis est in Papatu invocatio sanctorum defunctorum, ut opitulentur in necessitatibus.

XIV. DE GRATIARUM ACTIONE cordis, & laudatione Dei.

Gratiarum actio cordis, est agnitio beneficiorum Dei qua cor illa Deo accepta fert, & gratum se declarare studet agendo ea quæ Deo placeant. Hæc simul intelligenda est, ubi in Scriptura mentio fit gratiarum actionis quæ fit ore: quum si ne ipsa, Deo non placeat ista. Idem iudicandum de laudatione Dei. Hinc illud Apostoli *Eph.* 5. 19.

Cantantes

Canentes & psallentes in corde vestro, Domino. Ita Exempla.
Christus ipse unà cum discipulis hymnum cecinit
post ultimam cœnam, Matth. 26. 30. Huc pertinent
omnes Psalmi Davidis & aliorum, quibus laudes
Dei canuntur, gratiæve ei aguntur pro certis bene-
ficiis: in quo numero sunt Psal. 8. 9. 18. 19. 21. 23.
24. 27. 29. 30. 33. 34. 45. 47. 48. 64. 75. 76.
78. 81. 89. 92. 93. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101.
103. 104. 105. 106. 107. 108. 111. 113. 114. 117.
118. 122. 126. 134. 135. 136. 138. 145. 146. 147
148. 149. 150. Huc etiam pertinet illa doxologia
Christi Matth. 11. 25. Confiteor tibi, Pater &c. Item
doxologia Pauli, ut Rom. 16. v. 25. & deinceps. Et
verò qui potest vos stabilire &c. Gal. 1. 5. Cui sit glo-
ria &c. Phil. 4. 20. Deo autem & Patri &c. 1. Tim.
1. 17. Regi autem aeterno &c. Nec non gratiarum a-
ctiones, ut Rom. 1. 8. Primum quidem gratias ago
Deo meo &c. 1. Cor. 1. 4. Gratias ago Deo meo &c.
2. Cor. 1. 3. Benedictus sit Deus &c. Ephes. 1. 3.
Benedictus sit Deus &c. Phil. 1. 3. Gratias ago Deo
meo &c. Colos. 1. 3. Gratias agimus Deo &c. 1.
Thess. 1. 2. Gratias agimus Deo &c. 2. Thess. 1. 3.
Gratias agere debemus Deo &c. 2. Tim. 1. 3. Gra-
tiam habeo Deo &c. Ad Philemon. v. 4. Gratias
ago Deo meo &c.

Cum hac gratiarum actione & laudatione nomi- Contraria.
 nis DEI pugnat^r oblivio beneficiorum divino-
 rum: item^r non agnoscere beneficia DEI, vel eti-
 am sancta iudicia ejus: item^r iudicia DEI sus-
 ceta habere de injustitia, vel injustitiæ
 damnare, eisve obmur-
 murare.

P R A E C E P T U M II.

Exod. 20. v. 4. 5. 6. & Deut. 5. v. 7. 8. 9.

Deut. sculpti-
lius simili-
udinis, vel, ul-
um similitudi-
em.
Heb. & ul.
Deut. & in
tertiis.

five, mille
iliis, five erga
nille.

Non facies tibi^a sculptile, ^b aut ullam similitudinē eorum quæ sunt in calis suprā, quæve in terra infrā, quæve in aqua sub terra. Non incurvabis te eis, neque coles ea. quia ego Iehova Deus tuus, sum Deus zelo-tes, visitans iniquitatem patrum in filiis, ^c in tertiis & in quartis eorum qui oderunt me : & faciens beneficiam^d millibus, eorum qui diligunt me & custodiunt præcepta mea.

Analysis logica.

PR A E C E P T U M hoc duobus constat membris: *Præcepto ipso & ratione præcepti.* Præcepti membra iterum duo sunt: prius de Deo non repræsentando per aliquam imaginem, posterius de imaginibus non adorandis colendisque. Ratio item duplex est: prior ab effectu noxio, videlicet pœna divina quam Deus comminatur: posterior à beneficiis divinis, quæ Deus promittit. Prius præcepti membrum illustratur distributione duplici: quarū prior est bimembris, sumpta à forma: altera trimembris, sumpta ab objectis: quæ ipsa objecta describuntur è locis subjectis. Posterius præcepti membrum similiter illustratur distributione, eaque bimembris: ubi membrum posterius per synecdochē integri intelligendum est de cæteris (præter incurationem) cultus externis partibus: ut sunt libare, sacrificare, invocare, & si quæ sunt alia hujus generis.

Non

Non facies] Id est, Ne facito, scil. ad repræsentandū Deū. nā ad usus non religiosos sculptilia facere licet: ut videre est in solio regali Salomonis, in quo exsculpti erant leones, 2. Chron. 9. v. 18. & 19. Ad hanc præcepti partem illustrandam adhibendus est locus Deut. 4. v. 12. & deinceps: ubi Moses rationem illius hanc indicat, quod Israëlita quum audirent Deum loquentem verba Legis, non viderint ullam loquentis imaginem: ac proinde monet ut sollicitè custodiant animas suas, seu caveant sibi, ne decepti faciant simulacrum aliquod ad Deum repræsentandum.

Expositio verborum.

Cur Deus non repræsentatus per imaginem.

1.

Aliam rationem affert Deus ipse Esa. 40. v. 18. ubi postquam demonstrasset infinitam suam maiestatem, subjungit: *Cui ergo assimilabitis Deum, & quam similitudinem comparabitis ei?* Quibus verbis significat, impossibile esse ut Deus per imaginem aliquam repræsentetur, ac proinde stultos ac perversos esse qui id conentur. Quam quidem stultitiā ac perversitatem exprobrat idololatri Esai. 44. v. 18. & seqq. ubi etiam *idolum* vocat *mendacium* seu *falsitatem*. Sic Jerem. 10. 8. *eruditio ligni* dicitur *eruditio vanitatum*. Item Habac. 2. vocatur *doct̃or falsi*. Quare erravit ille qui dixit, imagines (nempe DEI & sanctorum, in templis collocatas) esse libros laicorum.

2.

Notanda est & hæc ratio, quod DEUS per ejusmodi imagines contumeliā afficiatur: unde Paulus impietatem istam detestatur his verbis, *Mutarunt gloriam incorruptibilis Dei in efformatam imaginem corruptibilis hominis & volucrum &c.* Rom. 1. 23.

3.

Et si autem Deus seipsum quibusdam Prophetis (ut Esaia, Danieli, Johanni Apostolo) per certam

Objectionis solutio.

imaginem videndum exhibuit in Spiritu: inde tamen non efficitur, nobis licere ipsum imagine aliqua repræsentare. Ipse enim liberam habet agendi potestatem: nobis autem omnia ex ejus præscripto agenda sunt.

Expositio
verborum.

Per *sculptile* (Hebraicè פסל *Phésel*) intelligitur imago seu statua exsculpta ex ligno aut lapide, nam verbum פסל *Phasál*, unde nomen illud descendit, etiam de dolatione lapidum usurpatur: ut videre est Exod. 34. 1. & Deuteron. 10. 1. de tabulis lapideis à Mose dolatis. Quamquam sculptilia orientalium illorum populorum videntur fuisse lignea, saltem pleraque: ut patet ex Esa. 44. 17. ubi dicitur, idololatram ex parte arboris quam in sylva cecidit, facere sculptile. item ex eo, quòd sculptilia deorum quos colebant gentes, jubetur comburi igni, Deut. 7. v. 5. & 25.

Nomine *similitudinis* (Hebraicè תמונה *themunáh*) intelligitur simulachrum.

Eorum quæ sunt in calo &c.] Confer Deut. 4. v. 16. 17. & 18. ubi res istæ nominibus suis appellantur. Per ea quæ in cælo sunt, intelliguntur tum sol, luna cæteraque stellæ: tum aves, quippe quæ volant in cælo infimo, id est, aëre. Per ea quæ in terra sunt, intelliguntur tum homines, tum animalia bruta terrestria. Per ea quæ in aqua, intelliguntur pisces.

Aqua, quo
sensu hic dica-
tur esse sub
terra.

Cæterum obiter hic quæri potest, quomodo dicatur, aquam esse sub terra: quum constet, aquam fluere in terræ alveis, ac proinde esse supra terram, saltem ex parte, nempe ex ea parte, ubi sunt alvei.

Respondeo, sermo hic est de terra habitabili: ut patet ex ipsa vocabuli repetitione. Quum n. mentio esset facta eorum quæ sunt in terra, id est, animalium

malium quæ degunt super terram; adjicitur mentio eorum quæ sunt in aqua: hæc autem propter elegantiam ἀντιθέσεως (oppositionis) dicitur esse sub terra: utique sub ea cujus modò facta fuit mentio, nempe terra habitabili. Etsi autem aquæ pars fluit in alveis terræ, atque ita super terræ aliquam partem: tamen pars alia fluit sub terra in amplis subterraneis meatibus, unde alibi dicitur, *Deum orbem terrarum fundavisse super maria*: Psal. 24.2.

Non incurvabis te] Id est, Ne incurvato te.

Eis] Scilicet honorandis: hoc est, ad honorem eis habendum. Sive scilicet honor illis habeatur ut diis, sive ut simulacris deorum: ut patet ex Exod. 32 ubi Israëlitarum vitulo aureo, ab Aharone recens conflato, sese incurvarunt & sacrificia obtulerunt, tanquam simulacro Jehovæ per quemeducti fuerant ex Aegypto.

Neque coles ea] Scil. ullo alio (præter incurvationem) cultus genere, ut sunt sacrificia, convivium sacra, tripudia. Ubi obiter notandum, commentitiū atque ineptum esse discrimen quod Pontificii statuunt inter δολείαν & λατρείαν: hanc uni Deo deberi, illam sanctis quoque Angelis & hominibus tribuendam esse nugantes. nam præterquam quòd vocabula ista Græca promiscuè à bonis authoribus usurpantur ad unam eandemque rem significandam: verbum Hebraicum quod nunc hoc nunc illo redditum est, unum idemque est, nempe verbum חָבַד habád, quod hoc loco redditum est verbo λατρεύειν: at cap. 23. v. ult. expressum est verbo δουλεύειν. Sic Jud. 2. 7.

δολεία & λατρεία an differant.

Quia ego Iehova &c.] Alii construunt sic: *Quia ego sum Iehova Deus tuus, Deus zelotes &c.* Sed cō-

modius videtur ut verba illa, *Iehovah Deus tuus*, cōstruantur cum pronomine *Ego*, per appositionē, tanquam paulò antè dicta in præfatione. Verùm utro modo construamus, unus idēque sensus manet, quòd scil. hisce vocabulis rationes notantur quæ debent deterrire à cultu idolorum.

Deus zelotes] Qui volo solus potiri amore & cultu populi mei, tanquam uxoris meæ: ac proinde non possum ferre ut populus meus colat idola, atque ita pudicitiam suam illis quasi prostituat, cumque eis scortetur. Confer caput 16. Ezechielis.

Visitans] Scil. in ira, hoc est, puniens.

Iniquitatem] Scil. specialem hanc iniquitatem idololatriæ, qua violatur spirituale illud coniugiū quod mihi cum populo meo intercedit.

In tertiis & in quartis] Id est, non solum in filiis propriè dictis seu proximis, sed etiam in nepotibus & pronepotibus.

Quæstio.

Eze. 18. 30.

Solutio.

1.

Hic oritur quæstio, *quomodo conveniat cum iustitia Dei, ut punit filios propter peccata parentum*: præfertim quum ipse pronunciet apud Ezechielem, *Filius non portabit iniquitatem patris*, id est, Non puniam filium propter iniquitatem Patris.

Respondeo. Primò, certum est & extra controversiam ponendum, omnia Dei iudicia iusta esse, sive nos id intelligamus, sive non. Imò quædam ita esse iusta, ut nos id non intelligamus: ut patet ex illa exclamatione Apostoli Rom. 11. 33.

2.

Deinde quum DEUS punit filios propter iniquitatem patrum, punit eos simul propter iniquitatem ipsorummet, & quidem propter ejusdem generis iniquitatem, nempe idololatriam, de qua hic sermo est: idque ex eo, quòd non dedit eis gratiam, ut

ut ab idololatria in qua educati fuerunt, resipiscerent, sed permisit ut vestigiis patrum in illa continuanda insisterent. Quod autem apud Ezechielem dicitur, hunc habet sensum: DEUM non puniturū filium *innocentem* propter peccatum patris. Querebantur enim Judæi; sese innocentes luere pœnas patrum sive majorum suorum: id quod significabant hoc proverbio: *Patres comederunt omphacen* (id est, uvam acerbam) & *dentes filiorum obstupescunt*. Ezech. 18. 2. ac proinde dicebant, *Viam Domini non esse aquam*, ibid. v. 25. Dominus igitur contrā affirmat, se illos puniturum propter ipsorummet peccata: si verò justitiæ operam dederint, non puniturum.

Præterea & hoc notandum, Dominum hac cōminatione (sicut & sequente promissione) sibiipso non fixisse legem: sed tantum significasse quid jure agere possit, atque etiam soleat. Interim pro liberissima sua voluntate interdum aliter agit: ut testantur exempla regum in populo DEI. Sic enim Josaphatus pius habuit filium impium Joramum: itē Josias pius Joachazum, Jehojakimum, Tzidkijam. filios impios; & Jehojachinem, nepotem impium: contrā verò Achazus impius habuit filium pium Hizkijam, itémque Amon Josijam, ut in libro secundo Regum videre est.

Eorum qui oderunt me] Alii hæc verba cum proxime-præcedentibus connectunt per syntaxin convenientiæ, videlicet appositionem: atque ita hoc intelligūt nō de patribus, sed de filiis. Sed collatio præcedentium verborum satis ostendit, hoc referendum esse ad patres. Ne quis enim putaret, vocabulum *iniquitatis* hic intelligendum de quolibet

Idololatræ
cur dicantur
odisse Deum.

peccato: declaratur nunc, intelligendum esse de peccato illo, quod conjunctum est cum DEI odio, id est, quod qui committunt, DEUM odisse dicuntur. qua periphrasi significatur idololatria. Sicut enim qui Deum sincerè diligit, is ei fideliter & constanter, tanquam uxor marito, adhæret: sic qui se statuit idola & cum illis scortatur, is Deum odisse dicitur. Deinde hunc sensum postulat res ipsa, & scopus horum verborum. Nihil enim opus erat, Deum expressè dicere, se puniturum filios idololatræ: hoc n. satis significatur nomine *zelotæ*: quod in universam punitionem idololatrarum quorumlibet notat. Et apparet, Deum voluisse gravitatem idololatriæ significare gravitate pœnæ: quòd scil. non ipsos solum idololatræ, sed etiam filios eorum propter ipsos punire velit. Similiter judicandum de clausula promissionis, *Eorū qui diligunt me*: videl. Deum illis verbis voluisse significare, tantopere sibi probari pietatem, id est, fidelem ac sincerum sui cultum quo pii ei tanquam marito adhærent, ut propter illam etiam liberis piorum benefacere velit.

Eorum qui diligunt me] Scil. quo modo uxor diligit maritum, casto amore adhærens illi uni.

Et custodiunt præcepta mea] Nempe præcepta jam pronunciata de cavenda idololatria tum internâ tum externâ. Hæc verba movent nonnullos ut putent, rationem hujus præcepti, esse generalem respectu præceptorum omnium. Sed apparet, esse specialem præcepti hujus: tum quia propriè loquitur de idololatria, tū quia ei peculiariter est adjecta: sicut & alijs quibusdā præceptis speciales rationes adjectæ sunt; ut tertio, quarto & quinto.

Bonæ

Promissio &
comminatio
secundo præ-
cepto annexa,
sintne genera-
les.

Bona opera quæ secundo præcepto imperantur, revocari possunt omnia ad unum genus, quod est *observatio ceremoniarum à Deo præscriptarum*: cuiusmodi fuerunt in vetere Testamento certa sacrificia, ac imprimis solennia illa in diebus festis: convivium sacra, certæ lotiones, abstinentia à certis cibis, jejunia, adoratio coram arca federis primum in tabernaculo, deinde in templo, item versus templum: ac imprimis circumcisio & agnus paschalis. In novo autem baptismus & cæna Dominica, item prædicatio & auscultatio verbi Dei. Ubi notandum, observationem istarum ceremoniarum sic demum rationem cultus habuisse & etiamnum habere, si referebatur referaturve ad excitandum atque exercendum cultum interiorem: quippe propter quem à Deo fuit & est instituta. Quod si quis sine isto neglecto, acquiescebat in ipsa illa observatione ceremoniarum, putans eam Deo placere per se & ex opere operato, tum à Deo rejiciebatur: ut videre est passim apud Prophetas: ut Esa. 1. v. 10. & deinceps, ubi Deus reprehendit Judæorum sacrificia; & cap. 29. v. 13. ubi damnat eorum preces, (quam sententiam Judæis applicat Christus, Matth. 15. v. 8.) Item cap. 58. ubi reprehendit eorum jejunia. Et cap. 66. v. 3. ubi rursus damnat eorum sacrificia, *Qui immolat bovem, inquit, est quasi qui interficit virum &c.*

Bona opera secundum præceptum

Cultus ceremonialis, quatenus habeat rationem cultus.

Mala opera hic vetita.
a 1. Sam. 2. 17.
Hag. 1. v. 3 &c.
Mal. 1. v. 7 &c.
b Exod. 32. v. 4. 5.
1. Reg. 13. 28.
c 1. Reg. 13. 21.
1. Reg. 11. 10.

Mala opera seu peccata quæ hic prohibentur, sunt hæc. Representatio Dei per imaginem: hæc prohibetur priore præcepti parte. Posteriore verò prohibentur ista: Neglectus vel contemptus ceremoniarum divinarum, id est, à Deo institutarum: cultus Dei, sive veri, sive falsi, per

11. Reg. 19. 18

Habac. 2. 19.

b 1. Reg. 12. v.

28. & Jer. 44.

v. 15. &c.

c Exod. 32. 3.

d 1. Reg. 12.

e 1. Reg. 16.

f 1. Reg. 11.

g ibid

h 1. Sam. 5.

i 2. Reg. 1

k 1. Reg. 11.

l 1. Reg. 11. v.

7. 8.

m 1. Reg. 13. 31.

&c.

n 1. Reg. 16. 32

imagines: ac proinde cultus ipsarum^a imaginum: observatio traditionum^b humanarū tanquam cultuum divinarum, (de qua dicitur, *Frustra me colunt, docentes doctrinas quae sunt mandata hominum*, Matth. 15. 9. ex Esa. 29. 13.) Adoratio religiosa creaturarum: qua nempe aliquis se nimium externo gestu coram creatura submittit. Cujusmodi in Scriptura commemoratur adoratio Angelorum, Coloss. 2. 18. Apocal. 19. 10 & 22. 8. Hominum Aët. 10. 25. Diabolorum: quos adorant Magi. Siderum, Deuter. 4. 19. Idolorum, ut vituli aurei Israhelitarum in deserto, c duorum vitulorum aureorum à Jeroboamo erectorum in Dan & Bethel, d Bahalis, idoli Samariae erecti, e Molochi sive Milcomi idoli Ammonitarum f, Chamosi idoli Maobitarū g, Dagonis idoli Philistaeorum h, Bahalzebubi idoli Ekronitarum i, Aschthorethae idoli Zidoniorum k. Item extruere falsis diis vel idolis altaria & templa, & instituere ceremonias ad cultum illorum: ut fecerunt Salomon l, Jeroboam m, Achab n.

P R A E C E P T U M III.

Exod. 20. v. 7. Deut. 5. v. 8.

Non sumes nomen Jehovae Dei tui ad vanitatem:
(vel, * cum vanitate) quia non habebit pro innocente Jehova, eum qui sumpserit nomen ejus ad vanitatem.
vel, cum vanitate.

* Heb. נִשְׁוֹר

secundum vani-

tatem, id est va-

nè. Sicut Jer.

5. 7.

נִשְׁוֹר secundum

falsitatem, id est

falsè.

Analys. logica.

SENTENTIA hæc duobus constat membris:
S^{pr}cepto & ratione præcepti. Præceptum est pro-
hibitivum,

hibitivum, quo vetamur sumere nomen Dei ad vanitatem, vel cum vanitate, id est vanè. *Sumere nomen Dei*, est sumere in^a os; id est, ore atque sermone usurpare; sive de DEO rebusque divinis loqui. *Vanè*: id est, leviter, absque reverentia. Contrà igitur, jubemur de DEO rebusque divinis loqui reverenter & sanctè. Ratio præcepti sumpta est ab effectu pernicioso, videlicet pœna quam Deus minatur transgressori.

Expositio.

*a Psal 50. 16.
Sic Esa. 14. 4.
Sumere parabola.*

Cæterum *pro innocente habere aliquem*, est cum impunem dimittere, per metonymiam efficientis, nam noxa sive culpa judicem ad puniendum movet; contrà innocentia à puniendo deterret.

Hoc præcepto in genere imperatur *glorificatio Dei per sermonem communem & quotidianum*: & contrà vetatur tum glorificationis hujus neglectus sive contemptus, tum nominis divini blasphemia.

Bona opera
tertiæ præcepti.

Glorificatur autem Deus per sermonem, quum de Deo & rebus divinis loquimur sanctè & reverenter, seu cum timore DEI. Id quod fieri potest variis modis,

Ut quum veras de Deo rebusque divinis sententias pronuntiamus vel scribimus ad proximum erudiendum, vel fidem nostram confitendam, *Matth. 10. 32.*

Quum verbum Dei seu sacram Scripturam sanctè & religiosè tractamus, *1. Pet. 4. 11.*

Quum gloriam Dei contra blasphemos asserimus, *Luc. 23. 40. Joh. 2. 10.* Quum illos magistratui indicamus ut plectantur, *Lev. 5. 1.*

Quum Deum invocamus sive precamur petendo res necessarias, *Psal. 50. 15.* vel invocando eum testem per juramentum, *Deut. 6. 13.*

Quum gratias ei agimus pro beneficiis, *Eph. 5. 20.* five

Quum eum laudamus: loquendo aut canendo, *Ephes. 5. 19.*

Quum gubernationis divinæ justitiam celebramus: ut in dispensatione salutis & exitii hominum, item in afflictionibus nostris vel aliorum piorum. *Job. 1. 21. & cap. 2. v. 10. 1. Sam. 3. 18. 2. Reg. 20. 19. Psal. 51. 6. Dan. 9. v. 7. 14. Rom. 11. 33. &c.*

Quū ei aliquid promittimus seu vovemus ad testandam nostram gratitudinem, *Gen. 28. 20.*

Quum per bona opera occasionem aliis præbamus glorificandi Deum, *Mat. 5. 16. 1. Pet. 2. 12*

Quum proximo exoptamus ex animo benedictionem DEI, *1. Sam. 25. 6.*

Quum studiosè captamus occasionem sanctorum sermonum ad ædificandum proximum & glorificandum Deum, *Ephes. 4. 29. Colos. 4. 6. Luc. 24. 17.*

Mala opera
hic veniunt.

Contra hoc præceptum peccant:

Qui de Deo rebusve divinis loquuntur aut scribunt irreverenter aut blasphemè, *Levit. 24. 11. & deinc. 2. Reg. 19. 10. 1. Tim. 1. 13.*

Qui sententias de Deo rebusve divinis falsas tradunt sive sermone sive scriptis.

Qui veram fidem abnegant, aut dissimulant, aut oppugnant: aut alios ad illam abnegandam inducunt aut cogunt, *Act. 26. 11.*

Qui verbo Dei abutuntur ad jocandum, vel ad actiones superstitiosas aut diabolicas: ut ad magiam, incantationem, sanationem, baptismationem campanarum, vel ad defensionem dogmatis falsi aut facti mali.

Qui

Qui ad blasphemias connivent, easve dissimulant.

Qui inter precandum non sunt animo devoto & attento, sed cogitationibus suis vagantur, *Esa.* 29. 13. *Matth.* 15. 8.

Qui jurant falso, *Ierem.* 5. 2. *Zac.* 5. 4. aut temerè seì absque necessitate, *Matth.* 5. 34. *Iacob.* 5. 12. aut per deos falsos, *Ios.* 23. 7. 1. *Reg.* 19. 2. *Ier.* 5. v. 7. & *cap.* 12. v. 16. aut per ullam creaturam: ut per Angelos aut sanctos defunctos.

Qui pejerant, id est, res licitas jurejurando promissas non præstant quum possunt.

Qui beneficia DEI ingrato silentio sepeliunt.

Qui opera DEI reprehendunt, *Iob.* 3.

Qui contra DEI gubernationem murmurant, eamque injustitiæ insimulant, *Rom.* 9. 19. *Matth.* 20. 11.

Qui aliquid licitum vovent animo non sincero: vel aliquid illicitum: quique vota licita non reddunt.

Qui vitâ impiâ confessioni veræ religionis non respondentes, occasionem aliis præbent blasphemandi, *Rom.* 2. 24. *Esa.* 52. 5. *Ezech.* 36. 20.

Qui exoptant proximo benedictionem Dei hypocriticè, ut 2. *Sam.* 20. 9. Joab ad Amasam, *Mat.* 26. 49. Judas ad Christum.

Qui imprecantur proximo mala ex malo affectu, ut 2. *Sam.* 16. 8. Semei.

Qui loquuntur verba otiosa, quive eis indulgent, *Matth.* 12. 36.

PRAECEPTUM IV.

Exod. 20.v, 8. 9. 10. 11.

Memento diem sabbathi, ad sanctificandum ipsum. Sex diebus operaberis, & facies omne opus tuum.
 * Item. dies sep- *At* * die septimo sabbatum est Jehova Dei tui. Nō
 timus. *facies ullum opus: tu, & filius tuus, & filia tua: servus
 tuus, & ancilla tua, & jumentum tuum: & peregrinus
 tuus qui est in portis tuis. Quia sex diebus fecit
 Jehova cælum & terram, mare & omnia quæ in eis
 sunt: & requievit in die septimo. Idcirco benedixit
 Jehova diem sabbathi, & sanctificavit eum.*

Analysys logica.

HAEC pericope tribus membris principalibus
 constat: *præcepto, illustratione præcepti, & ra-
 tione.*

*I. Præceptum
 ipsum.*

Expositio.

Præceptum continetur his verbis: *Memento
 diem sabbathi, ad sanctificandum ipsum.* Ubi notan-
 da est amplificatio ab adjuncta sollicitudine, quæ
 notatur verbo *Memento*. quo ipso verbo videtur
 per tacitam antithesin innui ac damnari negligenti-
 tia temporis præteriti, quod scilicet Israëlita in AE-
 gypto sabbatum neglexissent, vel certè sanctifi-
 care prohibiti essent ab AEgyptiis: quippe ur-
 gentibus ipsos ad opera servilia regi præstanda.
 Per *diem sabbathi* intelligitur dies hebdomadis
 septimus: ut declaratur in sequentibus. Nomina-
 tur autem dies sabbathi, id est, quietis, propterea
 quod Deus in illo requievit ab operibus suis, id est,
 cessavit plures res novas sive ex nihilo sive ex par-
 tibus mundi creare. Porro *sanctificare diem sabbathi*,
 est

est illum ut sanctum & cultui Dei consecratum celebrare.

Illustratio præcepti triplex est: videlicet per antithesin, per definitionem & per distributionem. II. Illustratio præcepti.

Antithesis est diuersorum: qua sanctificationi diei sabbathi opponitur operatio sex dierum reliquorum. Ubi per *opus hominis* intelligitur opus destinatum ad conservationem & commoditatem huius vitæ: cuiusmodi sunt opera servilia & mechanica. I.

Definitio, est per negationem contrarii: declaratur enim sanctificatio sabbathi per omissionem operû servilium. Expositio.

Distributio, est causarum efficientium, id est, sanctificantium diem sabbathi, sive ab opere cessantium die sabbathi. Ea autem distributio est quadruplex. 2.

Prima è causis procreantibus, videlicet in indigenas sive Israëlitas, & peregrinos sive alienigenas. Secunda est ex adjuncto statu, in superiores & inferiores, sive in potestatem habentes & potestati subiectos. Tertia est inferiorum ex forma, in homines & iumenta. Quarta est hominû inferiorum ex adjuncto statu, in propinquos (putà liberos) & alienos, putà famulos. Ubi notandum, tres posteriores distributiones etsi de Israëlitis solis pronunciantur: tamen de peregrinis quoque à pari intelligi. 3.

Porrò de peregrino hîc sermo est non quolibet, sed eo tantùm, qui apud Israelitas degebat seu domicilium habebat: id quod significatur his verbis, Expositio.

Qui est in portis tuis, hoc est, qui degit in urbibus tuis, sive etiam in pagis tuis. Itaque gemina hîc synecdoche est: prima membri, qua ex portis intelliguntur urbes quarum partes quædam portæ sunt: altera speciei, qua ex urbibus intelligitur quilibet

locus, ubi homines complures simul habitant. Et si autem hic de inquilino propriè sermo est: tamen ne exteris quidem permittendum fuit, ut si in terrâ Isrâëliitarum ingressi fuissent, sabbathum violarent: ut docet laudabile factum Nehemiæ, qui tales ab urbe Hierosolyma abegit, Nehem. 13. v. 19. 20. & 21.

III. Ratio præcepti.
Finis seu scopus instituti sabbathi.

1.

2.

3.

Atque hæc de præcepti illustratione. Ratio præcepti sumpta est *ab exemplo Dei*. Ubi simul innuitur finis seu scopus instituti à Deo sabbathi, per particulam **IDCIRCO**. Videlicet, ut opera Dei consideremus, eumque ex illis cognoscamus, & cognitum laudemus. Deinde, ut cogitemus, nobis post hujus mundi opera, (id est, post hanc vitam) paratam esse requiem in cælo, Hebr. 4. 9. ac proinde ut ad illam requiem adspiremus, ibid. v. 11. Postremò, ut cogitemus nos in illam requiem pervenire non posse, nisi quieverimus ab operibus nostris, hoc est, à peccatis, Hebr. 4. 10. Hanc autem requiem Deum ipsum in nobis efficere velle, sanctificando nos, Exod. 31. 13.

Bona opera
quarti præcepti.

Quod die celebrandum sabbathum.

a Job. 20. v. 19.

b & seqq. item v. 26. & seqq.

b Act. 20. 17.

1. Cor. 16. 1.

c Apoc. 1. 10.

Sanctificatio
sabbathi duplex.

1. Communis.

Cæterum præcipitur hic in genere, *ut cultus Dei externus certo die solenniter & in congregatione publica exerceatur*: videlicet die hebdomadis septimo. Cui tamè dici in novo Testamento à Christo substitutus est, & ab Apostolis observatus, dies hebdomadis primus; idque in memoriam resurrectionis ipsius: unde etiam dies ille, Dominicus nominatus est ab Apostolis.

Potest autem sanctificatio sabbathi distingui in *communem & propriam*. Communem voco eam, quæ communiter ad ministros verbi & ad populum pertinet: cujus sanctificationis partes sunt, orare Deum

Deum pro verbi efficaciâ, idq; sive sermone sive cantu : gratias Deo agere pro omnis generis beneficiis, ac eundem orare pro omnis generis necessariis: eleemosynam conferre, sacramenta percipere, conciones cum familia repetere, sacras literas legere ac meditari, de doctrina Christiana cum aliis colloqui, ægrotos invisere. *Propria* verò *ministeriorum* sanctificatio consistit in verbo Dei prædicando, in sacramentis administrandis & precibus clarâ voce recitandis. *Populi* v. propria sanctificatio posita est in prædicatione verbi audienda, & recitationem præcû tacitâ cordis attentione & suspiriis subsequendo. Porro sunt hîc & propria quædam officia *ministratus*: ut cõstituere scholas Christianas, in quibus juvenus ad ministerium verbi educetur: procurare ministris verbi victum & habitationem: prohibere violationem sabbathi externam, & cum publico scandalo conjunctam: ut fecit Nehemias, *Nehem.* 13. 16. & deinceps.

2. Propria.

Mala opera seu peccata quæ quarto præcepto prohibentur, sunt ista: Mala opera hîc vetita.

Auscultationem prædicationis verbi negligere.

In auscultando non adhibere attentionem & reverentiam.

Inter concionandum indulgere somno aut confabulationibus aut lectioni (in primis scriptorum profanorum) aut volaticis cogitationibus.

Non orare pro verbi efficacia.

Venire tardius, post preces jam recitatas.

Absque necessaria causa è cœtu exire ante cultum Dei peractum.

Non canere sacras cantiones, si possis.

Non percipere sacramenta: aut percipere cum hypocrisi.

Non conferre eleemosynam, si possis.

Non agere Deo gratias, precative post concionem: sed prius & cœtu exire.

Sacra exercitia repetitionis, lectionis, meditationis, colloctionis negligere.

Tempus consumere ignavo otio, vel nugando, vel ludendo, vel commessando.

Item si minister verbi negligenter versetur in prædicando verbo & administrandis sacramentis.

Si magistratus abjiciat curam scholarum Christianarum, aut sustentationis ministrorum verbi, aut indulgeat externæ sabbathi violationi. Item si bona Ecclesiastica invadat & sibi usurpet, vel ad usus profanos transferat.

PRAECEPTUM V.

Exod. 20. 12.

Honora patrem tuum, & matrem tuam: ut prolongent dies tuos, super humum illam, quam Jehova Deus tuus dat tibi.

Deut. 5. 16.

Honora patrem tuum, & matrem tuam: quemadmodum præcepit tibi Jehova Deus tuus: ut prolongens dies tuos, & ut bene sit tibi, super humum illam, quam Jehova Deus tuus dat tibi.

Analys. logica.
1. Præceptum.

SENTENTIA hæc duobus membris constat, Præcepto & ratione præcepti. Præceptum dirigitur

tur nominatim ad liberos, id est, filios filiâsve: sed intelligitur generaliter de inferioribus omnibus: sicut & nomine patris & matris intelliguntur superiores omnes. Ratio præcepti, sumpta est ab effectu utili, videlicet longitudine vitæ atque felicitate, quam Deus illis promittit qui præceptum hoc observaverint. Cæterum verbum illud, *prolongent*, ^{2. Ratio præcepti.} *Expositio.* bifariam exponi potest. Referri enim potest vel ad ipsos parentes, vel ad tres illas personas S. Trinitatis. Dicuntur autem parentes prolongare vitam liberorum, quatenus prolongationem illam precibus à Deo impetrant. quo sensu dicuntur alii alios recipere in æterna tabernacula, Luc. 16. 9. In quâ sententiam dictum est illud Ecclesiastici sive Jesu Sirachidis 3. v. 10. Patris benedictio statuminat domos filiorum, id est, impetrat à Deo ut is statuminet. Altero modo locutio est impersonalis, quippe quum trium illarum personarum nulla hic fiat mentio: ac perinde valet, ac si dicatur, *Ut prolongentur dies tui*: scilicet à Deo qui solus id potest. Et hunc sensum expresserunt Græci his verbis, *ἵνα μακροχρόνιος γένη*, id est, *ut longævus fias*: item Paulus Ephes. 6. 2. *ἵνα ἔσῃ μακροχρόνιος*, *ut sis longævus*.

Deinde observandum & hoc, sermonem hic esse propriè de terra *Chanaan*, quam Deus populo Israëlítico post aliquot annos daturus erat: veruntamen promissionem hanc extendi etiam ad aliam terram quamlibet, quatenus decalogus ad Christianos quoque pertinet. id quod percipitur ex allegatione Apostoli Ephes. 6. 3. ubi verba illa, *Quam Iohova Deus tuus dat tibi*, omittit. ^{Quæ terra hæc intelligitur.}

Summa præcepti est, ut inferiores honorent superiores; & vicissim ut superiores ita se gerant erga ^{Bona opera quinti præcepti}

inferiores ut digni sint qui ab illis honorentur. Præcipiuntur ergo hîc officia liberorum erga parentes, uxorum erga maritos, fervorum & ancillarum erga dominos & dominas, discipulorum erga præceptores, auditorum erga pastores Ecclesiæ, subditorum erga magistratus, juniorum erga seniores, indoctorum erga doctos. Et vicissim officia parentum erga liberos, maritorum erga uxores, & ita deinceps.

Honor varius.

Sunt autem honorandi superiores variis modis: ut ¹ mente, ² affectu, ³ gestu, ⁴ sermone, & ⁵ opere.

1 *Mente*: ut inferiores de superioribus honorificè sentiant, agnoscentes eos pro illis qui divinitus ipsis prælati sint, regendisve ipsis præfecti. Sic *David* honorificè sentiebat de rege *Saule*, quantumvis impio, & hostiliter ipsum persequente absque causa, quem identidem vocabat unctum ^a *Jehovæ*. quibus verbis profitebatur, se illum agnoscere pro rege ac domino suo, qui voluntate *DEI* regnum obtineret.

2 *Affectu*, ut eos diligamus & revereamur.

3 *Gestu*, ut coram eis caput aperiamus, ^b assurgamus, ^c genu flectamus, ^d superiorem eis locum in sedendo & in ingrediendo concedamus: loquentes non interpellemus.

4 *Sermone*: ut honorificè cum ipsis & de ipsis loquamur.

5 *Opere*: ut mandatis eorum non impiis obediamus, rectis monitis morem geramus, eis beneficiamus. Vide caput Ecclesiastici tertium, ubi habetur præcepti hujus declaratio per 17. versus. Vide etiam præceptiones Apostolicas de officiis *liberorum*. Ephess. 6. v. 1. 2. 3. Coloss. 3. 20. *Uxoribus*, Eph.

21. Sam. 24. v.
7. 11. & cap.
26 v. 9. 11.
16. 23

b Gen. 31. 31.
35 Lev. 19. 32.
Job. 29. 8.
c Gen. 33. 3. &
cap 41. v. 43.
2. Reg. 1. 13.
d 1. Reg. 2. 19.
Bathsabea cō-
sedit ad dexte-
rā Salomonis,
loco scil. infir-
re. Vide supra
in expositione
Symboli, in ar-
ticulo, Conle-
dit ad dexte-
ram Dei.
e Job. 32. 4. &
segg.

Eph.

Eph. 5. 22. & 24. Colof. 3. 18. Tit. 2. 5. item 1. Pet. 1. 3. sex primis versibus. *Servorum*, Eph. 6. v. 5. 6. 7. 8. Col. 3. v. 22. 23. 24. Tit. 2. v. 9. 10. item 1. Pet. 2. 18. & deinceps. *Auditorum*, 1. Cor. 16. v. 15. & 16. Gal. 6. 6. Eph. 6. 19. Phil. 2. 29. & cap. 4. v. 14. Col. 4. 3. 1. Thel. 5. v. 12. & 13. 1. Tim. 5. v. 17. 18. 19. Hebr. 13. 17. *Subditorum*, Rom. 1. 7. septem primis versibus, 1. Tim. 2. v. 1. 2. 3. item 1. Pet. 2. v. 13. 14. 15. 16. 17. *Iuniorum*, 1. Tim. 5. 1. 1. Pet. 5. 5.

Item de officiis *parentum*, Eph. 6. v. 4. Col. 3. 21. *Maritorum*, Eph. 5. 25. & deinceps. Col. 3. 19. 1. Pet. 3. 7. *Dominorum*, Eph. 6. 9. Col. 4. 1. *Pastorum Ecclesiarum*, 1. Pet. 5. v. 1. 2. 3. 4.

Officia superiorum sunt:

Præire subjectis honesto vitæ exemplo^a.

Erudire eos de officio^b.

Leges ferre & officia præscribere^c.

Regere eos monitis ut officium præstent^d.

Delinquentes castigare tum verbis tum verberibus^e.

Magistratus est, subjectos fontes supplicio capitis afficere^f.

Defendere subjectos gladio^g, nimirum belligerando.

Constituere cultum Dei seu religionem^h.

Mala opera seu peccata contra quintum præceptum, sunt:

Superiores contemnereⁱ.

Mandata eorum non impia transgredi^k.

Irridere eos^l.

Negligere eos quum egent^m.

Pro beneficiis eorum nullam ipsis gratiam re-ferreⁿ.

a 1. Pet. 5. 3.

b Exod. 12. v. 16

27. & cap 13. v.

14. 15. Deut. 6.

v. 7. 20. & seqq.

c Gen. 18. v. 19.

d Ephess. 6. v. 4.

e Eph. 6. v. 4.

Prov. 22. 15.

Heb. 12. 9.

f Rom. 13. 4.

Gen. 9. 6.

g Rom. 13. 4.

Num. 10. 9.

h Deut. 17. v.

18. 19.

i 1. Sam. 10. 27.

Ki. Sam. 2. 25.

l Gen. 9. 22. 1.

Reg. 2. 23.

m 1. Tim. 5. 8.

n Matth. 15. 5.

n Ibid.

a Deut. 21. 18.
 & deinc. 2. Sā. 15

Rebellare eis^a.

Atque hæc ex parte inferiorum. Superiores vero contra hoc præceptum peccant :

b Jer. 7. 18:

Quum malum exemplum subditis præbent^b.

Quum negligunt procurationem salutis eorum.

c 2. Reg. 16. 3.

& cap. 17. v. 17.

& 31

d 1. Sam. 2. v.

23. 24. 25. col.

basis cum v. 29.

Quum tractant eos crudeliter^c, aut contra nimis leniter^d.

Quum eos cogunt ad idololatriam aut alia peccata.

Quum parcunt fontibus.

PRAECEPTUM VI.

Exod. 20. v. 13. Deut. 5. v. 17.

Non occides.

Summa.

SEXTO præcepto commendatur nobis vita tum proximi, tum nostra ipsorum : eaq; tum animalis & temporanea, tum spiritalis & æterna.

Bona opera quæ hinc præcipiuntur, sunt.

e Lev. 19. 18.

Joh. 13. 34. Rg.

12. 10. & cap.

13. v. 8. & seqq.

1. Joh. 2. 9.

f 1. Sam. 20. v. 9.

& seqq. Act. 23

v. 16. 17. & 22.

Proximum^e diligere, ei que vitam tum præsentem tum futuram exoptare.

Vitam & valetudinem tum proximi, tum nostram ipsorum^f tueri.

Valetudinem proximi & adeptiōem vitæ æternæ, consilio, ope & operâ juvare.

De periculo cavendo proximum monere.

Pericula vitare, quatenus finit vocatio DE I.

g Job. 31. v. 31.

& 31. Esa. 58. 7.

Math. 25. v. 35.

& 36.

Famelico^g victum, sitienti potum, nudo vestitum suppeditare. Peregrinum hospitio excipere.

Ægrotantem aut captivum invisere & consolari.

Tueri

Tueri^a pupillos & viduas.

2 Iob. 29. 12. &
cap 31. v. 16. &
17.

*Mala opera seu peccata quæ hîc probi-
bentur, sunt:*

Occidere proximum vel seipsum, *Gen. 4. 8.*

Odiffe proximum, *1. Ioh. 3. 15.*

Temerè ei irasci, *Matth. 5. 22.*

Invidere, *Rom. 1. 29. Iac. 3. 14.*

Non affici miseriis proximi. *Am. 6. 5.*

Implacabilem esse, *Rom. 1. 31.*

Desiderare vindictam & quærere, *Psal. 5. 6.*

Torvè intueri. Vultu minari, *Gen. 4. 6.*

Irridere, *Gen. 21. 9. Gal. 4. 29.*

Insultare afflicto, *Matth. 27. 39. & seqq.*

Malè imprecari, *Iac. 5. 7.*

Convitiari, *Levit. 19. 14. Matth. 5. 22. 2. Sam.*

6. 16. Mat. 27. 39.

Traducere, *Proverb. 12. 18.*

Falsum testimonium contra proximi vitam di-
cere, *1. Reg. 21. v. 11. 12. 13. Matth. 26. v. 59. 60. 61.*

Infontem supplicio capitis damnare, *1. Regum*
21. 12.

Jurgari, *Gal. 5. 20.*

Corpus ejus & valetudinem lædere, *Lev. 24. 20*

Seducere ad peccandum vel in errorem exitiale.

Injuriam illatam referre.

Exercere crudelitatem in pœnis infligendis,
Deut. 25. 23.

Injuriam facere impotentibus & imbecillis, pau-
peribus, peregrinis, pupillis, viduis, *Exod. 22. 21.*

&c.

Nullum ei misericordiæ opus præstare: putà

Non dare cibum esurienti, nec potum sitienti,

nec vestem nudo: Non excipere peregrinum hospitio: non invisere consolarive ægrotantem aut captivum. *Matth.* 25. v. 35. 36.

Non tribuere mercedem operario, *Deut.* 24. 14. &c.

Non restituere pignus egenti, *Exod.* 22. 26.

Frummentum clausum custodire, nec velle populo famelico vendere, *Prov.* 11. 26.

Homicidam impunem dimittere, *Num.* 35. v. 16. & deinceps.

Homicidæ (nempe voluntario) asylum concedere, *Exod.* 21. 14. 1. *Reg.* 2. 34.

Scandalum præbere proximo vel exemplo vel doctrina, *Matth.* 18. 7.

PRAECEPTUM VII.

Exod. 20. v. 14.

Non committes adulterium.

Sicne hoc præceptum vertendum, *Ne scortator.*

SUNT qui vertāt, *Ne scortator.* Sed verbum scortandi respōdet verbo Hebraico *נאָפֶה* *sanáh*: quod hīc non habetur. At verbum *נאָפֶה* *naáph*, quod hīc habetur, adulterium committere significat. Id quod probo ex *Jerem.* 3. v. 8. ubi ita legitur: *Itaque visum est mihi omnibus de causis quibus adulterata est* (Heb. *נִפְרָא נִיפְרָה* *niapháh*) *aversa Israël, dimittere eam & dare ei libellum repudii: nec tamen rimuit perfida Iehuda soror ejus, sed abiens ipsa scortata est quoque.* Hebr. *וַתִּיטָּשׁ* *vattisnéh*. Sanè mulier cui propter scortationem datur libellus repudii, adulterium commisisse

mississe propriè dicitur. Nec verò contrarium probatur ex vers. 9. ubi sic habetur, *Fuitque præfamosa scortatione sua ut contaminaret terram: nam adulterabatur cum lapide & cum ligno.* Neque enim hîc duo illa verba ⁷²¹ *sanâb*, & ⁷²² *naâph*, usurpantur tanquam synonyma: sed tanquam genus & species. nam quæ adulteratur, ea etiam scortari rectè dicitur: non autem vicissim, quæcunque scortatur, ea continuò adulteratur. Ei sanè quum ⁷²¹ *sanâb* propriè significet *scortari*: si idem significet cum ⁷²² *naâph*, scire velim quæ nam igitur vox apud Hebræos propriè significet *adulterari*. Equidem præter vocem ⁷²² *naâph*, reperiri aliam quæ id significet, non puto. Nec verò probabile est, nullam huius significationis vocem in lingua Hebræa existare. Neque etiam ad contrarium probandum efficax videtur locus Jobi, cap. 24. v. 15. ubi ita legitur: *Et oculus* ⁷²² *noêph* (quam vocem nostri vertunt scortatorem: ego cum aliis adulterum) *observas crepusculum, discendo; Ne contempletur me oculus &c.* Hîc nulla necessitas cogit ut per vocem ⁷²² *noêph* intelligatur scortator in genere: potest enim intelligi adulter, idque probabilius. quia in sequentibus habetur, istos perfodere domos: ut scilicet potiantur uxoribus alienis.

Cæterum hoc præcepto commendatur nobis ^{Summa præcepti.} *castitas & pudicitia*, exercenda tum erga proximum, tum erga nos ipsos; & contrà damnatur omnis impudicitia.

Bona opera quæ hic præcipiuntur, sunt:

Castitatem amare.

Impudicitiam odisse.

Oculos avertere à consideranda pulchritudine alienarum sceminarum, *Iob. 31. 1.* item à considerandis picturis impudicis: item à legendis libris de re amatoria.

Fugere occasiones impudicitiae excitandae vel exercendae, *Gen. 39. 10.*

Fugere ac detestari obscenos jocos, ac omnino spurcos sermones, *Ephes. 4. 29. & cap. 5. v. 4.* item cantilenas amatorias.

Canere sacros hymnos, *Eph. 5. 19.*

Fugere choreas quales vulgò usitatae: & omnino complexum contactumve amatorium sceminarum alienarum.

Deum orare ut det nobis animum castum.

Temperantiae in cibo & potu & vestitu operam dare, *Eph. 5. 18.*

Ad imitandum sibi proponere sanctos qui castè vixerunt vel in cœlibatu vel in conjugio: ut Josephum, *Gen. 39. 7. & c.* Urijam maritum Bathsabæ, *2. Sam. 11. 9. & c.*

Pudicitiam proximi tueri.

Ad extinguendum flammam libidinis evitandumque scortationem matrimonio jungi, *1. Cor. 7. v. 2. 9. 36.*

Conjugi debitam benevolentiam præstare. *1. Cor. 7. v. 3. 4. 5.*

Castè vivere sive in cœlibatu sive in conjugio.

Mala opera seu peccata quæ septimo præcepto prohibentur, sunt hæc:

Concupiscere uxorem proximi, *Matth. 5. v. 27. & 28.*

Concupiscere mulierem quamlibet quæ non sit uxor.

Adulterium committere.

Scortari.

Concumbere masculum cum masculo, *Levit. 18*

22. *Rom. 1. 27.*

Coire cum bestia, *Levit. 18. 23.*

Mollem esse, seu se sponte per libidinem inquinare, 1. *Cor. 6. 9.*

Luxuriari in^a victu & ^b vestitu.

2 Rom. 13. 14. 1.

Choreas ducere quales vulgò usitatæ.

Cor. 9. 27. Eph.

Impudicis colloquiis operam dare.

5 18.

b Esa. 3. v 16.

& deinceps.

Impudicas cantilenas canere, aut eos qui illas canunt, cum delectatione audire.

Delectari lectione librorum de re amatoria.

Delectari impudicis picturis.

Impudicas picturas pingere, aut pictas aliis in conspectum proponere.

Pellicere ad impudicitiam blandis verbis, 2.

Sam. 13. 11.

Rapere ad concubitum & vi comprimere, *ibid. v. 14.*

PRÆCEPTUM VIII.

Exod. 20. v. 15.

Non furaberis. Id est, Ne furator.

HOC præcepto commendantur nobis *proximi bona*, seu *facultates atque possessiones*. Præcipitur ergo in genere, ut proximi bona salva esse velimus. In specie autem :

Summa præcepti.

Ut ei benedictionem Dei exoptemus.

Ut eandem ei precemur, 1. *Sam. 25. 6.*

Ut bona ejus tueamur, 1. *Sam. 25. v. 7. 15. 16.*

Ut rem perditam quam invenerimus, ei restitua-
mus, *Deut. 22. v. 1. 2. 3. Exod. 23. 4.*

Ut depositum restituamus, *Exod. 22. v. 7. 8.*

Ut jumentum ejus sub onere collapsum eriga-
mus, *Exod. 23. 5.*

Ut de damno cavendo eum moneamus.

Ut egenti mutuum demus sine usura, *Exod. 22. 25
Levit. 25. v. 35. 36. 37. Deut. 23. 19. Psal. 15. 5.*

Ut mercenariis mercedem sine mora persolva-
mus, *Deut. 24. 14. 15.*

Ut socio negotiationis partem suam fideliter
reddamus.

Ut sinceras merces venum proponamus.

Ut merces nostras tolerabili pretio vendamus,
1. Thess. 4. 6.

Ut in mercibus vendendis adhibeamus justas
mensuras, *Deut. 25. 13.*

Ut erga eos qui digni sunt, liberalitatem exer-
ceamus, *2. Sam. 9. & cap. 19. v. 33. & 38.*

*Mala opera seu peccata quæ hîc pro-
hibentur, sunt:*

Concupiscere rem proximi.

Malis artibus eam ad se transferre: putà men-
tiendo de pretio, falsatione mercium, adhibendo
mensuras injustas, vel alio quovis modo, *2. Sam. 11
v. 1. 2. 3. 4.*

Furari, id est, rem alienam clàm auferre invito
domino.

Prædari, *Luc. 3. 14.*

Damno afficere proximum.

PRAE-

PRAECEPTUM IX.

Exod. 20. v. 16.

*Non respondebis contra proximum tuum * testis falsitatis. id est, tanquam testis falsus.*

Deuter. 5. v. 19.

Neque respondebis contra proximum tuum testis vanitatis. id est, tanquam testis vanus.

HOc praecepto commendatur nobis *proximi fama seu bonum nomen bonae existimationis*: quae quantum bonum sit, declarat Salomo Pro. 22.1. ubi ait, *Melius est nomen dicitur amplius*. Melius, id est, res melior atque optatior. Item Ecclesiast. 7.2. *Melius est nomen unguento bono.*

Bona opera quae hic praecipuntur, sunt:

Gaudere de bona proximi existimatione, Ro. 1.8.

Virtutes proximi agnoscere, eisque propter illas convenientem honorem tribuere, Rom. 12. 10. Psal. 15.4.

Proximo verum testimonium virtutis dare, Actor. 16.2.

Bono testimonio fide dignorum de proximi virtute facile fidem habere, Actor. 16.v.2. & 3.

Factum ambiguum exponere in meliorem partem, 1. Cor. 13.7.

Non obrectare lingua sua, Psal. 15. 3. nec opprobrium efferre in proximum, *ibid.*

Innocentiam proximi tueri, 1. Sam. 20. 32. & cap. 22.v.14. Luc. 23.41.

* Hebr. *ו* quod ali j ver-
tur : *testimoni-*
um : sed usitate
significat *testis*;
nec ullum ex-
emplum occur-
rit, ubi videatur
necessario ex-
poni debere
per *testimoniū*.
Summa prae-
cepti.

Mala opera seu peccata quæ hîc prohibentur, sunt:

Proximo bonam famam invidere.

Temerè sinistram de proximo suspicionem concipere, *1. Sam. 17. 28. Act. 28. 4.*

Benè factum aut dictum malè interpretari.

Ambiguum factum aut dictum interpretari in deteriorein partem.

Leve erratum per malevolentiam exaggerare.

Temerè delatoribus ac fufurronibus fidem habere, *1. Sam. 24. 10.*

Innocentem accusare, testimonium contra eum dicere, denique eundem damnare, *Exod. 23. 1.*

Falsum de proximo rumorem excitare aut spargere, *Levit. 19. 16. Exod. 23. 1.*

Arcanum alicujus, quod ad ipsius infirmitatem pertinet, patefacere, *Prov. 11. 13.*

Proximum dicacitate aliis irridendum exponere, *Eph. 5. 3.*

Per adulationem plus quàm par est, proximo tribuere, *Act. 12. 22.*

Seipsum laudare, *Prov. 27. 7.* putà ex *κενοδοξία*, id est, inanis gloriæ cupiditate. Neque enim peccant, qui necessitate urgente, id est, gloria

Dei & salute proximi postulante, laudes suas commemorant, *ut facit*

Paulus 2. Cor. 11. 18.

& deinceps.

PRAE-

PRAECEPTUM X.

Exod. 20. v. 17.

*Non concupisces domum proximi tui: Non concupisces uxorem proximi tui; * nec servum ejus, nec ancillam ejus, nec bovem ejus, nec asinum ejus: nec quicquam quod est proximi tui.*

Deut. 5. v. 21.

** Item non concupisces uxorem proximi tui: neque appetes domum proximi tui, agrum ejus, * aut servum ejus, aut ancillam ejus; bovem ejus, aut asinum ejus: aut quicquam quod est proximi tui.*

* Heb. Et sic deinceps
Repetendum
כִּי דָּוָה אֵינֶנּוּ
ut integrum
כִּי עַם נֹחַ
est, nec. j.

* Heb. Et
Et sic deinceps.

HOc praeceptum explicatio est praecedentium Summa praeceptorum secundae tabulae, ac nominatim praecepti septimi & octavi: ut percipitur ex declaratione praecepti septimi quam attulit Christus Matt. 5. v. 28. Sed eodem modo explicanda esse & reliqua secundae tabulae praecepta, liquet ex declaratione praecepti sexti, quam idem attulit cap. cod. versu 22. Ergo in genere & in uniuersum hoc praecepto vetatur *qualibet mala concupiscentia contra proximum.* quod ipsum confirmatur testimonio Pauli, qui praeceptum hoc citat omiſſis exemplis Rom. 7. 7. ac subiungit, peccatum occasione per illud mandatum sumpta genuisse in se omnem (id est, omnis generis) cupiditatem.

Nec verò putandum est, committi hoc modo *ταυτολογίαν*, id est, vitiosam atque odiosam rei semel dictae iterationem sive repetitionem: quin po-

Non committit hoc praeceptum
ταυτολογίαν.

tius dicendum, legislatorem singulari sapientia se-
se accommodasse ad nostram ruditatem, adijcien-
do hanc præceptorum præcedentium declaratio-
nem: ne scil. putaremus, illa de externis solum
actionibus de quibus expressè loquuntur, intelli-
genda esse. id quod Phariseis, quantumvis sapien-
tiæ opinione conspicuis, accidisse ostendit Chri-
stus Matth. 5. v. 20. & deinceps.

templorum
hoc præ-
cepto ordo di-
stus.
rdo in
Exodo.

Cæterum notandus est in hoc præcepto diver-
sus ordo exemplorum, prout proponitur in Exodo
ac repetitur in Deuteronomio. In Exodo simpli-
citer observatur ordo *objectorum* concupiscentiæ:
ac primo loco ponitur exemplum rei inanimatæ,
putà domus: deinde adduntur exempla rerum ani-
matarum, nempe animalium: in quibus observatur
ordo dignitatis: ita scilicet ut priore loco commemo-
rentur homines, posteriore animalia bruta, ac in
utroque genere rursum observatur ordo dignita-
tis, ut patet. At in Deuteronomio *duplex* ordo ob-
servatur: unus ipsarum *cupiditatum*, alter *objecto-
rum cupiditatis*. Enumerantur enim cupiditates
duorum generum; idque servato ordine præcep-
torum præcedentium, ad quorum explicationem
hoc præceptum pertinet. Primo enim loco com-
memoratur concupiscentia uxoris proximi, quæ
pertinet ad præceptum septimum: deinde additur
concupiscentia bonorum proximi, quæ pertinet
ad præceptum octavum. In illis autem exemplis
observatur item ordo dignitatis: ubi tamen non
soliis dignitatis naturalis ratio habetur, sed etiam
æstimationis humanæ. quippe domus naturâ suâ
indignius quiddam est quàm homo aut jumentum:
attamen æstimatione possidentis habetur domus
pro

rdo in Deu-
teronomio.

pro re pretiofiore, quàm vel servus vel ancilla, vel bos vel afinus.

Notandum & hoc, Mosen in Deuteronomio domui adjunxisse agrum, ejusdem scilicet generis rem, explicandi gratiâ.

Porro hoc præcepto peccati convincuntur etiam sanctissimi, quum nemo sit qui possit gloriari se habere mundum cor, Proverb. 20.9. sed sanctissimi quoque pravas cupiditates subinde in se sentiunt: id quod demonstrat Paulus suo ipsius exemplo. Rom. 7.14. & deinceps.

Præcepti huius
ulus singulari

Quod quum ita sit: intelligimus, opus nobis esse ut quotidie à Deo petamus remissionem peccatorum. & opem Spiritus sancti qua pravis nostris concupiscentiis resistamus, ne in actum e-rumpant, néve eis indulgeamus. Quod ipsum Christus nos docuit duabus ultimis, quinta scilicet & sexta, orationis à se nobis præscriptæ, petitionibus.

EXPOSITIO INSTI- TUTIONIS BAP- TISMI.

MATTH. XXVIII. V. 18.

ET accedens Jesus, loquutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas in celo & in terra.

19 *Profecti ergo docete omnes gentes; baptizantes eos in nomen Patris & Filii & Spiritus sancti.*

20 *Docentes eos servare omnia quae mandavi vobis. Et ecce, ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi.*

*Analysis logica
xius propositi.
Mandatum.*

HIC sermo Christi ad Apostolos sub ipsius in caelum ascensionem habitus, constat duobus principalibus membris, mandato & promissione. Mandatum est triplex: primum, ut profecti doceant omnes gentes: secundum, ut baptizent eos (qui scilicet doctrinam ipsorum fuerint amplexi atque professi) in nomen Patris & Filii & Spiritus sancti: tertium, ut baptizatos doceant servare omnia mandata Christi. Hoc triplex mandatum illustratur atque amplificatur indicatione causae impulsivae; ubi ait, datam sibi esse omnem potestatem in caelo & in terra. Atque haec de membro priore, videlicet mandato. Alterum membrum, videlicet promissio, continetur his verbis, *Et ecce ego vobiscum sum &c.* Quae promissio videtur mandato subungi per prolepsin qua occurrit Dominus metui Apostolorum, quod homines doctrinam ipsorum non sint admissuri, aut certe si qui admissuri sint, plerique tamen non sint admissuri, sed potius persecuturi. Amplificatur autem ista promissio per particulam attentionis, *Ecce*: qua monet Dominus, se rem magni momenti & admirandam indicaturum.

. Promissio.

Verum de istis singulis paulò fusiùs atque accuratiùs disseramus.

Primum igitur ad plenam intelligentiam illorū
ver-

verborum, *Data est mihi omnis potestas in calo & in terra*, consideranda sunt hæc quinque.

1. Quænam illa potestas sit.
2. In quos exerceatur.
3. A quo sit data Christo.
4. Quomodo sit data, seu utrius naturæ respectu.
5. Quando sit data.

Ad primum quod attinet, potestas illa est *potestas mandandi*: ut percipitur ex cohærentia sententiarum, quæ cohærent per tale enthymema: *Habeo potestatem mandandi: ergo mando vobis ut Evangelium prædicetis gentibus; eisdemque per vos mando, ut illud fide amplectantur.* Deinde est & *potestas judicandi*, videlicet adjudicandi salutem credentibus Evangelio, exitium verò incredulis: ut percipitur ex Marc. 16. 16. Hanc potestatem declarat Petrus his verbis, quòd *Deus Iesum fecerit Dominum & Christum*, Act. 2. 36. David verò his verbis, quòd *Iehova domino suo* (id est, Christo) *dixerit, Dominare in medio inimicorum tuorum*, Psal. 110. 2. Paulus verò his verbis, *Oportet eum regnare, usque quò omnes inimicos subjecerit pedibus ejus*, 1. Cor. 15. 25. Ipse verò Christus partem hujus potestatis indicat his verbis, *Et potestatem dedit ei* (nempe Pater Filio) *etiam judicium exercendi*, Joh. 5. 27. Ex his omnibus percipitur, potestatem de qua Christus hîc loquitur, esse *potestatem regiam*, positam partim in mandando, partim in judicando. Quare falsò hunc locum exponunt, qui vocabulum *ἐξουσία*, id est, potestas, exponunt per vocabulum *potentia*, quod est Græcè *δύναμις*: quasi *πᾶσα ἐξουσία* omnis potestas, idem significet quod *πᾶσα*

I.

Quænam sit illa potestas quam sibi datam affirmat Dominus.

Redargutio falsæ expositionis.

Sui aqis, omnis potentia five omnipotentia: quæ est proprietas Dei essentialis, ac proinde nulli creaturæ communicabilis.

II.
In quoniam
exerceat Chri-
stus potesta-
tem illam.

Jam ad secundum quod attinet, potestatem illam suam exercet Christus *in omnes tum Angelos tum homines*: id quod significavit his verbis, *In celo & in terra*: ubi per nomina locorum ipsos illorum incolas intelligit, quod ipsum in tertia quoque petitione Orationis Dominicæ facit.

III.
A quo data sit
Christo pote-
stas illa.

De tertio sciendum, potestatem hanc Christo datam esse à Deo Patre: sicut ipse expressè affirmat Joh. 5. 27.

IV.
Cujus naturæ
respectu data
sit Christo illa
potestas.

De quarto sciendum, datam esse hanc potestatem Christo à Deo Patre, *secundum utramque naturam*: secundum divinam quidem per æternam illam generationem, per quam ut ei communicata est ipsa divina Patris potentia, sic etiam potestas inde dependens. Qua ratione ipsemet affirmat, quod Pater dederit Filio habere vitam in seipso, Joh. 5. 25. Secundum humanam verò naturam data est Christo hæc potestas tanquam præmium precedentium passionum atque ignominia, sicut disertè docet Apostolus Phil. 2. v. 9. 10. & 11. Quinetiā ipse Christus hoc expressè significat, quū ait, *Et potestatem ei dedit etiam iudicium exercendi, quia filius hominis est*, Joh. 5. 27. id est, quia in assumpta natura humana sese humilimè gessit, gravissimas miseras atque ignominias cum summa patientia tolerans: sicut pluribus verbis declarat Apostolus Phil. 2. v. 5. 7. & 8.

V.
Quando sit
data Christo
potestas illa.

De quinto sciendum, datam esse Christo hanc potestatem, *secundum naturam quidem divinam, ab æterno: secundum humanam verò post passionem atque resur-*

resurrectionem: ut patet ex eo, quòd eis sic data est tanquam præmium passionum, ut paulò antè est ostensum.

Atque hæc de sententia hujus loci prima. Secunda sententia est, *Profecti ergo docete omnes gentes*. ubi in Græco pro, *docete*, habetur *μαθητεύσατε*: quod nonnulli reddunt, *discipulos facite*, **machet mir in iungern**. Non in scitè. nam & ipsa vox significationem hanc admittit, & hic erat Apostolis scopus in docendo propositus, ut Christo discipulos facerent. Unde & primi illi Christiani ante nomen hoc repertum, discipuli *κατ' ἐξοχὴν* nominabantur, ut videre est Actor. 11. 26. & alibi passim. Veruntamen simplex ac genuinum videtur ut *μαθητεύειν* hîc idem valeat quod *docere*, atque ita aliquem tanquam discipulum tractare. Quid autem docere debeant, exprimitur apud Marcum, ubi pro his verbis habetur, *Prædicate Evangelium*. Per omnes gentes intelliguntur *omnis generis gentes*, seu populi, ad quos venturi erant Apostoli. qui sanè non videntur venisse ad gentes singulas: quam nuper in novo orbe gentes reperiæ sint apud quas ne minimum quidem vestigium religionis Christianæ fuit deprehensum. Opponitur autem hîc illud nomen, *Omnes*, genti uni certæ, videlicet genti Iudaicæ, quæ ante id tempus sola pro populo Dei sive Ecclesia habebatur.

Μαθητεύειν
quid.

Omnes gentes
quò sensu hîc
dicantur.

Pergo ad sententiam hujus loci tertiam, quæ continetur his verbis, *Baptizantes eos in nomen Patris & Filij & Spiritus sancti*. quibus verbis tria docemur: primum quàm sint baptizandi, deinde quo ritu, postremò in quem finem.

I.
Quinam baptizandi.

De quaestione prima docemur, baptizandos esse eos qui *doctrinam Evangelij fide fuerint amplexi*, atque ita discipuli Christi effecti. Hoc docemur per pronomen relativum, *Eos*: quos scilicet docueritis efficaciter discipulosque effeceritis, ita ut doctrinam vestram libenter sint amplexi, seseque discipulos meos ultrò profiteantur. Quod ipsum apud Marcum docetur his verbis, *Qui crediderit, & baptizatus fuerit*. Oportet igitur prius credere, fidemque profiteri: deinde demum baptizari. Idem docetur exemplo discipulorum illorum qui conversi sunt in die Pentecostes primâ concione Petri: de quibus habetur Act. 2. 41. *Qui ergo libenter receperunt sermonem ejus, baptizati sunt*. Item exemplo discipulorum Samaritanorum qui conversi sunt prædicatione Philippi diaconi: de quibus legitur Act. 8. v. 12. *Quum verò credidissent Philippo evangelizanti quæ ad regnum Dei & nomen Jesu Christi pertinent, baptizabantur tum viri tum mulieres*. Præterea exemplo æthiopis eunuchi, qui ejusdem Philippi operâ ad fidem Christi adductus fuit, capite eodem, v. 36. & deinceps.

Infantes quoque Christianorum baptizandos esse.

Porro quod dictum est de adultis fidem Christianam amplexis, idem intelligendum est de eorum liberis, etiamsi illi adhuc infantes sint. Ratio est, quia baptisimus (ut postea audiemus) est signum federis DEI cum populo suo, ubi Deus promisit, se fore Deum non solum ipsis credentibus, sed etiam semini (id est, liberis) eorum, Genes. 17. v. 7. Quæ promissio sub persona Abrahami ad omnes fideles parentes dicta est: ut percipitur ex eo, quod Apostolus liberos fidelium *sanctos* esse affirmat: id quod nonnisi respectu federis

a 1. Cor. 7. 14.

federis illius verum est, quum respectu naturæ omnes nascantur immundi, hoc est cum^a peccato. ^{a Psal. 51. 7. Eph. 2. 3.}

Atque hæc de quæstione prima. Jam quo ritu baptizandi sint credentes eorumq; liberi, docemur ipsa verbi Græci significatione, nam βαπτίζω (quæ vox à Latinis retenta est) significat *mergo* seu *intingo*. Baptizatio ergo fieri debet *per immersionem in aquam*: quod ipsum confirmatur tum praxi Johannis^b Baptistæ, ipsius^c CHRISTI & Apostolorum, tum doctrinâ Pauli de ritus illius significatione: nempe quod per immersionem significetur mors & sepultura peccati, per emersionem verò renovatio vitæ, Roman. 6. 4. Quod autem in nostris Ecclesiis loco mersionis adhibetur perfusio, id sit decori causâ, & ex cura valetudinis: ne præsertim frigidioris cælo, tenera corpuscula obædantur.

Jam in quem finem baptizandi sint credentes eorumque liberi, docemur his verbis, *In nomine* (ἐν τῷ ὀνόματι) *Patris & Filij & Spiritus sancti*. Ubi notandum, verba hæc, ἐν τῷ ὀνόματι, non rectè reddi *In nomine*: quod Græcè est ἐν τῷ ὀνόματι. Et si enim ista quoque phrasis reperitur, ut Act. 10. 48. *Iussitque eos baptizari in nomine Domini*, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου: Item phrasis consimilis atque æquipollens, ἐν τῷ ὀνόματι, Actor. 2. 38. *Baptizetur unusquisque vestrum in nomine Iesu Christi*: tamen phrasis illa tanquam minùs clara & Hebraïsmum sapiens, per alteram tanquam clariorem & usitatam est exponenda. Cujus quidem exempli etiam alia reperiuntur: ut Actor. 19. v. 5. vel (secundùm distinctionem Bezae) 4. *Quum*

Quo ritu baptizandum.

b Math. 3. v. 6. & 16. Ioh. 3. 23. c Ioh. 3. 22. & cap. 4. v. 1. d Act. 8. 38.

3. Finis seu scopus baptismi.

verò id *audivissent* (sic enim locus ille reddendus est) *baptizati sunt in nomen* (εἰς τὸ ὄνομα) *Domini Iesu*. Item 1. Cor. 1. 13. *Num in nomen* (εἰς τὸ ὄνομα) *Pauli baptizati estis*? Quasi dicat, Non: sed baptizati estis in nomen Christi.

aptizari in
omen alicujus,
quid sit.

Ex quo ipso loco discere licet, quid sit Baptizari in nomen alicujus: nempe *baptizari in alicujus cultum*, ita ut ei tanquam domino adhareamus fide atque obedientiâ. Paulus enim illis verbis probare vult, non debere Corinthios dicere, se esse Pauli vel alterius cujuslibet doctoris: id est, non debere se ulli hominî addicere & mancipare tanquam domino, à cujus authoritate pendeant.

inis Baptismi
n quo myl-
um eius con-
stitit) plenè
xpositus.

Hinc jam intelligimus, verbis istis notari finem seu causam finalem: ac proinde *credentes debere baptizari in hunc finem, sive hujus rei causâ, ut se addicant & mancipent Deo Patri & Filio & Spiritui sancto, obligantes sese huic tanquam uni vero Deo ad cultum: & ut habeant testimonium divinum quòd ab hoc unico vero Deo in gratiam sint recepti, qui & peccata eis condonarit propter Christum, & magis magisque regenerare eos velit per Spiritum sanctum, sicut in federe gratiæ promisit*. Etenim quicumque in illo federe promittunt Deo cultum & præstant, illis vicissim promittit Deus suam gratiam: ut percipitur ex federis hujus confirmatione Gen. 17. v. 1. & deinceps: ubi Deus primò postulat ab Abrahamo cultum, dicens, *Ambula coram me & esto perfectus*, v. 1. deinde promittit, *se fore ei in Deum & semini ejus*, v. 7.

Definitio Baptismi.

Cæterum ex jam dictis colligi potest Baptismi definitio talis: quòd Baptismus sit *sacramentum novi Testamenti, quo aqua abluitur corpus profitentis*
fidem

fidem Christianam, aut infantis ex tali nati, tum ut ille Deo Patri & Filio & Spiritui sancto consecretur, tum ut habeat testimonium divinum ablutiois anime, id est, remissionis peccatorum per sanguinem Christi, & regenerationis per Spiritum sanctum.

Primum quod baptismus sit sacramentum, patet ex eo, quod institutus est ad testandum de gratia Dei erga credentes, ut percipitur ex verbis, *In nomen Patris & Filij & Spiritus sancti.*

Quod sit sacramentum novi Testamenti, planum est ex tempore institutionis. Institutus est enim baptismus à Christo, postquam ipse vetus Testamentum morte suâ jam antiquasset, nempe sub ipsum tempus ascensionis ejus in cælum, Matth. ult.

Quod corpus abluendû sit aquâ, patet ex praxi Johannis Baptistæ, Christi ipsius & Apostolorum.

Quod baptizandû oporteat profiteri fidem Christianam, si sit adultus; aut ex tali natum esse: ostensum est suprâ, in explicatione quæstionis primæ.

Quod homo per baptismum consecretur Deo, patet ex verbis, *In nomen Patris & Filij & Spiritus S.*

Quod baptismus sit testimonium divinum ablutiois anime, ac primum, remissionis peccatorum, probatur ex verbis Ananiæ ad Paulû, *Baptizare, & abluc peccata tua, Act. 22. 16.* ubi ablutio peccatorû, quæ propriè fit per sanguinem Christi, juxta illud 1. Joh. 1. *Sanguis Christi purgat nos ab omni peccato:* tribuitur baptismò, tanquam testimonio divino, quo scil. Deus credenti testatur, se peccata ei propter effusionem sanguinis Christi remisisse. Quod ipsum significatur quoque verbis Petri Act. 2. 38. ubi ad Judæos fidem Christi amplexos ait, *Respicite, & baptizetur unusquisq. vestrum in nomen* (sic

1.

Definitionis
propositæ
confirmatio.

2.

3.

4.

5.

6.

enim reddendum) *Iesu Christi, in remissionem peccatorum*, id est, ut & Christo vos consecretis, & testimonium divinum habeatis remissionis peccatorum per ipsum.

De regeneratione autem, quòd Deus illam per baptismum testatam velit, percipi potest ex his locis. Rom. 6. 4. *Sepulti igitur sumus una cum eo per baptismum in mortem: ut sicut excitatus est Christus ex mortuis in gloriam Patris, ita & nos in novitate vite ambulemus.* Col. 2. v. 11. & 12. *In quo etiam circumcisi estis circumcisione quæ sit sine manibus, corpore peccatis carnis exuto per circumcisionem Christi: confepulti cum eo per baptismum: per quem etiam cum eo resurrexistis, &c.* Tit. 3. 5. *Ex sua misericordia servavit nos per lavacrum regenerationis & renovationis Spiritus sancti.* Ubi dum regeneratio lavacrum nominatur, hoc ipso significatur, illam per lavacrum baptismi credentibus obsignari. Quòd si dicamus ipsum baptismum ibi lavacrum regenerationis nominari: tum id fuerit rectè explicandum: nempe sic nominari, non quòd per baptismum ipsa regeneratio primò efficiatur, sed quòd per illum testata fiat credentibus, atque etiam augeatur. Regenerationis enim primò efficiendæ medium unicum est predicatio Evangelij: ut percipitur ex his locis. Rom. 10. 17. *Fides est ex auditu*, id est, ex sermone Evangelij prædicato & audito. 1. Pet. 1. 23. *Regenerati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili, per sermonem vivum Dei & manentem in æternum.* Et v. 25. *Hoc est autem verbum illud quod evangelizatum est vobis.*

De officiis baptizatorum.

Sequitur ut explicemus sententiam quartam, nempe hanc, *Docentes eos servare omnia quæ mandavi*

davi vobis. Hac sententiâ præcipitur Apostolis & omnibus eorum successoribus, id est, Evangelij ministris, ut baptizatos doceant servare omnia quæ Christus discipulis suis mandavit. Ea autem sunt duorum generum: quorum unum est ceremoniale, videl. celebratio Cænæ Dominicæ, de qua Paulus 1. Cor. 11. 23. *Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis:* item sanctificatio diei Dominici, quam ipso exemplo suo instituit Dominus Joh. 20. v. 19. & 26. Apostoli verò eandem Ecclesiis tradiderunt: vt percipitur ex Act. 20. 7. & 1. Cor. 16. 2.

Alterum genus mandatorum Christi est morale: videlicet studium vivendi ex præscripto decalogi, Marth. 5. v. 20. & deinceps: quod studium a libi comprehendit præcepto charitatis sive dilectionis, ut Johan. 13. 34. *Mandatum novum do vobis, ut alij alios diligatis. sicut dilexi vos.* Et cap. 15. v. 12. *Hoc est præceptum meum, ut diligatis alij alios, sicut dilexi vos.* Quò respicit & Paulus quum ait: *Alij aliorum onera portate, & ita implete legem Christi.* Gal. 6. 2. Et dilectio est legis impletio, ut idem ait Rom. 13. 10. Quippe vera dilectio proximi fluit ex dilectione Dei. Ubi ergo est dilectio proximi, ibi etiam est dilectio Dei. Qui autem Deum diligit, is omnia ejus mandata servare studet.

Dilectio, quomodo sit impletio Legis.

Restat sententia quinta, nempe hæc; *Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* His verbis Christus Apostolis & omnibus Evangelij doctoribus usque ad finem mundi promittit præsentiam suam *gratiosam*: quòd scilicet per Spiritum sanctum efficax esse velit in ipsorum prædicatione: ita nimirum ut semper aliqui

Cujusmodi præsentiam sui promittat Christus in dicto proposito.

refutatio ex-
positionis
alfæ.

doctrinam Evangelij fide amplectantur, & mandatis ipsius per eos propositis obediant. Atque hic simplex & genuinus est illorum verborum sensus, ut ex ipsa sententiarum cohærentia manifestum est. Sophistica est autem expositio illorum qui hoc dictum trahunt ad probandum ubiquitatem corporis Christi, argumentum ducentes ex pronomine *Ego*, in hunc modum: Ille qui hîc dixit *Ego*, est non solum Deus, sed etiam homo: ergo promittit hîc præsentiam suam non solum secundum naturam divinam, sed etiam secundum humanam. At sophisticam esse hanc argumentationem, patet ex eo quod pari ratione concludendum foret, Christum fuisse ante Abrahamum non solum secundum naturam divinam, sed etiam secundum humanam, quia scilicet dicit Joh. 8. 52. *Antequam Abraham esset, ego sum*. Est autem fallacia à dicto secundum quid ad dictum simpliciter. Nam dicta illa CHRISTI dicta sunt secundum quid, nempe respectu naturæ divinæ.

EXPLICATIO LOCI APUD MARCUM.

Cap. 16. v. 15. & 16.

Et dixit eis: Profecti in mundum universum, prædicare Evangelium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, servabitur: qui vero non crediderit, condemnabitur.

Analysis logica.

HIC quoque sermo Domini duobus membris constat, *mandato & promissione*. Mandatum

datum est de *predicando Evangelio* passim in I. Mandatum.
orbe terrarum apud omnes populos: ubi simul intelligendum est mandatum de *baptizandis* iis qui ad fidem fuerint adducti: ut percipitur ex verbis promissionis, *Qui crediderit & baptizatus fuerit.*

Cæterum creaturæ vocabulo per synecdochen generis, intelligere hîc oportet creaturam rationalem, & quidem *hominem*: ut ex re ipsa planum est. Nisi potius dicendum, vocabulo *κλίσας*, id est, creaturæ, significari hîc *ordinationem*, sicut 1. Pet. 2. 13. *Subiecti estote cuius humana ordinationi, ἀνθωπίνῃ κλίσῃ.* Hoc tamen discrimine observato, quod apud Petrum intelliguntur soli magistratus: hîc verò omnes in universum ordines sive status hominum, quasi dicatur, *Prædicate Evangelium omnibus omnino ordinibus*: putà magistratibus & subditis, parentibus & liberis, dominis & servis. Atque hæc expositio probabilior est: tum quod altera synecdochen habet duriores; tum quod traditur, Marcum Petri discipulum fuisse, (id quod colligunt ex 1. Pet. 2. 13.) imò Evangelium quod scripsit, à Petro ei fuisse * dictatum. quare nihil miri, si vel Marcus phrasin sui præceptoris, vel ipse Petrus suam hîc usurpavit.

Creaturæ vocabulo quid hîc intelligatur

* Calvin, in argumento harmoniæ trium Evangelistarum.

Atq; hæc de mandato. Promissio est duplex: una pertinet ad Apostolos cæterosq; Evangelii doctores, altera ad auditores illorū credentes. Doctoribus promittitur *prædicationis efficacia*, Christū sc. per ipsorū prædicationē fore efficacē, ita n. ut aliquos ex auditoribus per illā adducat ad fidē. hæc efficacia significatur istis verbis, *Qui crediderit*, sc. Evangelio à vobis prædicato. Auditoribus credentibus promittitur *salus*, id est, vita æterna. Hæc promissio

2. Promissio, eaque duplex. Doctoribus quid promittatur.

Auditoribus quid.

sio illustratur antithesi contrariæ conminationis, qua incredulis denunciatur æterna damnatio.

Sane baptis-
mus præcisè
ad salutem ne-
cessarius.

Sed hîc oritur quæstio de baptismi necessitate, propter verba, *Et baptizatus fueris*: quibus videtur significari, ad salutem consequendam non sufficere fidem, sed insuper requiri baptismum. Verùm baptismum hîc non adjungi fidei, tanquam paris momēti ad salutem consequendam, patet ex antithesi, in qua, omisso baptismo, sola incredulitas ponitur. quasi dicat Dominus; Qui verò non crediderit, is sive fuerit baptizatus sive non, condemnabitur. Idem patet ex eo, quòd alibi passim & usitatè soli fidei salus adscribitur: ut Joh. 3. 16. & cap. 6. v. 47. Sicut ergo fieri potest ut quis condemnetur, etiamsi fuerit baptizatus; ita etiam fieri potest ut quis servetur, etiamsi non fuerit baptizatus. Quare ergo Dominus hoc loco baptismum fidei tanquam pariter ad salutem necessariū adjecit? Nempe ut ostenderet, necessarium esse illis qui ejus habere possunt copiam, idque propter mandatum Christi: quod nemo citra jacturam salutis contemnere potest. Dummodo igitur absit contemptus, ipsa baptismi privatio per se neminem damnat. Quare errant qui baptismum ita præcisè ad salutem necessarium statuunt, ut putent infantes omnes damnari qui morte abripiuntur antequam legitimè baptizari possint. Ex quo errore fluxit alter, quòd scilicet in casu necessitatis, (quem vocant) id est, in periculo mortis, baptizandi potestas mulieribus conceditur: quæ tamen solis viris data est, quatenus individuo nexu cum officio prædicandi Evangelii est conjuncta: quod officium apertè mulieribus interdicitur 1. Cor. 14. 34. & 1. Tim. 2. 12.

Quibus sit ne-
cessarius Bap-
tismus, & qua
ratione.

Liceâtne muli-
eribus bapti-
zare.

EXPO-

EXPOSITIO INSTI-
TUTIONIS CAENAE
DOMINICAE.

MATTH. XXVI. V. 26.

Edentibus autem eis, Jesus quum accepisset panem,
& benedixisset, fregit eum, deditque discipulis,
& ait, Accipite, edite: hoc est corpus meum.

27 Et accepto poculo ac gratias actis, dedit eis, di-
cens, Bibite ex eo omnes.

28 Hoc est enim sanguis meus, novi federis, qui
pro multis effunditur in remissionem peccatorum.

29 Dico autem vobis, Non bibam ab hoc tempo-
re ex hoc fructu vitis, usque ad diem illum quum ip-
sum bibam vobiscum novum in regno Patris mei.

MARCI XIV.

22 Et edentibus ipsis, quum accepisset Jesus panē,
& benedixisset; fregit, deditque eis, & ait, Accipite,
edite: hoc est corpus meum.

23 Et accepto poculo, quum gratias egisset, dedit
eis: & biberunt ex eo omnes.

24 Et dixit eis, Hoc est sanguis meus novi illius
pacti: qui pro multis effunditur.

25 Amen dico vobis, Non bibam amplius ex fru-
ctu vitis usque ad diem illum quum ipsum bibam no-
vum in regno Dei.

LUC. XXII.

19 Et acceptum panem, quum gratias egisset, fre-

git: & dedit eis, dicens, Hoc est corpus meum quod pro vobis datur: hoc facite ad mei commemorationem.

20 Itidem etiam dedit eis poculum, postquam cenassent, dicens, Hoc poculum est novum illud pactum per sanguinem meum, qui pro vobis effunditur.

I. COR. XI.

23 Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis, Dominum Jesum videlicet eà nocte qua proditus est, accepisse panem:

24 Et gratius actus fregisse ac dixisse, Accipite, edite: hoc meum est corpus quod pro vobis frangitur: hoc facite ad mei commemorationem.

25 Itidem & poculum, postquam cenassent, dicendo, Hoc poculum est novum illud fedus, per meum sanguinem: hoc facite quotiescunque biberitis, ad mei commemorationem.

26 Quotiescunque enim ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis: mortem Domini annuntiate, usque quò venerit.

*Analysis logica
loci Paulini.*

I. Præfatio.

ERSPICUITATIS causâ peculiariter explicabimus locū Pauli, trium verò Evangelistarū loca cum illo conferemus. Igitur locus Pauli tria principalia membra continet: præfationem, recitationem institutionis Cænæ Dominicæ, & declarationem quorundam in illa verborum. Præfatio continetur his verbis, *Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis*, quibus verbis duo significat Apostolus: unum, se Corinthiis tradidisse ritum Cænæ Dominicæ; alterum, se ritum illum accepisse à Domino,

mino, videlicet Christo. Quo ipso innuit, ritū hunc ab ipsis esse accuratè observandum: ac proinde vitia illa quæ paulò antè reprehenderat, tanquam cum illo ritu pugnantia, esse corrigenda; idque ex ipsius institutionis Domini præscripto.

Ipsa verò quam recitat, Cænæ Dominicæ institutio, *duo membra principalia* continet: actiones Domini circa panem, v. 23. & 24. & actiones circa poculum, v. 25. Præmittitur autem illustratio ab adjuncto tempore, quòd scil. Dominus actiones istas peregerit eâ nocte qua proditus est, videlicet qua proditus est Judæis à Juda Iscariote, uno ex discipulis ipsius. Hujus circumstantiæ commemoratio facit ad fidem historiæ: & simul innuit, actiones has atque institutum Christi esse rem maximi momenti; quippe quam peregerit Dominus, quū sciret sibi paulò pòst moriendum fore.

Eandem temporis circumstantiam Evangelistæ significant per esum agni paschalis: quo ipso innuunt, cænā Dominicā in locum agni paschalis esse institutam, ac proinde unam eandemque esse utriusque significationem. Per agnum autem illum fuit significatus Christus, tanquam agnus DEI mactandus ad auferendum peccata electorum. Quare per cænā Dominicā significatur idem Christus, tanquam mactatus.

Cæterum actiones Christi circa panem à Paulo narrantur quatuor, quibus addenda est una, ordine quarta, ex narratione Evangelistarum: 1. Panem accepit. 2. Gratias super illo egit. 3. Eundem fregit. 4. Eundem fractum dedit discipulis. 5. Dixit ad eos de illo, Accipite, edite &c.

Hic primò considerandum, panem illum fuisse

2. Institutio
Cænæ.

Actiones circa
panem.

Qualis panis
à Christo ad-
hibitus sit.

quidem panem azymum: (quia talis usitatus erat apud Judæos illo tempore propter Dei mandatū) veruntamen fuisse panem verum & iusta crassitie præditum, ita ut & mandi posset, & ad famem faciliè sedandam utilis esset, atque etiam idoneus qui cum carne agni inter vescendum jungeretur. Quare hodie quoque in celebranda cæna Domini verus & usitatus iustæque crassitie præditus panis adhibendus est. Ut autem sit azymus, non est necesse: quia circumstantia hæc propriè pertinebat ad festum Judæorum. Etsi autem azymo uti licet, quia non est vetitum: tamen præstat uti pane fermentato; tum ut illustrius sit discrimen inter agnum paschalem & Cænam Domini; tum ut illustrior sit significatio, per panem scilicet vulgarem & omnibus notum; tum ut imperitis præcidatur ansa superstitiosæ opinionis de peculiari sanctitate aut efficacia panis inusitati: tum denique ut insistamus vestigiis Apostolorum, quos in celebranda Cæna Dominica panem usitatum, ac proinde fermentatum adhibuisse, planum est ex eo, quod illam extra tempus paschatis identidem celebrarunt, Act. 2. 42. item quod eam celebrarunt & celebrandam instituerunt apud gentes incircumcisas, Actor. 20. 7. 1. Cor. 10. v. 16. & 17. & cap. 11. v. 20. & deinceps. Quare panes isti numularii in Papatu in Ecclesiam introducti, qui panis nomen vix merentur, ex Ecclesia sunt exterminandi.

1. Igitur panem Dominus primò omnium *accepit*: idque ut circa ipsum illa ageret quæ deinceps egisse narratur. Secundò igitur super illo pane *gratias egit*, nempe Deo Patri: idque haud dubiè pro beneficio redemptionis electorum, paulò post per ipsum
- 2.

sum peragenda, & per huiusmodi panem credentibus in memoriam revocanda atq; obfignanda. Hic observandum, pro verbo *εὐχαρισήσας*, quo utitur Paulus, itemque Lucas: apud Matthæum & Marcum haberi verbum *εὐλογήσας* eodem sensu.

Hac autem gratiarum actione cœpit Dominus panem illum sanctificare seu consecrare, id est, ad sacrum usum destinare, sicut & postea poculum: ut colligitur ex eo quod verbum *εὐλογεῖν* alibi ad ipsum^a poculum refertur, videlicet 1. Cor. 10. 16. qua ratione ad panem quoque referri potest: idq; hoc sensu, quod Christus panem hunc & poculum hoc benedixerit, id est, benedicendo seu gratis DEO agendis, sanctificavit. Simili certè ratione expressè dicitur, benedixisse^b panes illos in deserto quos per gratiarum actionem sanctificabat ad usum naturalem, Luc. 9. 16.

^a τὸ ποτήριον
τῆς εὐλογίας
εὐλογεῖν

^b εὐλόγησεν
αὐτούς.

Tertiò gratiarum actione super illo pane absolutâ, eundem *fregit* ante oculos discipulorum: idq; non tantum ut fractum inter eos distribueret, sed etiam (ac præcipuè) ut fractionem sui corporis in cruce paulò post futuram fractione illa repræsenteret, atque ita panem illum in sacramentum corporis sui crucifixi plenè consecraret. Hunc fuisse istius actionis scopum, intelligitur ex verbis de hoc pane pronunciatis, prout hîc recitantur à Paulo, nempe: *Hoc meum est corpus, quod pro vobis frangitur*: pro quibus apud Lucam habetur, *Hoc est corpus meum quod pro vobis datur*, scilicet in mortem crucis.

3.

Ex qua verborum permutatione planum est, crucifixionem corporis CHRISTI nominari à Paulo fractionem metaphoricè, idque respectu sacri

hujus panis: quòd scilicet quemadmodum hic panis frangitur, ut fractus edatur; ita corpus CHRISTI quasi fractum sit in cruce (id est, cruciatibus occisum) ut ita fractum edatur spiritualiter, tanquàm cælestis animarum cibus. Idem colligi potest ex verbis, *Hoc facite in mei recordationem*. Ex quibus planum est, Christo in hac sacra actione propositum esse, ut credentibus in memoriam revocet mortem suam, quare statuendum est, ipsam quoque actionem ad illum finem esse accomodatam: ac proinde fractionem panis adhibitam à Domino esse ad crucifixionem sui corporis repræsentandam.

Sicne fractio panis in Cæna Domini ritus *ad id pop. G.*, id est indifferentis. Necessitatis argumentum primum. Materia Cæne.

Porro hinc discimus, fractionem panis in Cæna Domini, non esse ritum *ad id pop. G.*, indifferentem, qui liberè vel adhiberi vel omitti possit: sed necessarium, quippe *essentialem*: ut qui ad sacramenti hujus materiam pertineat. Materia enim Cænae Dominicæ consistit partim in ipsis (ut vocantur) elementis, id est, substantiis corporalibus rebusve terrenis, videlicet pane & vino, quibus corpus & sanguis Christi repræsentantur: partim verò in illorum certa tractatione ab ipso Christo adhibitâ, & ministris Ecclesiæ præcepta: videlicet in gratiarum actione circa illa elementa pro beneficio redemptionis per mortem Christi, & in panis fractione, viniq; in poculum infusione: quibus ritibus repræsentatur crucifixio corporis Christi, per quàm illud credentibus effectum est panis vitæ: & effusio sanguinis Christi in cruce cum sensu iræ Dei, per quam sanguis ille credentibus effectus est potus vitæ æternæ: ut Christus Joh. 6. docet. Hinc jam percipitur, omisâ fractione panis mutilari Cænae sacræ materiam, & ex consequenti etiam formam: quia

quia forma sacrae Cænæ (sicut cujuslibet sacra- Forma ejusdē
menti) consistit in rerum corporalium ad res spiri-
tuales relatione mysticā, qua scilicet res corporales
adhibentur ad spirituales repræsentandas & cre-
dentibus obsignandas. Una autem ex rebus spiri-
tualibus per Cænam Domini repræsentandis est
crucifixio corporis Domini: at hæc non nisi per pa-
nis fractionem in Cæna repræsentari ex Domini
instituto potest. Quare panis fractione omni-
sā, cadit illa repræsentatio: quæ tamen ad ipsam sacrae
Cænæ formam pertinet.

Atque hoc unum est necessitatis frangendi pa-
nem argumentum, quod fractio hæc est pars sacrae Secundum ne-
cessitatis argu-
mentum.
Cænæ essentialis. Alterum argumentum est in
Domini *mandato*. Mandavit enim Dominus disci-
pulis, ut ederent panem non quemlibet, sed quem
viderant ab ipso frangi, & quatenus eum vide-
rant frangi: quia mandavit ut illum ederent ad
sui (id est, suæ mortis) recordationem: mor-
tem autem suam fractione panis repræsen-
tarat. Atqui Cænam non instituit pro solis
Apostolis, neque ut ipse illam posthac admini-
straret, sed pro omnibus credentibus usque dum
è cælo redeat, idque ut eis per Ecclesiæ mini-
stros, tum Apostolos tum illorum successores, ad-
ministraretur. At huic mandato neque Apo-
stoli parère potuissent, nisi Christus panem ante
oculos eorum fregisset: nec hodiè credentes pa-
rère possunt, nisi ministri panem ante oculos eo-
rum frangant. Quare eadem operâ ministris præ-
cipitur, ut exemplo Christi panem in conspectu
communicantium frangant.

Quod ipsum exemplo Apostolorum stabilitur, Tercium neces-

tatis argu-
mentum.

quos præter Domini mandatum quicquam hîc e-
gisse dici non potest. Illos autem panem in admi-
nistratione Cænæ frangere solitos, constat ex Aët.
2. 42. ubi primi illi Christiani in urbe Hierosoly-
ma perdurasse dicuntur in doctrina Apostolorum &
communicatione (scilicet bonorum, ut declaratur
ibid. vers. 44. & 45.) & fractione panis (id est, ad-
ministratione sacræ Cænæ; sicut & Syrus interpres
exponit, pro fractione panis ibi utens voce Græca
ἐν χάρισι) & precibus. Item Aët. 20. 7. habetur,
discipulos (id est, Christianos) qui erant Troade,
primo die hebdomadis (hoc est, die Dominico in
Sabbathum sanctificato) congregatos fuisse ad fran-
gendum panem, id est, ad celebrandum Cenam
Domini. Item 1. Cor. 10. 16. *Panis quem frangi-
mus, nonne communio corporis Christi est?*

Quantum ne-
cessitatis argu-
mentum.

Atque hunc ritum à Paulo traditum esse Co-
rinthiis ex Domini mandato, concludi potest ex
ipsius verbis hoc loco, ubi ait, ego accepi à Domi-
no quod & tradidi vobis. unde sic argumentor:

*Quicquid in administratione sacræ Cænæ Paulus Co-
rinth. tradidit, id à Domino accepit. 1. Cor. 11. 23.*

*Atqui fractionem panis in administratione S. Cænæ
Paulus Corinthiis tradidit. 1. Cor. 10. 16.*

Ergo fractionem panis Paulus à Domino accepit.

4

Haëtenus de actione Christi circa panē S. Cæ-
næ tertiā: sequitur quarta, q̄ est, panis illius porre-
ctio: de qua dicitur, *Et dedit discipulis. Dedit, utique*
de manu in manum. Hic enim simplex istius verbi
*sensus est, nec vel minima aliter interpretandi oc-
casio ex textu sese offert. Unde ergo mos ille quo*
minister Ecclesiæ panem S. Cænæ communicanti
indit in os? Nimirum à superstitione: quasi scil.

Sitne panis cō-
municanti à
ministro in-
dendus in os.

manus

manus laicorum non sint sanctæ, ac proinde nec dignæ quæ panem illum sacrum attingant. quasi verò non æquè, imò plus peccetur ore quàm manibus! aut quasi sanctiores sint manus sacerdotis, qui panem ori communicantis digitis suis indit! At periculum est, saltem in nonnullis, ne panem illum sacrum è manu excidere sinant! Sanè ubi tale periculum manifestum est, tum poterit ille in os indendi ritus locum habere: dummodo interim aliis detur in manus; ut appareat, inditionem illam non fieri ex superstitione. Nec verò tantum in illo panis sacri casu sive lapsu periculi est, quantum superstitiosi homines putant, quum nihil hinc vel dignitati sacramenti, vel saluti communicantis decedat. quemadmodum si annulus sponsalitijs è sponsæ manu, dum ei à sponso præbetur, excidat: dum modò tollatur & à sponsa accipiat, non minus momenti habet ad sponsalia confirmanda, quàm si non cecidisset.

Quid, si panis
ille facer in
terram cadat

Quinta circa illū panē actio Christi est, quòd de eo certa verba pronuntiavit, quippe dixit, *Accipite, edite, &c.* Quæ Christi verba duas sententijs cōtinēt mandatū & doctrinam. Mandatum rursus triplex est: primum, *Accipite*: secundū, *Edite*: tertium, *Hoc facite ad mei recordationem*. Doctrina verò continetur his verbis: *Hoc, meum est corpus quod pro vobis frangitur*. De his singulis accuratiùs disserendum.

5.

Primum igitur quum Christus hîc ait, *Accipite*: mandat discipulis, ut panem illum, quem è mensa inter cænandum acceperat, super quo gratias Deo egerat, quem ante oculos illorum fregerat, eisque porrigebat, accipiant; utique *manu* seu digitis. Hic enim simplex istius verbi sensus est: nec ulla vel

Quomodo accipendus panis.

minima occasio aliter interpretandi, ex textu offertur. Unde igitur ortus est mos ille accipiendi panem illum ore? Nimirum ex superstitione, ut paulò antè est declaratum.

Quomodo
edendus.

Deinde quum dicit, *Edite*: mandat ut panem illum *dentibus comminuant* seu manducent, atque comminutum *deglutiant*. Hoc enim isto verbo significatur. Unde ergo mos tenuem illum panem (quem hostiam & oblatam vocant) integrum aut certè calore oris resolutum deglutiendi? Nimirum ex superstitione, ne scil. corpus Christi quod sub illa hostia latere putant, lædatur.

Credendus:
seu, quo animi
proposito.

Postremò quum ait, *Hoc facite ad mei recordationem*: mandat ut panem hunc edant in hunc finem, siue hujus rei causâ & hoc proposito, *ut in memoriam sibi revocent mortem ipsius*, videlicet quòd corpus ipsius pro eis sit crucifixum, *ac proinde ut mortem ipsius annuncient*, id est, gratis ac lætis animis celebrent, Deoque Patri & ipsi pro hoc maximo beneficio solenniter gratias agant. In hunc enim sensum Apostolus ipse hæc verba exponit v. 26. & hic sensus ex ipsa sententiarum cohærentia ultro nascitur.

Quid doceat
Christus de
hoc pane.

Doctrinæ verba hunc habent sensum. *Hoc*: id est Hic panis. neq; enim quicquã aliud præcedit quò pronomen istud referri possit. *Est corpus meum*: id est, Est signum corporis mei, nempe signum memoriale quo in memoriam vobis revocare debetis corporis mei crucifixionem: idque ut hoc veluti sigillo confirmemini in fide qua credetis illud crucifixum esse pro vobis. Hic sensus colligitur ex clausula annexa, *Quod pro vobis frangitur*: id est, quatenus pro vobis datur, Luc. 22. 19. hoc est, paulò post

pōst dabitur, scil. in mortem crucis, ac proinde crucifigetur: quæ ipsa crucifixio per panis fractionem modò à me repræsentata est. Simili locutione usus fuit Dominus Joh. 6. 51. *Panis quem ego dabo, caro mea est: quam ego dabo pro mundi vita.* id est, quatenus eam dabo. Ex his intelligitur, locutionem hanc esse metonymicam, in qua nomen rei significatæ affirmatur de ipso signo. quod loquendi genus in Scriptura de sacramentis usitatum est. Sic enim de circumcisione affirmatur, eam esse ^a fedus DEI cū Abrahamo & semine ejus: & exponitur, quòd sit federis illius ^b signum. Sic de agno paschali affirmatur, eum esse ^c pēsahh, hoc est transitum sive transiitionem Jehovæ: & declaratur, quòd sit ^d monimētum seu signum memoriale illius transitus, quo scil. Jehova per Angelum percutiens primogenita Aegyptiorum, transiit sive transiit domos Israëlitarum, eoque ipso tempore illos ex Aegypto eduxit & à servitutē durissima liberavit. Sic de sacrificiis affirmatur quòd iis ^e expientur peccata, quum tamē propriè loquendo nihil aliud essent quàm typi & sacramenta sacrificii Christi quo uno peccata electorum expiata sunt. Sic baptismo tribuitur ^f ablutio peccatorum, item ^g remissio peccatorū: quæ tamen propriè loquendo non abluuntur seu remittuntur per baptismum, sed per sanguinem Christi.

Metonymiam
esse in verbis
Domini de
pane.

^a Gen. 17. 10.

^b Ibid. v. 11.

^c Exod. 12. 11.

^d Exod. 13. 9.

^e 2. Cor. 16.

^f Lev. 1. 4. &
in illo lib. p. 4. sim

^f Act. 22. 16.

^g Act. 2. 38.

Cæterum doctrinæ illius verba mandato edendi sunt annexa, tanquam ratio. Est autem illa ratio sumpta à fine; ut scilicet habeant credentes signū gratiæ Dei, quo confirmentur in fide remissionis peccatorum per mortem Christi.

Cohærentia
sententiarum.

Haftenus de primo membro principali insti-

tutionis Cænæ Domini, videlicet de actionibus Domini circa panem: sequitur membrum alterum, nempe actiones ejusdem circa poculum.

Actiones circa
poculum.

Actiones hæ indicantur quatuor: quinta autem numero, quæ ordine fuit prima, nempe vini in poculum infusio (sive à ministro, sive ab ipso Domino facta) subintelligitur. De poculo igitur cui jam vinum erat infusum, Dominus (ut Evangelistæ narrant) egit quatuor: 1. Accepit illud. 2. Gratias super illo egit. 3. Dedit ipsum discipulis. 4. Dixit, Bibite ex eo omnes &c. Harum actionum tres priores ab Apostolo significantur adverbio similitudinis, ubi ait: *Idem & poculum.*

1. Primò igitur poculum *accepit*: ut ipsum per gratiarum actionem consecraret seu sanctificaret, i. e. ad sanctum usum ordinaret, videlicet in sacramentum sanguinis sui in cruce effundendi.

2. Deinde *gratias egit* Patri pro beneficio redemptionis electorum, paulò post peragendæ per effusionem sanguinis ipsius in cruce.

3. Tertiò *dedit* istud poculum discipulis: utique in manum. Non igitur admovit ad singulorum ora, neque illis pauxillum vini ita infudit.

4. Porro *verba de poculo pronuntiata* continent duo membra principalia, mandatum & doctrinam. Mandatum est duplex: 1. ut ex poculo illo bibant, & quidem omnes. 2. ut istud faciant ad ipsius recordationem.

Restent laici
priventur poculo.

Hic notandum, sacrilegium committi in Papatu, quatenus laici (quos vocant) privantur poculo. Christus enim expressè jussit, ut biberent omnes. Nec verum est quod dicunt Pontificii, istud dictum esse solis Apostolis, idque tanquam sacerdotibus.

dotibus. nam primò, Apostoli non fuerunt sacerdotes: nec datum est illis poculum à Domino tanquam sacerdotibus aut Ecclesiæ ministris, sed tanquam privatis seu laicis. Et sicut non eis solis, sed sub eorum persona omnibus fidelibus usque ad finem mundi dictum est de pane, *Accipite, edite:* ita etiam eisdem cunctis dictum est de poculo, *Bibite ex eo.* neque hoc tantum, sed expressè adjectum est, *Omnes.*

Doctrina de poculo diversis verbis à diversis proponitur, uno tamen eodémque sensu. Matth.

* *Hoc n. est sanguis meus, sanguis ille novi federis: qui pro multis effunditur in remissionem peccatorū.* Marc.

Hoc est sanguis meus, sanguis ille novi federis; qui pro multis effunditur. Luc. *Hoc poculum est novum illud*

fedus in sanguine meo: qui pro vobis effunditur. Paul.

Hoc poculum, novum illud fedus est in meo sanguine.

Hic observandum, non rectè versum esse à veteri interprete apud Matthæum & Marcum, *Hic est sanguis meus.* quia ex consuetudine sermonis Latini istud tantundem valet, ac si dicas, *Hic sanguis est sanguis meus.* at Dominus per pronomen τὸτο non demonstrabat ullum sanguinem: sed demonstrabat poculum vini plenum: ut patet tum ex collatione præcedentium, tum etiam ex collatione Lucæ & Pauli. Etenim in textu nihil aliud præcessit quò pronomen τὸτο, id est, *Hoc*, referri possit quàm nomen ποτηρίῃς, id est poculi: & Lucas atque Paulus nomen illud expressè repetunt, & pronomini τὸτο apponunt.

Sed contra hanc expositionem quidam excipiunt: Lucam & Paulum quum mutant subjectū (id est, partem enuntiati antecedentem) mutare etiam

Quid docuerit Dominus de poculo.

* Sic etiam vertit Cyprianus epist. 3. li. 2.

* τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυρόμενον. Redargutio versionis veteris.

Objectionis solutio.

prædicatum, id est, partem enuntiati consequentem, Respondeo: Mutatio hæc est in solis verbis: sensus verò verborum unus idémque manet, nam si dicas, sensum esse diversum; fatendum tibi erit, ipsos inter sese contradicere, ac proinde vel hos, vel illos falsum narrasse: id quod absurdum & blasphemum est. Et sicut unus idémque sensus est verborum ab illis recitatorum de pane, etiam si verba prædicati diversa sunt: quippe Lucas & Paulus clausulam addunt, quam reliqui duo omittunt; ita etiam quin unus idémque sit sensus verborum de poculo dictorum, nulla est dubitandi ratio.

Explicatio verborum de poculo pronuntiatorum.

Nunc singula istius pronuntiati verba declaremus. *Hoc*, sive *hoc poculum*, id est, vinum quod est in hoc poculo. Metonymia subjecti: quam vulgò nominant synecdochen continentis pro contento. Hic tropus adeò manifestus est, ut ne ab adversariis quidem negari possit. Poculum verò, Græcè *ποτήριον*, nomen generale est ad cuiuslibet figuræ poculum significandum: ac proinde non bene redditum est à veteri interprete nomine *calicis*: qui Græcè nominatur *κύλιξ*. Etsi autem per se licitum est calice in sacra Cæna ministranda uti, quia id à Domino nusquam est veritum: tamen præstat uti poculo figuræ vulgaris ad minuendum superstitionem populi, putantis calici peculiarem sanctitatem aut vim nescio quam inesse.

Calixne adhibendus necessario.

Materia poculi

Porro ex qua materia confectum fuerit istud poculum, non indicatur: nec scire refert: & liberum est cuiuslibet materiæ poculo uti. Et olim ligneis poculis usos fuisse, patet ex illo scitè dicto cuiusdā: qui quum quæstio esset mota, an aureis poculis in administratione sacra Cænæ utendum esset, respondit:

respondit: Olim pocula erant lignea, & sacerdotes aurei: nunc contrā, pocula sunt aurea, lignei verò sacerdotes.

De poculo igitur, id est, vino quod erat in poculo, Dominum dixisse referunt Matthæus & Marcus, *Hoc est sanguis meus*, sanguis ille novi federis: qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum. Id est, Hoc vinum est signum sanguinis mei, significans illum effusum iri pro multis, id est, pro tota multitudine electorum: idq; in remissionem peccatorum, id est, in hunc finem, ut per hanc effusionem expientur ipsorum peccata, ac proinde eis à Deo remittantur: & ita confirmetur novum illud fedus quod Deus cum populo suo pepigit, nempe fedus illud gratiæ de quo legitur apud Jeremiam cap. 31. v. 31. & deinceps.

Lucas verò verba de poculo refert sic: τὸ το ποτήριον (scilicet ὃ ἐν) ἡ καινὴ διαθήκη (scilicet ἡ) ἐν τῷ αἵματι, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. *Hoc poculum est novum illud fedus*, quod est in sanguine meo: qui pro vobis effunditur. Ubi notandum, clausulam illam, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, cum præcedente nomine αἵματι, ad quod ratione sensus pertinet, non cohærere legitimâ syntaxi: unde videri potest huc irrepsisse ex Matthæo & Marco: præsertim quum omittatur etiam à Paulo, cujus narratio narrationi Lucæ magis conformis est: ut patet in verbis tum de pane tum de poculo pronuntiatis. Paulus igitur verba de poculo sic recitat: τὸ το ποτήριον, ἡ καινὴ διαθήκη ὃ ἐν (scil. ἡ) ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι. *Hoc poculum novum illud fedus est*, quod est in meo sanguine. Sensus est: Vinum quod est in hoc poculo, est signum novi illius federis de quo apud

Jeremiam: quod fedus per sanguinem meum, quatenus ille in cruce cum sensu iræ Dei effundetur, paulò pòst confirmabitur.

Quomodo
Paulus verba
illa, *Hoc facite
ad mei recorda-
tionem*, decla-
ret.

Restat tertium membrum principale loci Paulini: videlicet declaratio quorundam in institutione sacræ Cænæ verborum, nempe illorum, *Hoc facite ad mei recordationem*. quæ verba Paulus sic declarat: *Quotiescunque enim ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis, mortem Domini annuntiate* (sic enim reddendum judico verbum κατ'ἀγγελῆς) *donec venerit*. Quibus verbis docet, recordationem Christi cujus mentio fit in institutione, specialiter intelligendam esse de recordatione mortis Christi: quo ipso docet, sacram Cenam institutam esse ad mortem Christi representandam & in memoriam credentibus revocandam: id quod nimirum fit per fractionem panis, qua representatur crucifixio corporis Christi; & per effusionem vini è cantharo in poculum, qua representatur effusio sanguinis Christi in cruce. Deinde significat Paulus, mortē Christi non solum tacitè apud animum esse recordandam, sed etiam ore commemorandam, & prædicandam, ad gloriam scilicet Christi & ædificationē proximi. Præterea significat, solennem hunc Christi cultum duraturum usque ad finem mundi, quum Christus venturus est ad iudicium. Unde necesse est ut ipsa quoq; Ecclesia duratura sit, nec futurum ut ab Antichristo deleatur: quantumvis ille in ea delenda omni conatu elaboret.

Descriptio Cænæ Domini.

Cæterum ex allata institutionis Cænæ Dominicæ expositione colligi potest talis illius descriptio. Cæna Domini est *secundum Novi Testamenti sacramentum, quo per panis fractionem representatur*
creden-

credentibus crucifixio corporis Christi, itémque per vini è cantharo in poculum infusionem representatur effusio sanguinis Christi in cruce: ac tum panis ille eis datur edendus, & vinum illud bibendum, ad testificandum eis quòd Dominus pro ipsis mortuus sit, atque ita eis cibus ac potus vitæ æternæ effectus: ac proinde ad excitandam in eis gratiarum actionem pro tanto beneficio.

EXPOSITIO ORATIONIS DOMINICÆ.

QUUM precatio seu invocatio tam excellens sit DEI cultus, ut sæpe in Scriptura totus DEI cultus sub hoc nomine significetur: pro magno beneficio habendum est, quòd Dominus ipse certam precandi formulam nobis præscripsit, hinc enim erudimur, quas res et quo ordine à DEO petere debeamus: certique reddimur, si illas res ex fide à DEO petamus, preces nostras exaudiri.

*Orationis
Dominicæ
utilitas.*

Formula illa recitatur à Matthæo cap. 6. v. 9. & deinceps: & Luc. 11. v. 2. & deinceps.

MATTHÆI VI.

9 *Pater noster qui es in calis, Sanctificetur nomen tuum:*

10 *Veniat regnum tuum: Fiat voluntas tua, sicut*

in celo, ita etiam in terra:

- 11 *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie:*
 12 *Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris:*
 13 *Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo. Quia tuum est regnum & potentia, & gloria, in secula. Amen.*

LUCÆ XI.

2 *Pater noster qui es in celis, sanctificetur nomen tuum: veniat regnum tuum: fiat voluntas tua, sicut in celo, ita etiam in terra.*

3 *Panem nostrum quotidianum da nobis quotidie.*

4 *Et remitte nobis peccata nostra: etenim ipsi remittimus omnibus qui nobis debent. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à Malo.*

Analysis logica.

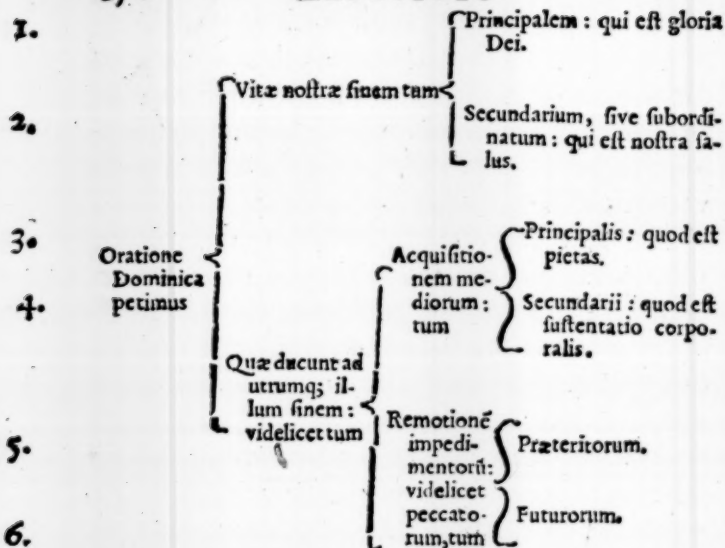
1. Proœmium.

Paraphrasis
proœmij.

HÆc Oratio quatuor constat membris principalibus: proœmio, narratione, confirmatione & epilogo. Proœmium continetur his verbis, *Pater noster qui es in celis*. Finis seu scopus horum verborum est, ut orantes confirmentur in fide exauditionis, per considerationem tum voluntatis tum potentiae Dei. quasi dicat, Nos accedimus ad maiestatem tuam, ô DEUS, petaturi ea quæ & ad gloriam tuam & ad salutem nostram aliorumque filiorum tuorum spectant: accedimus autem freti spectatâ exauditionis: idque non propter dignitatem nostram, aut merita (agnoscimus enim nos beneficiis tuis indignos, imò verò pœnis dignos esse) sed quia ex verbo tuo nobis constat, te esse Patrem omnium qui in Christum credunt, atque ita nostrum quoque, teque in cælo summo tanquam throno

throno majestatis tuæ potentissimè regnare, tuisq;
filiis te fruendum dare. Unde non dubitamus, quin
quæcunque ad gloriam tuam salutemque nostram
& aliorum filiorum tuorum pertinentia petiveri-
mus, te dare & velle ut benignissimum Patrem, &
verò etiam dare posse ut omnipotentem Deum.

Narratio continet *sex petitiones*: quibus duo
principaliter petimus: primum vitæ nostræ finem, ^{2. Narratio.}
eumque duplicem: deinde ea quæ ad utrumque il-
lum finem ducunt. Primus ac principalis vitæ no-
stræ finis est gloria Dei: hanc petimus petitione
primâ. Secundus & secundarius primòq; subordi-
natus vitæ nostræ finis est æterna nostra salus seu
felicitas: hanc petimus petitione secundâ. Porro
ea quæ ad utrumque illum finem ducunt, duo sunt,
videlicet acquisitio mediorum & remotio impedi-
mentorum. Media rursus duo sunt: unum princi-
pale, quod est pietas: hanc petimus petitione ter-
tiâ. Alterum secundarium, quod est sustentatio
corporis in hac vita animali & terrenâ: hanc peti-
mus petitione quartâ. Impedimenta item duo sunt,
vel potius duorum generum, peccata scil. præte-
rita, & peccata futura. quæ utraque deprecamur:
præterita quidem petitione quintâ, futura verò
petitione sextâ. Quæ analysi ut facilius memo-
riâ possit comprehendi, in tabula eam ob oculos
ponam.

Expositio petitionis primæ.

Prima petitio est, *Sanctificetur nomen tuum.* Per *nomen Dei* intelligitur Deus ipse quatenus sese hominibus per opera creationis atque gubernationis, ac inprimis per verbum patefecit. *Sanctificari autem dicitur nomen Dei ab homine*, quum sanctè ab eo tractatur, id quod fit per humillimam animi demissionem ac reverentiam, ortam ex consideratione majestatis DEI : item per fiduciam filialem acquiescentem in paterno amore DEI, per dilectionem DEI, per timorem DEI, per patientiam, per invocationem & gratiarum actionem.

Secundæ.

*In eundem sensum exponit Cyprianus sermone de mortalitate, & sermone de Orat. Domin.

Secunda petitio est, *Veniat regnum tuum.* Per *regnum Dei* intelligitur hîc regnum illud* cæleste quod DEUS paravit Angelis & hominibus electis : ut scilicet in summo cælo æternum ævum degentes, fruantur & gaudiis ineffabilibus ex contemplatione

platione DE I, & gloriâ pro ipsorum gradu summâ ex cohabitatione cum DE O. Hoc regnum petimus ut veniat, nempe ad nos; id est, ut DE US nos in illud suo tempore transferat. id quod facit ex parte, quum animas fidelium morientium per Angelos in cælum transfert: plenè autem facturus est in die ultimo, quum corpora quoque fidelium ex morte resuscitata & animæ quodque suæ rursus unitum, atque insuper cælesti claritate ornatum, in cælum transferet.

Tertia petitio est, *Fiat voluntas tua, sicut in calo*, Tertiâ ita etiam in terra. Per voluntatem Dei intelliguntur hęc res quas DE US nobis mandavit, atque ita patefecit se velle eas à nobis fieri. Petimus igitur ut det nobis gratiam Spiritus sancti, qua possumus hęc facere: idque ad illustrandam gloriam DE I & promovendam æternam nostram salutem. Hęc petitio illustrata est exëmplo simili, videlicet obedientia sanctorum Angelorum: ubi dicitur, *Sicut in calo*: scilicet, sit voluntas tua à sanctis Angelis. Illi enim ad exsequendum mandata DE I promptissimi atque alacerrimi sunt, Psal. 103. v. 20, & 21. unde & per figuram juvenum alatorum in Lege, fuerunt repræsentati.

Quarta petitio est, *Panem nostrum quotidianum* Quartâ da nobis hodie. Vel, *Panem nostrum quotidianum da nobis in diem*, vel, *quotidie*: τὸ κατ' ἡμέραν. Per panem intelligitur synecdochicè quicquid nobis opus est ad hanc vitam sustentandam & commodè degendam, ut Deo & proximo servire possimus. *Nostrum* verò quum dicimus, intelligimus eum qui nobis alendis à DE O destinatus est: quive nostro labore, nempe labore legitimo ex vocatione

divina suscepto, partus est. Quū addimus, *Quotidianum*: significamus, nos felicitatem nostram non quærere in bonis terrenis, ut faciebat ille dives Luc. 12, ac proinde non expetere bonorum terrenorum copiam quæ voluptatibus nostris explendis sufficiat in multos annos: sed contentos esse demerso hodierno, ut qui ignoremus an cras victuri simus: nec dubitemus, Deum liberis quoque nostris post nostram mortem eadem paternâ curâ prospecturum qua nobis prospexit. Græcè dicitur *ἀγτος ἐπίσσιος*: quod videtur dictum quasi *ὁ τῆς ἐπίσιος* scil. *ἡμέρας*, id est, panis diei succedentis sive * crastini: hoc est, diei præsentis qui hesterno succedit, quiq; illius respectu crastinus nominatur.

* Iohan, Dru-
sius epist. 26. re-
fert ex Hiero-
nymo, in Evan-
gelio secun-
dum Ebræos
dicto, scriptum
reperiri panem
ἡμεῖς *maishar*, id
est crastinum.
Quintæ.

Quinta petitio est, *Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris. Vel, Et remitte nobis peccata nostra: etenim ipsi remittimus omnibus qui nobis debent.*

Hic per *debita nostra* intelliguntur (Luca interprete) peccata nostra, quorum scil. pœnam Deo debemus. Hæc nobis petimus remitti, id est, condonari, ita ut non puniamur propter illa: idque propter satisfactionem Christi, qui iudicio Dei pro illis, tanquam sponsor noster & sacerdos, sua morte satisfecit. Quanquam propriè loquendo non petimus ut peccata nostra nobis à Deo remittantur: quippe quum jam antea credamus, ea nobis remissa esse: ex fide enim hac orationem proficisci oportet: sed petimus nos in fide remissionis peccatorum confirmari, ut corda nostra in sensu favoris Dei acquiescant. Hæc petitio annexam habet rationem *ab exemplo remissionis nostre* qua nos remittimus proximo, id est, condonamus ei quum

quum nos offendit aut læsit, ita ut injuriam no-
limus ulcisci. Ista autem ratio fundata est in te-
stimonio promissionis divinæ, quam Dominus
expressit his verbis, *Nam si remiseritis hominibus
offensas ipsorum, remittet etiam vobis Pater ille
vester celestis. Si autem non remiseritis hominibus
ipsorum offensas: nec Pater vester remittet vobis of-
fensas vestras*, Matth. 6.v. 14. & 15. Sententia igitur
istius rationis hæc est, quasi dicamus: Re-
mitte nobis, ô Pater, peccata nostra. Et verò
ut hoc facias, æquum est, non quòd nos tanto be-
neficio digni simus: sed quia Dominus noster
Jesus Christus nobis promisit, si nos peccata
remiserimus proximo, te quoque nobis nostra re-
missurum, fretis nimirum gratiâ tuâ & satisfacti-
one ipsius. Atqui nos, attestante nobis consci-
entiâ, proximo nostro peccata sua quibus nos of-
fendit, remittimus. Ergo tu quoque nobis re-
mitte.

Paraphrasis.

Ex hac expositione planum evadit, vulgo in
hac petitione enuntianda vitiosè omitti conjun-
ctionem copulativam, quum dicunt, *wie wir uns-
ern schuldigen vergebē*: pro *wie auch wir*, vel
als auch wir &c. Nam iste loquendi modus falsum
sensum gignit, quasi hac sententia indicetur remit-
tendi modus. qui sensus cum æterna nostra salute
pugnat. nos enim proximo remittimus imperfectè,
propter perpetuò nobis in hac vita inhærentem
naturæ vitiositatem: at si Deus nobis quoque
remitteret imperfectè, salutem æternam consequi
non possemus. nec verò hoc petimus: sed petimus
ut nobis remittat perfectè. Quare vocula illa *etiam*,
id est, *Etiam* vel *Auch*, non est negligenda:

Correctio
præceos
vulgaris.Emphasis vo-
culæ *etiam*, id est,
Etiam.

quippe quæ hîc notat rationem à pari. Et certè verbis illis non modum remittendi doceri, sed rationem cur Deus remittere debeat: planum est ex verbis quibus Lucas hanc sententiam effert, videlicet, *καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφίσταν*, id est, *Etenim ipsi remittimus*.

Sexta.

Sexta petitio est, *Et ne nos inducas in tentationem: sed libera nos à malo*.

Quoniam ad vitam æternam consequendam non est satis, ut remissionem peccatorum à Deo nunc habeamus: sed necesse est ut eandem perpetuò retineamus: petimus hîc, ut Deus nos à tentationibus diaboli defendat, ne per illas vel ad desperationem de Dei gratia adigamur, vel in Epicureum illius contemptum securitatémque carnalem præcipitemur: quippe quòd utroque modo remissionem peccatorum, atque sic vitam æternam amitteremus.

Per *tentationem* igitur hîc intelligitur arcana inspiratio vel aperta suasio diaboli, tentatoris illius: qua nos tentat seu conatur à Deo avertere, atque sic eternâ salute privare. Tentat autem diabolus homines ad efficiendum in eis duorum alterum: vel desperationem de gratia Dei, vel securitatem carnalem per quam homo abutitur doctrina de providentia Dei, summamque suam felicitatem in voluptatibus hujus mundi quærit. Quæ singula in exemplo Christi conspicua sunt, ut narratur Matth. 4. & Luc. 4. Etenim illic diabolus Christum in deserto tentans, primò conatus est cum adigere ad desperationem de gratia Dei: quum esurienti dixit, *Si Filius Dei es, dic ut isti lapides panes fiant*, quasi dicat, Falsò tibi persuades, quòd Deus te gratiâ

gratiâ suâ & favore paterno complectatur. nam si ita esset, non sineret te esurire, sed potius lapides inter quos degis, in panes ad te alendum converteret: Hoc autem non facit. Ergo. Deinde conatus est ei persuadere temeritatem seu pravam securitatem: idque primò in abutendo verbo Dei, quum eum hortatus est ut se præcipitem daret de pinnis templi, quia scriptum sit, *Angelis suis mandavit de te, &c.* Deinde in expetendis voluptatibus mundanis, quum ostensis ei è sublimi monte regnis mundi, dixit, *Hac omnia tibi dabo, si proci-dens, adoraveris me.*

Porro hunc esse vocabuli tentationis hoc loco sensum, patet ex antithesi; ubi dicitur, *Sed libera nos à malo*, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ: id est, à tentationibus illis periculosissimis istius maligni & nequam spiritus, qui verè est ὁ πονηρὸς, id est, πόνον φέρων, molestiam afferens hominibus, quique propter has tentationes, per quas molestiam piis facit, ὁ πειράζων, id est, tentator nominatur, & aliàs diabolus dicitur.

Ex qua antithesi etiam elucescit, verba illa, *Ne inducas nos in tentationem*, hunc habere sensum, ac si Paraphrasis. dicatur, Ne permittes diabolo ut suis tentationibus nos vincat, & vel in barathrum desperationis vel in abyssum carnalis securitatis nos præcipitet atque demergat.

Hac expositione stante, cadit opinio eorum qui ex hac petitione duas faciunt: & ultima illa verba de liberatione ab omni genere malorum sive incommodorum interpretantur. At mala illa non vocabulo τοῦ πονηροῦ, sed nomine τοῦ κακῦ vel τῶν κακῶν, significari solent: & illorum deprecatio

Sextam petitionem non rectè dividi in duas.
Refutatio expositionis falsæ.

petitione quartâ continetur. Malè igitur reddunt hanc petitionem, qui sic efferunt, *Erlose uns vom übel*, & quidam, *von allem übel*. quum vertendum sit, *vom bösen*, vel potius *vom böswicht*: quo vocabulo Lutherus admodum bene ac dextrè expressit nomen τὸ πονηρὸν, 1. Joh. 2. v. 13. & 14. Quanquam de numero petitionum non sit litigandum: modò sententiæ integritas retineatur.

Sententia clausulæ, *Quia tuum est regnum, &c.*

Paraphrasis.

a *Matth. 23. 34.*
b *cap. 20. v. 23.*
c *Matth. 5. 16.*
d *1. Cor. 10. 31.*

Expositio voculæ *Amen*.

Sequitur tertia Orationis Dominicæ pars, videlicet confirmatio: quæ continetur his verbis, *Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria, in secula*. His verbis indicatur ratio, qua persuademur, ut credamus, nos impetraturos ea quæ petivimus. Illa ratio sumpta est ex causis propriis ac necessariis, videlicet voluntate & potentia Dei, in hunc sensum: O Pater cælestis, tu bona quæ petivimus, dare nobis vis & potes: Ergo non dubitamus, quin ea nobis sis daturus. Velle te, ex eo nobis constat, quòd parasti nobis regnum^a, quodq; & in hac & in futura vita à nobis vis glorificari^b. Posse autem, ex eo, quòd es omnipotens.

Epilogus Orationis Dominicæ constat unicâ voculâ *Amen*: quæ Hebraica est; & est vel asseverantis, significans, *Firmum est*: vel optantis, significans, *Firmū esto*. Posterior significatio videtur magis huc quadrare. Et sic eadem voculâ usus est David Psal. 41. v. ult. *Benedictus sis Dominus Deus Israel, à seculo & usque in seculum, Amen & amen*. pro quo Latinus interpret verus reddidit, *fiat, fiat*.

DE

DE POTESTATE CLA- VIUM, SEU DISCIPLI- NA ECCLESIASTICA.

PER potestatem clavium intelligi- Quid sit.
tur potestas excommunicandi seu
excludendi ex Ecclesia, & in eadem
recipiendi. Sunt enim claves duæ:
una, qua regnum cælorum claudi-
tur; altera, qua aperitur. Phrasis
sumpta est ex verbis Christi Matth. 16. 19. ubi Pe-
tro ait, *Et dabo tibi claves regni cælorum.*

Per disciplinam Ecclesiasticam intelligitur cor- Disciplina Ec-
rectio sive correptio, seu denique castigatio, qua minis clesiastica quid
Ecclesia contra impænitentes, qui in ipsa degunt, se seque
ipsius membra & cives profitentur.

De ista sive potestate sive disciplina habetur in-
stitutio in his locis, Matth. 16. 19. Matth. 18. v. 15.
& seqq. Johan. 20. v. 21. 22. 23. 1. Cor. 5. per to-
tum; 2. Cor. 2. à v. 5. usque ad 12. 2. Thess. 3. v. 14.
& 15. Quæ loca singula considerabimus.

MATTHAEI XVI.

19 *Et dabo tibi claves regni cælorum. Et quic-
quid ligaveris in terra, erit ligatum in cælis: & quic-
quid solveris in terra, erit solutum in cælis.*

HIs verbis Christus Petro, & sub ejus per- Promissionem
de clavibus Pe-
tro factam, ad
cunctos Aposto-
los pertinere.
sona cæteris discipulis, promittit duo:
primum potestatem clavium, deinde efficaciam

1.

administrationis illarum. Quod autem non soli Petro hæc promittat, etiam si sermonem ad ipsum solum dirigit: judicari primò potest *ex causa & occasione dicendi*: quæ fuit Petri de CHR ISTO confessio, ut patet ex cohærentia sententiarum v. 16. & deinceps. Atqui confessionem illam ediderat Petrus non suo unius nomine, sed nomine communi discipulorum, ut patet ex collatione v. 16. cum 15. Ergo quæ Dominus Petro tanquam præmium illius confessionis promittit, ea cunctis discipulis promittit.

2.

Deinde idem confirmatur *ex ipso eventu*, videlicet promissionis hujus impletione. Quod enim Christus Petro hîc promisit, id ei præstitit eo die quo resurrexit à mortuis, ut narratur Johan. 20. v. 21. 22. & 23. At illic claves istas dedit non uni Petro, sed cunctis Apostolis, dicendo, *Si quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: si quorum retinueritis, retenta sunt.*

Imò ad cunctos Ecclesiæ ministros seu pastores.

Sed quoniam res promissa non ad sola Apostolorum tempora pertinet, sed ad omnia tempora Ecclesiæ militantis usque ad finem mundi: (semper enim aliqui in Ecclesia reperiuntur qui digni sunt excommunicatione: semper etiam reperiuntur excommunicati qui digni sunt receptione) sequitur, promissionem hanc ad cunctos Ecclesiæ ministros usque ad finem mundi pertinere.

Quid per claves regni cælorum intelligatur.

Porro potestatem clavium promittit Christus Petro his verbis, *Dabo tibi claves regni cælorum.* Sensus est, Dabo tibi potestatem excludendi aliquos ex regno cælorum, & aliquos in illud recipiendi. Hæc enim duplex potestas significatur numero

mero plurali *κλει*, id est, claves, quod ipsum declaratur per verba sequentia: ubi commemoratur aliquorum ligatio & aliquorum solutio. Jam quæritur, qualisiam sit illa potestas: absolutane an restricta & limitata. Non autem esse absolutam, patet ex eo, quia hanc solus Deus habet. Quæritur ergo amplius, Quomodo sit limitata? Et sciendum, limitatam esse per *impœnitentiam & pœnitentiam eorum in quos est exercenda*. Impœnites enim per sententiam ministrorum Ecclesiæ sunt excommunicandi: pœnites verò in Ecclesiam recipiendi. De impœnitentibus excommunicandis habetur mandatum Christi, Matth. 18. 17. De pœnitentibus recipiendis habetur sententia Pauli 2. Cor. 2. 8. ubi à Corinthiis postulat, ut incestuosum illum quem jussu Pauli excommunicaverant, iterum in Ecclesiam recipiant.

Potestatem clavium non esse absolutam.

Quomodo sit limitata.

Atque hæc de promissione prima. Altera promissio, qua promittit Dominus Petro efficaciam administrationis clavium, continetur his verbis:

Quicquid ligaveris in terra, erit ligatum in calis: & quicquid solveris in terra, erit solutum in calis. Senfus est: Quibuscunque fidem Christianam profitentibus denuntiaveris iram DEI propter impœnitentiam & contemptum admonitionum ex verbo DEI, illis ira Dei incumbet, donec resipuerint: & contrà, quibuscunque resipiscentibus annuntiaveris remissionem peccatorum & gratiam Dei ex verbo Evangelii, illis gratia Dei continget & peccata remittentur. Sive, Quoscunque excommunicaveris, id est pronuntiaveris non amplius pertinere ad Ecclesiam, sed ab ea esse exclusos & Satanæ traditos: illi ab Ecclesia exclusi, &

De efficacia administrationis clavium.

Paraphrasis.

180 DE POTEST. CLAVIUM,
sub potestate Satanæ constituti erunt, ipso Deo
sententiam illam damnatoriam approbante, donec
resipuerint. Et contra, quoscunque excommunica-
tos, postquam resipiscentiam ostenderint, in Ec-
clesiam receperis, illi pro membris Ecclesiæ ab ip-
so Deo agnoscentur.

Ligationi quo
sensu compare-
tur excommu-
nicatio.

Cæterum excommunicatio in verbis Christi
comparatur ligationi hominis facinorosi seu male-
fici à lictore ligati. nam quemadmodum qui pro
facinoroso damnatus est, ligatur à lictore, ut ad
supplicium ducatur, supplicioq; afficiatur : qui ve-
rò pro innocente fuerit agnitus, & sententiâ iudi-
cis absolutus, is denuò solvitur atque dimittitur. Ita
qui pro impio fuerit damnatus ab Ecclesia, is æter-
no supplicio destinatur : qui verò ab eadem Eccle-
sia agnitus fuerit pro resipiscente, is ab illa destina-
tione liberatur.

MATTHÆI XVII.

15 Si verò peccaverit in te frater tuus, abi &
argue eum inter te & ipsum solum : si te audierit, lu-
cratus es fratrem tuum.

16 Sin verò te non audierit, accipe tecum adhuc
unum aut duos : ut ex ore duorum aut trium testium
confirmetur res tota.

17 Quòd si neglexerit eos audire, dic Ecclesiæ :
quòd si Ecclesiam audire neglexerit, sit tibi velut eth-
nicus & publicanus.

18 Amen dico vobis, Quæcunque ligaveritis
in terra, erunt ligata in calo : & quæcunque solveritis
in terra, erunt soluta in calo.

19 Rursum dico vobis, si vel duo ex vobis consen-
serint in terra, de quacunque re quam petierint, fiet

eis à Patre meo qui in calis est.

20. *Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, illic sum in medio eorum.*

His verbis præcipit Christus, quomodo nos debeamus gerere erga fratrem, id est, fidei Christianæ socium, seu qui eandem nobiscum fidem profitetur, ejusdemque Ecclesiæ socium; si peccato aliquo nos offenderit. Summa præcepti est, illum esse arguendum: hoc est, ex verbo Dei convincendum peccati nobis consciis admissi, & ad resipiscentiam exhortandum. Hujus autem correctionis gradus præscribit tres. quorum primus est, ut arguamus illum privatim: & si resipiscentiæ signa ostenderit, acquiescamus, vers. 15. Secundus; ut, si prima illa admonitione nihil profecerimus, iterum illum arguamus, idque adhibito uno aut duobus testibus, vers. 16. Tertius; ut, si secundâ quoque admonitione nihil profecerimus, deferamus illum ad Ecclesiam, hoc est, presbyterium seu confessum seniorum, qui nomine Ecclesiæ moribus singulorum gubernandis atque ex verbo Dei corrigendis præsent; ut sancta disciplina vigeat in populo Dei; ne nomen Dei apud externos blasphemetur. Quod sene sic quidem ad recipiscentiæ reificationem ille fuerit adductus, præcipit Christus ut habeatur pro ethnico aut publicano: hæc est, ut iudicio sive sententia presbyterii declaretur esse alienus ab Ecclesia seu populo Dei, (id quod hodie vocamus excommunicari) ac proinde ut ab unoquoque Ecclesiæ cive pro tali habeatur: donec nimirum resipuerit, & in gremium Ecclesiæ recipi petiverit, ac receptus fuerit.

Correctionis
Christianæ
gradus tres.

authoritas le-
gitimæ excom-
municationis.

Cæterum ne quis iudicium hoc atq; sententiam Ecclesiæ contemnat aut parvi faciat, per prolepsyn v. 18. asseverat Christus, illud iudicium apud Deum esse ratum, ubi excommunicationem comparat vinculis quibus aliquis ligatus tenetur ad supplicium: itémque receptionem in Ecclesiam comparat solutioni à talibus vinculis.

Porro quò maiorem terrorem incutiat impœnitentibus legitimè excommunicatis; nec non pleniorē consolationem afferat resipiscentibus in communionem sanctorum denuò receptis, sententiam eandem repetit, & amplificat à genere; pronuntians, Deum facturum quicquid pii ab eo petiverint. unde nimirum sequitur, à participatione regni cælestis exclusurum impœniten-tes, & ad eandem recepturum resipiscentes: quum seniores hæc ipsa à Deo pêtant. Illam autem sententiam amplificat à minori, ubi ait, *Si duo ex vobis consenserint &c.* quasi dicat, Quanto magis, si plures? puta totum presbyterium. Postremò asseverationem illam de ratihabitione divina sententiæ presbyterii, confirmat promissione suæ præsentis, vers. 20. significans, se illis qui ad promovendum honorem ipsius fuerint congregati, adfuturum gratiâ atque efficacîâ Spiritus Sancti, ut disciplinam illam sanctam rectè atque efficaciter administrarent.

JOHAN. XX.

22 *Et quum hac dixisset, afflavit eos, & dixit eis, Accipite Spiritum sanctum.*

23 *Si quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: si quorum retinueritis, retenta sunt.*

His

His verbis continetur sermo Christi ad discipulos, quem ad eos habuit eo die quo resurrexerat à mortuis, ut liquet ex vers. 19. Sunt autem sermonis hujus membra principalia duo : *mandatum & promissio*. Mandatum est de prædicando Evangelio, amplificatum exemplo simili, ubi ait: *Sicut misit me Pater, ita & ego mitto vos*. Promissio est duplex: priore promittitur eis *Evangelii rectè prædicandi facultas*, ubi ait, *Accipite Spiritum S.* vers. 22. quibus verbis significat, sese discipulos per operationem Spiritus sancti instruere velle necessariis donis ad Evangelium rectè prædicandum. hæc promissio confirmata est *adjuncto Symbolo*, videlicet afflatu, ibidem. ubi observanda locutio metonymica in sacramentis usitata. Etenim dum inter afflandum diceret, *Accipite Spiritum sanctum*: perinde est ac si dixisset, Hic meus afflatus est Spiritus sanctus, hoc est, est symbolum Spiritus sancti, quo vobis testificor, me dona Spiritus S. ad prædicandum Evangelium necessaria in vos conferre.

Alterâ promissione promittitur eis *prædicationis Evangelii ab ipsis administranda efficacia*, simulque ejus administrandæ ratio edocetur: videlicet ut peccatorum remissionem annuntient resipiscentibus; retentionem verò impænitentibus. Hæc autem annuntiatio promittitur fore efficax, quippe rata apud Deum, vers. 23. *Si quorum remiseritis peccata*: id est, Si quibus remissionem peccatorum annuntiaveritis, *remittuntur eis*, scilicet à Deo. Item, *Si quorum retinueritis*: id est, Si quibus denuntiaveritis, peccata ipsis sua retineri: *retenta sunt*, scilicet à Deo.

Analysis.

1. Mandatum.

2. Promissio: eaque duplex.

1.

2.

I. CORINTH. V.

1 Omnino auditur esse inter vos scortatio, & ejusmodi scortatio, quæ ne inter Gentes quidem nominatur, adeo ut quis uxorem patris habeat.

2 Et tamen vos inflati estis: ac non potius luxistis, ut tolleretur e medio vestri qui facinus hoc perpetravit.

3 Enimverò ego ut absens corpore, præsens autem spiritu, jam ut præsens judicavi, ut is qui hoc ita perpetravit,

4 Vobis & meo spiritu in nomine Domini nostri Jesu Christi congregatis, cum virtute Domini nostri Jesu Christi,

5 Ejusmodi inquam homo tradatur Satanae ad interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die illo Domini Jesu.

6 Non est bona gloriatio vestra. An nescitis paululo fermenti totam massam fermentari?

7 Expurgate igitur vetus fermentum, ut sitis nova massa; sicut estis fermenti expertes. Etenim Pascha nostrum pro nobis sacrificatum est, nempe Christus.

8 Itaque festum agitemus non cum fermento veteri, nec cum fermento malitiæ & nequitia; sed cum non fermentatis panibus sinceritatis & veritatis.

9 Scripsi vobis in Epistola, ne commisceamini cum scortatoribus;

10 At non omnino cum scortatoribus mundi hujus, aut cum avariis, aut cum rapacibus, aut cum idololatriis: alioquin deberis scilicet e mundo exire.

11 Nunc autem scripsi vobis ne commisceamini; nempe si quis quum frater nominetur, sit scortator,

aut

aut avarus, aut idololatra, aut convitiator, aut ebrius, aut rapax: cum ejusmodi inquam ne edatis quidē.

12 *Quid enim meā interest etiam extraneos judicare? nōne eos qui intus sunt vos judicatis?*

13 *Extraneos verò Deus judicat. tollite igitur istum sceleratū ex vobisip̄s.*

In hoc capite Apostolus Corinthiis mandat, ut *Analys.*
excommunicent incestuosum quendam. Ac pri- 1.
mum eos reprehendit, quod huc usque excommu-
nicare illum neglexerint, v. 1. & 2. Deinde ipsum 2.
mandatum proponit, v. 3. 4. & 5. Tum ad reprehe- 3.
sionem negligentiae redit, novumque illius argu-
mentum affert, v. 6. Postea digreditur in exhorta- 4.
tionem ad studium sanctitatis, v. 7. & 8. Deinde i- 5.
terum redit ad reprehensionem negligentiae, no-
vum afferens argumentum, v. 9. 10. 11. & 12. &
parte 13. Postremo ex dictis mandatum denuo in- 6.
fert atque concludit, parte posteriore vers. 13. Ita
sunt sex hujus capituli particulae, quas ordine con-
siderabimus.

PARTICULA I.

1 *Omnino auditur esse inter vos scortatio, & ejusmodi scortatio, quae ne inter Gentes quidem nominatur, adeo ut quis uxorem patris habeat.*

2 *Et tamen vos inflati estis: ac non potius luxistis; ut tolleretur e medio vestri qui facinus hoc patravit?*

His verbis Paulus negligentiam Corinthiorum in incestuoso quodam excommunicando reprehendit; atque ita propositum suum, nempe mandatum de illo excommunicando, amplificat à con-

trario, quasi dicat, Negligentiâ vestrâ factum est ut illum nondum excommunicaveritis : at debetis id facere. Cæterum ipsa reprehensio amplificatur duobus modis. Primum ab adjuncta gravitate sceleris ab excommunicando admissi: quam significat collatione imparium in hanc sententiam, Scelus quod ille admisit, tam grave est ut etiam gentes ipsum detestentur : ergo multò magis vos Christiani detestari illud debebatis, v. 1.

Deinde à contraria Corinthiorū securitate, v. 2. in hanc sententiam, Vos propter istud scelus debuiſtis lugere, ac proinde sceleratum illum excommunicare: at vos estis inflati & securè gloriâmini : quo verbo utitur v. 6. Cur autem fuerint inflati, & quam ob rem gloriati sint: perspicitur ex capite 1. v. 10. & deinceps, item ex cap. 2. toto: videlicet propter eloquentiam humanam.

PARTICULA II.

3 *Enimverò ego ut absens corpore, præsens autem spiritu, jam ut præsens judicavi, ut is qui hoc ita perpetravit,*

4 *Vobis & meo spiritu in nomine Domini nostri Jesu Christi congregatis, cum virtute Domini nostri Jesu Christi,*

5 *Ejusmodi inquam homo tradatur Satanae ad interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die illo Domini Jesu.*

His verbis Apostolus Corinthiis mandat ut incestuosum illum excommunicent. Hoc mandatum amplificatur tribus modis: à forma seu modo agendi, à causis impulsivis, & à finibus. *Forma* seu *modus*

modus agendi est, ut excommunicent illum per sententiam judicalem, pronuntiando eum pertinere ad regnum Satanæ. Hoc significat Apostolus, quum jubet eos congregari, videlicet presbyteros seu gubernatores: & tradere illum Satanæ. Porro istum agendi modum amplificat ab adjuncto suo consensu, quatenus ait, spiritum suum cum ipsis congregatum iri: quam ipsam spiritus sui præsentiam illustrat antithesi absentia corporis. *Causæ impulsivæ* indicantur duæ: mandatum Christi & ejusdem promissio. *Mandatum* significatur his verbis, *In nomine Domini nostri Jesu Christi*. Exstat autem hoc mandatum Matth. 18. v. 17. ubi ait, *Quod si neglexerit eos audire, dic Ecclesie: quod si Ecclesiam audire neglexerit, sit tibi velut ethnicus & publicanus*. *Promissio* notatur his verbis, *Cum virtute* (σύν τῇ ἀουάμει, mit der kraft) *Domini nostri Jesu Christi*, quib. verbis Apostolus innuit, excōmunicationē hanc fore efficacē & ratam apud Deum, quia Christus hoc promiserit. Promissio autē illa habetur Mat. 18. v. 18. his verbis, *Amen dico vobis, quaecūq; ligaveritis in terra, erunt ligata in calo: & quaecūq; solveritis in terra, erunt soluta in calo*. Itē v. 20. *Ubi duo vel tres congregati sunt in nomine meo, illic sum in medio eorū*. *Fines* hujus excōmunicationis indicantur duo: unus, ut caro excommunicati intereat seu perdat, hoc est, ut per tristitiam emaciatur ejus corpus, atq; ita exstinguatur flamma carnalis cupiditatis: alter, ut spiritus salvus sit in die illo Domini Jesu, hoc est, ut anima excōmunicati consequatur vitā æternam, ubi quatuor observanda: Primum, quod prior finis posteriori subordinatus sit: Secundum, quod in fine posteriore per synecdochen

2.

3.

membri unà cum salute animæ intelligatur salus quoque corporis sicut & 1. Pet. 1. 9. Cujus synecdoches ratio est in excellentia seu principatu: quia vita æterna principaliter ad animam, tanquam excellentiorem hominis partem pertinet. Tertium, quòd per priorem finem cōnotetur aliùs finis, qui inter ipsum & posteriorem interjectus est, videlicet ut excommunicatus adducatur ad resipiscentiam. Quartum, quòd Apostolus utitur elegante homonymia in vocabulo carnis: quippe quo & corpus ipsum videtur significare, quum mox spiritum, hoc est, animam, ei opponat: & insuper carnalem concupiscentiam, quia tribuit ei interitum: quum corpus ipsum per excommunicationem non sit abolendum.

PARTICULA III.

6 *Non est bona gloriatio vestra. An nescitis paululo fermenti totam massam fermentari?*

Hic redit Apostolus ad reprehensionem negligentiae Corinthiorum in excommunicando illo incestuoso. Reprehensio constat his verbis, *Non est bona gloriatio vestra*: quòd scil. estis inflati propter eloquentiam, & interim non lugetis propter admissum inter vos scelus: ac proinde non curatis ut sceleratus ille è medio vestri tollatur. Hanc reprehensionem confirmat novo argumento, quod sumptum est ab effectu pernicioso, videlicet totius cœtus infectione seu corruptela morum: quam significat metaphora fermentationis, dicens: *An nescitis quòd paulum fermenti totam massam fermentet?*

PARTICULA IV.

7 *Expurgate igitur vetus fermentum, ut sitis nova*

massa, sicut estis fermenti expertes. Etenim Pascha nostrum pro nobis sacrificatum est, nempe Christus.

8 *Itaq; festum agitemus non cum fermento veteri, nec cum fermento malitia & nequitia: sed cum non fermentatis panibus sinceritatis & veritatis.*

Occasione metaphoræ à fermento qua versu præcedente usus fuit, digreditur Apostolus in exhortationem ad studium sanctitatis: eò quòd malitia & nequitia similis sit fermento, totum scilicet hominem inficiens & Deo exosum reddens. Hanc exhortationem confirmat duobus argumentis. Primum à pari, videlicet purgatione jam facta per regenerationem, ubi ait, *Sicut estis fermenti expertes.* Deinde à causa impulsiva, videlicet mandato Dei, qui olim mandavit, ut paschate maçtato, vescerentur per aliquot dies panibus non fermentatis, hinc infert à pari: quum nostrum quoque pascha (videlicet Christus) maçtatum sit, pari ratione debere nos vesci panibus non fermentatis, hoc est, abstinere à malitia atque nequitia, & contrà studere sinceritati atque veritati. Porro ex illo argumento infert exhortationem aliam, qua hortatur ad lætiam spiritualem, propter peccatorum nostrorum per Christi mortem expiationem: ubi ait, *Itaque festum agitemus.* q. d. sicut olim Israëlitarum festum agitarunt maçtato ipsorum paschate: ita nos quoq; festum agitare decet (hoc est, in Domino lætari) maçtato paschate nostro, nempe Christo.

PARTICULA V.

9 *Scripti vobis in Epistola, ne commisceamini cum scortatoribus.*

10 *At non omnino cum scortatoribus mundi huius aut cum avaris, aut cum rapacibus, aut cum idololatriis: alioquin debetis scilicet è mundo exire.*

11 *Nunc autem scripsi vobis, ne commisceamini; nempe si quis quum frater nominetur, sit scortator, aut avarus, aut idololatra, aut convitiator, aut ebriosus, aut rapax: cum ejusmodi, inquam, ne edatis quidem.*

12 *Quid enim me à interest etiam extraneos judicare? nonne eos qui intus sunt, vos judicatis?*

13 *Extraneos verò Deus judicat.*

Iterum redit ad reprehensionem negligentiae Corinthiorum in excommunicando illo incestuosos: quam hic confirmat novo argumento, videl. quòd illam eis per epistolam (saltem in genere) mandavisset, v. 9. Quod mandatum quia videbantur non intellexisse, declarat illud; ostendens, se locutum non de scortatoribus aliisque sceleratis extra Ecclesiam, sed de fratribus, i. e. membris atq; civibus Ecclesiae. Hanc sententiam confirmat duobus argumentis. Primum ab eventu incommodo: quia si fugienda esset quotidiana conversatio cum sceleratis extra Ecclesiam, oportet ex mundo exire, vers. 10. Deinde à causa impulsiva, videlicet mandato DEI: quod innuit, ubi ait, *Quid enim me à refert, etiam extraneos judicare? nonne eos qui intus sunt, vos judicatis?* Quasi dicat: Deus nobis non mandavit, ut inquiramus in vitam & mores extraneorum, eorundemque censores agamus: sed hoc mandavit de solis fratribus seu domesticis fidei. Hanc autem sententiam amplificat prolepsi per antithesin diverforum, ubi ait, *Extraneos verò Deus judicat.* quasi dicat: Non tamen putandum est, extraneos nullius judicio & censurae subjectos esse.

ctfi

SEU DISCIPL. ECCLES. 191
etsi enim nostrum non sit illos judicare: judicabuntur tamen à DEO.

PARTICULA VI.

Tollite igitur istum sceleratum ex vobisipfis.

Hic ex dictis mandatum principale denuo infert atque concludit, ut scilicet incestuosum illum excommunicent.

II. CORINTH. II.

5 *Quod si quis tristitiam attulit, non mihi tristitiam attulit; sed quadantenus, ne illum aggravem, vobis omnibus.*

6 *Sufficit istiusmodi homini ista mulcta ab amplioribus profecta:*

7 *Ut è contrario potius vos ei condonetis, eumque consolemini; ne quo modo redundante tristitia absorbeat vir hujusmodi.*

8 *Quapropter precor vos ut ratam faciatis in illum charitatem.*

9 *Nam in hunc finem etiam scripsi, ut cognoscerem probationem vestri, an scilicet ad omnia obedi- entes sitis.*

10 *Cui verò quidpiam condonatis, & ego condono. nam & ego si quid condonavi, cui condonavi, propter vos id feci, in conspectu Christi; ut ne supere- mur à Satana.*

11 *Non enim illius machinationes ignoramus.*

His verbis petit Apostolus à Corinthiis, ut incestuosum illum quem (ut superiore epistolâ jussi erant) excommunicaverant, iterum recipiant. Hanc petitionem primum amplificat à contrario, videlicet mandato suo de illo excommuni-

Analys.

cando, v. 5. ubi mandatum illud significat vocabulo tristitiæ, per metonymiam efficientis. nam quia incestuosus ille tristitiam attulerat Paulo, ideò mādaverat eum excommunicari. Hanc autem tristitiam amplificat collatione similium; quatenus affirmat, illū non sibi soli tristitiā illā attulisse, sed etiā Corinthiis (nempe fidelibus ad quos scribit) omnibus. Ne tamen vocabulum illud tristitiæ excommunicatum illum jam recipiscentem offendat & ampliùs contristet: minuit rem odiosam exceptione quadam, ubi ait, ἀπὸ μέρους, ex parte, seu quadatenus. quasi dicat, tristitia illa atque offensio non fuit talis ac tanta, ut nos totos occuparit, penitusque animis nostris infederit, adeò ut removeri ampliùs non possit.

πιτιμία quid
sic significet.

τῶν πλειόνων
nomine quina
intelligendi.

163

Deinde petitionem ipsam subjungit. v. 6. & 7. ubi vocabulo ἐπιτιμίας intelligenda est *multa* (quæ aliàs dicitur ἐπιτιμίον) videlicet ipsa excommunicatio seu ejectio illius incestuosi ex Ecclesia Corinthiorum. Nomine verò τῶν πλειόνων intelligendi videntur ipsi *seniores* seu gubernatores, quos nominat τὰς πλείονας, id est, (ut ego quidem exponendum puto) præstantiores illos in Ecclesia Corinthiaca. Ita ut ista voce hīc non numerus, ut aliàs, sed præstantia notetur. quam significationem huic vocabulo tribuisse videtur Apostolus ad imitationem Hebræorum, apud quos vocabulum *רַב*, similiter duo significat: interdum scilicet numerum, ut quum idem valet quod *multus*: interdum verò præstantiam, ut quum idem valet quod *magnus*. Simile exemplum significationis vocis πλεόν reperitur Matth. 12. vers. 41. & 42. ubi Christus de seipso loquens, ait, *Et ecce plus quàm Ionas*

166

Ionas est hic. item, Et ecce plus quàm Salomon est hic. ubi in Græco habetur πλεϊον: & significatur persona præstantior.

Porro receptionem illius significat verbo *condonandi*, per metonymiam efficientis: eandemque amplificat ab adjuncta consolatione, ut scilicet illum non solum recipiant sed etiam consolentur.

Tertiò petitionis rationem affert ab eventu pernicioso; quia nisi illum receperint, futurum sit ut tristitiâ redundante absorbeatur, id est, de gratia DEI desperet atque ita in æternum pereat: cujus nimirum exitii culpa in ipsos quoque redundatura esset, eodem v. 7.

Quartò petitionem repetit, & receptionem excommunicati significat per ratificationem charitatis, v. 8. per metonymiam efficientis. Charitas enim condonationem delictorum proximi ex se parit.

Quintò occurrit objectioni qua amolitur suspicionem inconstantia. Superiore epistola iussisti ut illum traderemus Satanæ: nunc petis ut ei condonemus. Ergo videris tibi parum constare. Apostolus negat consequentiam, quatenus exponit mandati sui finem: quem fuisse affirmat, ut cognosceret obedientiam ipsorum pro illius temporis statu, quo ipso innuit, præsentem rerum statum postulare diversum: nec voluisse se ut illum semel Satanæ traditum, perpetuò in illius regno relinquerent.

Sextò petitionem amplificat ad adjuncto, videlicet suo consensu: dum ait, si condonaturi sint incestuoso illi, se quoque ei condonare, v. 10.

Septimò novam petitionis rationem annectit,

194 DE P O T E S T . C L A V I U M ,
 quæ sumpta est ab alio eventu pernicioso: quia ni-
 si condonaverint incestuoso illi resipiscenti & mœ-
 renti, futurum sit ut occupentur à Satana, videlicet
 odio illius, cod. v. 10. quam sententiam amplificat
 asseveratione per prolepsin, v. 11.

II. T H E S S A L . I I I .

14 Quòd si quis non auscultat nostro per Episto-
 lam sermone, hunc notate: & ne commercium habete
 cum eo, ut eum pudeat.

15 Neque ut inimicum ducite, sed admonete ut
 fratrem.

Analys.

*Inquisitio quid
 hic.*

His verbis tria præcepta continentur: quorum
 primo præcipit Paulus Thessalonicensibus, ut con-
 tumaces excommunicent. Excommunicationem
 autem significat verbo σιμεῖν ὁ δε, notate. quod
 verbum per synecdochen generis usurpatur ad sig-
 nificandum notam ignominiae.

Deinde præcipit, ut familiaritatem excommuni-
 cati vitent. Et hoc præceptum amplificat expositi-
 one finis, nempe ut ille pudore victus resipiscat.

*Quid sit,
 Admonete ut
 fratrem.*

Tertiò, præceptum secundum limitat: Ut scilicet
 ita vitent familiaritatem excommunicati, ne tamen
 illum ut inimicum fugiant ac prorsus aversentur:
 sed potiùs ut quoties occasio fert, admoneant ut
 fratrem. hoc est, ut talem qui & frater fuerit, & de
 quo spes sit, rursus fratrem futurum. Etenim quam-
 diu aliquis excommunicatus est, pro fratre haberi
 non potest.

*Finis Expositionis Capitulum
 Catechismi.*

DICTA

 DICTA SCRIPTURÆ IN
 HOC LIBELLO DE-
 clārata.

EX VET. TEST.			Cap.	v.	pag.
GENES.			8.	25.	II.
Cap.	v.	pag.	ESAI.		
1.	1. usq ³	7.8.	53.	8.	47.
	ad 27.		EX NOV. TEST.		
17.	10. II.	161.	MATTH.		
37.	35.	29.	1.	20.	12.
EXOD.			6.	9. 10. II.	167.
12.	II.	161.		12. 13.	&c.
13.	9. & 16.	ibid.	12.	40.	45.
20.	à 4. usq ³	106. & de	16.	19.	177.
	que ad inc. usq ³		18.	à 15. ad	180. 181
	18.	ad 137.	21.		
LEVIT.			26.	26. 27.	151.
1.	4.	161.		28. 29	
DEUTER.			28.	18. 19.	137. &c.
5.	7. & de-	106. usq ³		20.	
	inc. usq ³	ad 137.	MARC.		
	ad 21.		13.	32.	69.
1. SAM.			14.	22. 23. 151.	
2.	6.	29.		24. 25.	
PSAL.			16.	15. 16.	148.
16.	9. 10.	32.	LUC.		
22.	30.	30.	1.	7.	13.
28.	1.	30.	11.	2. 3. 4.	168. &c.
49.	18.	30.	22.	19. 20.	151. &c.
99.	5. 6.	34.	JOHAN.		
110.	1. 2.	59. 60.	1.	I.	II.
PROVERB.				29.	37.

INDEX

Cap.	v.	pag.
6.	51.	39.
7.	63.	75.
12.	32.	39.
14.	30.	33.
17.	17.	38.
20.	17.	56.
	22.23.	229.

ACT.

2.	33.34.	54.
	38.	143.145
3.	21.	57
10.	48.	143.
22.	16.	145.161

ROM.

4.	15.	81.
	25.	37.
	ult.	50.
5.	19.	37.
7.	24.25.	24.
8.	1.2. &c.	75.76.
	II. PA.	52.

23.24.

I. COR.

5.	I. ad 14.	184. &c.
7.	14.	1142.
10.	16.	79.
11.	23.24.	152. &c.
	25.26.	
15.	23.	51.

Cap.	v.	pag.
------	----	------

II. COR.

2.	à v. 5.	191. &c.
	ad 12.	

GALAT.

3.	13.14.	27.
----	--------	-----

EPHES.

4.	7.	60.
----	----	-----

	10.	54.
--	-----	-----

COLOS.

1.	18.	51.
----	-----	-----

II. THES.

3.	14.15.	
	&c.	194.

I. TIM.

3.	ult.	48.
----	------	-----

TIT.

3.	5.	146.
----	----	------

HEBR.

1	3.	11.
5.	8.	36.

I. PETR.

3.	21.	50.
----	-----	-----

APOCAL.

1.	5.	51.
20.	6.	23.

INDEX

INDEX RERUM AC VERBORUM.

A

Admonere ut fratrem. pag. 194.
Adoratio cordis. 93. 94.
ejus exempla. 94. ejus contra-
ria. ibid.

Adventus Christi ad iudicium, est
quartus exaltationis gradus. 67.
certus est. 68. unde futurus. ib.
quando. ibid. quomodo. 69. il-
lius considerationis utilitas. 70

Adulterium committere quid He-
braicè significet. 128. 129.

Agni paschalis & Cene Domini,
eadem significatio. 153.

Amen quid. 176.

Angelorum creatio. 9. quo die facta
ibid. lapsus non sine Dei provi-
dentia contigit. ibid.

Antis. 91. Antis. exempla. ib.

Apostasia quid. 93.

Apostolos ad prædicandum Evan-
gelium Christus trifariam ido-
neos effecit. 61.

Ascensio Christi in celum est secun-
dus ejus exaltationis gradus
52. quando facta. 53. unde seu
ex quo loco. ibid. quomodo. 54.
propter quos fines. ibid. 55. 56.

57. quomodo faciat ad gloriam
Christi. 54. quomodo conducatur
ad confirmandos electos in fide,
spe, & charitate. 55. 56. quo-
modo in specie pertineat ad A-
postolos. 56. 57. ascensionis Chri-
sti fructus quidam redimat ad
ipsum Christum. 54. 55. ad e-

lectos in genere. 55. 56. ad A-
postolos speciatim. 56. 57.
Atheismus quid. 92.

Aves unde create. 8. quo die. ibid.

B

Baptismus, est testimonium re-
missionis peccatorum, & re-
generationis. 145. quo sensu
dicatur lavacrum regeneratio-
nis. 146. sitne præcisè ad salu-
tem necessarius. 150. quibus sit
necessarius. ibid. baptismi insti-
tutio. 137. 138. ritus. 143. fi-
nis. ibid. definitio. 144. defini-
tionis confirmatio. 145. bap-
tizare an mulieribus liceat. 150.
baptizari in nomen alicuius,
quid sit. 144. baptizatorum of-
ficia. 146. 147. baptizandi qui-
nam sint. 143. quo ritu. 143.
in quem finem. ibid.

Bona opera præcepti primi. 88. se-
cundi. 113. tertii. 115. quarti.
120. quinti. 123. 124. sexti.
126. septimi. 129. 130. octavi.
131. noni. 133.
quid significet. 29.

C

Calix in S. Cena necessariò
adhibendus. 164.
ad confirmandos electos in fide, Catechesis quid, & unde dicta. 1.
spe, & charitate. 55. 56. quo-
modo in specie pertineat ad A-
postolos. 56. 57. ascensionis Chri-
sti fructus quidam redimat ad
ipsum Christum. 54. 55. ad e-

que singulorum summa. 3. 4.

Ceremoniarum observatio quatenus habeat rationē cultus. 113

Chaos quomodo à Moſe appelletur. 7. primo die eſt creatum. ibid.

Chriſtus eſt homo natus. 12. non clauſo matris utero. ibid. eſt verus Deus una cum Deo Patre.

11. cur in una perſona Deus & homo, & quidem homo naturā ſanctus eſſe debuerit, 14. 15. quō ſenſu dicatur dominus noſter.

21. quid & quomodo docuerit.

18. 19. quō ſenſu miniſter circumciſionis aſcatur. 18. eſt

Ieſus, i. e. ſervator merito &

efficacia. 15. item doctrinā. 16.

ſenſit cruciatus infernales. 26.

27. morte ſua redemit electos à

potestate Satanae. 22. cur in mo-

numento novo poſitus fuerit. 28

obedientia ſua quam ſpeciali

mandato Patris, in patiēdo

pro nobis preſtitit, ſibi aliquid

meruit. 41. 42. reſurgens non

penetravit per lapidem ſepul-

chri. 44. qua vi reſurrexerit.

43. quomodo. 44. quando. 45.

quō ſenſu tertio die reſurrexiſſe

dicatur. ib. cur tertio die reſurre-

xerit. 46. aſcendiſſe ſupra omnes

celos, quō ſenſu dicatur. 54. ſer-

vat merito & efficaciā. 15. i-

tem doctrinā. 20. electos in die

judicii à perſecutione hominum

impiorum & ab omni miſeria

liberaturus eſt. 22. 24.

Chriſti appellatio quid ſignificet. 16.

notat triplex Chriſti officium.

ibid. conceptio 12. ex Spiritu

ſancto quō ſenſu dicatur. ibid.

natiuitas quomodo facta. ibid.

an clauſo utero. ibid. doctrina.

18. redargutiones, exhortatio-

nes, reprehensiones, conſolatio-

nes. 19. ſacerdotium quid. 20.

fratres. 13. 14. paſſiones. 25. tri-

ſtitia. 25. 26. crucifixio 26. mors

27. ſepultura. ibid. patientis

adjuncta ad fines deſtinata. 33.

obedientia in paſſionibus Patri

preſtitit. 35. patientis innocen-

tia, & innocentie varia teſti-

monia. 33. 34. ad munus

propheticum vocatio. 17. præ-

paratio. 18. ad munus ſacerdo-

tale vocatio. 20. Chriſti qua-

tenus Propheta, præſtantia. 17.

vocatio duplex. ibid. regnum

non eſt mundanum. 20. ſed cæ-

leſte & ſpirituale. ibid. Chriſti

ut ſacerdotis preces duplices. 20

Chriſti ſepulſi ſtatus quis fuerit.

28.

Chriſtiani quānam & unde dicantur.

3. ad Chriſtianos quoque

pertinet decalogus. 84. 85.

Claves regni celorum quid ſint.

178. quotuplices. 177. Clavi-

um poteſtas quid. ibid. ejus ſum-

ma 4. quotuplex. 178. 179. non

eſt absoluta. 179. quomodo ſit

limitata. ibid. Clavium pro-

miſſio Petro facta ad cunctos A-

poſtolos pertinet. 177. 178. itē

ad omnes paſtores Eccleſie, 178.

adminiſtrationis efficacia.

179.

Cælum cur à Moſe nominetur ex-

panſum. 7. Cælum triplex. ib.

in cælo quādiu Dominus mā-

ſurus. 57. cæleſte regnum Chri-

ſti.

INDEX.

- Cena D. quid significet.* 155. *Cane dominice institutio.* 151. & sequentib. verborum institutio-
nis analysi; & explicatio. 152.
&c. materia. 156. forma. 157.
finis. 160. 166. descriptio. 166. *Crucifixio Christi.* 26.
*Cane Domini & Agni pascha-
lis eadem significatio.* 153.
ad *Cenam Domini* qualis pa-
nis à Christo adhibitus. ib. 154.
*Cognitionis Dei studium cur prima
cultus Dei pars dicatur.* 88. 89
contraria huic studio. 90.
Collatio donorum, ad ministerium
verbi necessarium, est donum
Spiritus S. 73. reprobis com-
munis est cum electis. 76.
*Communio sanctorum est effectum
regenerationis.* 78. est varia.
ibid. communionem habent san-
cti in malis sive adversis. ibid.
in bonis corporalibus. ibid. in
bonis spiritualibus utilibus. ib.
in bonis spiritualibus necessa-
riis. 79.
*Conceptio Christi ex Maria virgi-
ne.* 12. ex Spiritu S. ibid.
*Consolatio solida in vita & morte
unde petenda.* 3.
Contemptus mandatorum Dei 101
*Contumaces jubentur excommuni-
cari.* 194.
Correctionis Christiane gradus tres
181.
*Creationis opus cur Deo Patri tri-
buatur.* 5. Creationis opera
ex Genes. 1. distincte repetita,
breviterque declarata. 7.
*Credere in Deum, in Patrem, Fili-
um & Spiritum sanctum quid.*
6. in omnipotentē ib. in creato-
rem. 7. Credere remissionem
peccatorum quid. 80. Ecclesiam,
quid sit. 77. vitam eternam
80. resurrectionem carnis,
quid. ib.
Crucifixio Christi. 26.
D
Decalogi summa. 3. explicatio.
81. distinctio vera. 82.
false distinctionis redargutio.
ibid. præfatio, ejusque finis seu
scopus. 83. ejus exponendi
regule. 85. 86. 87.
Decalogus quid. 81. per quos,
quibus, ubi, & quando tradi-
tus. ibid. traditionis modus,
modique ratio & finis. ibid. cur
per intercessorem traditus. 82.
ad Christianos pertinet. 84. 85.
*Defensio Ecclesie, id est, omnium
& singulorum electorum per
CHRISTUM.* 63. contra
tentationes spirituales. ib. con-
tra persecutionem mundi. 64.
contra dominatum mortis. ibid.
Defensio electorum. 21.
*Dehortatio à vitioso timore crea-
turarum.* 98.
3. Per Descensum Christi ad inferos
quid significetur. 29. 30. 31.
32.
Deus omnia creavit, & creata sua
providentia gubernat. 9. non
est author peccati. ibid. nihil po-
test eorum quæ pugnant cum e-
jus natura. 6. omnipotentia sua
utilitur ad nostram salutem. 7.
cur non sit representandus per
imaginem. 107. Deolicit crea-
turas deferere, & contra in o-
no confirmare quas vult. 9. 10.

INDEX.

- pro Deo aliquem habere quid sit. 87. 88. in Deum creatorem celi & terre credere quid sit. 7. Diabolus cum Angelis suis sine Dei providentia non cecidit è celo. 9. Dilectio Dei unde oriatur. 101. ubi Elizeus Propheta extra ordinem nominatim precipiatur. ibid. oleo pretioso unctus fuit. 16. contraria. ibid. Dilectio quo- iniqua quid interdum significet. modo sit impletio Legis. 147 193. Disciplina Ecclesiastica quid. 177. in Essentia Dei unica sunt tres di- eius institutio. ibid. institutio- stincte persone. 6. nis analysis, explicatio & para- Exaltationis Christi gradus. 43. phrasis. ibid. & deinceps. primus. 43. secundus. 51. ter- tius. 58. quartus. 67. Doctrina Christi. 18. eius partes due. ibid. & ventus. 19. Excommunicatio. 177. quo sensu ligationi comparatur. 180. mā- data est à Christo. 187. negli- gentiæ in ea exercenda repre- hensio. 185. 188. 190. Excom- municationis legitime autho- ritas. 182. forma seu modus a- gendi. 186. 187. cause impul- sive. 187. fines. ibid. Excom- municandi sunt incestuosi. 190. contumaces. 194. Excommuni- cati familiaritas, cur & qua- tenus vitanda. 194. Eadem & πατρία an differant. 109. Expansi voce quid Moses intelligat Gen. 1. 7. Expiatio nostrorum peccatorum & inde dependens reconciliatio cum Deo, est primus fructus pas- sionum Christi. 36. Evangelii predicandi mandatum. 183. promissio facultatis. ibid. promissio de eiusdem efficacia. 39. Evangelicæ predicationis admini- strande ratio. ibid.

E

- E**cclēsia est obiectum in quo sanctificando occupatur Spiritus S. 77. quid sit. ibid. cur dicatur catholica. ibid. Ecclē- siæ sanctitas duplex. ibid. defen- sio contra tentationes & per- secutiones. 63. 64. Efficacia Spiritus sancti adiuncta predicationi Evangelii. 61. 62. Ecclēsi duplici iure sub dominatione Evangelii predicandi mandatum. Satanae fuerunt. 22. quot mo- dis p. Christi serventur. 15. 16. quomodo sint filii Dei. 11. à persecutione & miseria de- struenda ratio. ibid. rabuntur. 22. 24. 25. Electio-

INDEX.

F

Fides que habetur verbo divino, est secunda pars cultus divini. 90. insignis fuit in Abramo. *ibid.* in Israhelitis. *ibid.* eandem Esaias commendat ab effectu. 91. Fides qua creditur ex Evangelio. *ibid.* huius effectus. *ibid.* contraria. *ibid.*

Fiducia quid sit. 102. unde oritur. *ibid.* quomodo alio nomine dicatur. *ibid.* exempla. *ibid.*

Fiduciam collocare in Deo Patre, in Filio & Spiritu S. quid sit. 6.

Filius Dei distinguitur ab electis Dei filii nomine unigeniti. 11. Filius Dei sapientia, λόγος, id est, Verbum, siue Sermo, splendor seu fulgor gloriæ Dei patris, item expressa imago dicitur. *ib.* Filii Dei divina generatio in Scriptura per similia adumbratur. *ibid.*

Fractio panis in S. Cena non est ritus à *ῥαδ* πορ. 156. est essentialis Cena Domini, *ibid.* est mandata à Christo. 157. ab Apostolis fuit adhibita. *ibid.* 158. à Paulo Corinthiis tradita. 158. eius scopus quis. 155

Fratres Christi qui. 13-14.

G

de Generatione filii Dei. 11. Gentilismus quid. 92.

Gloriam summam Christus sibi sentandus. 107. meruit obedientia passionis. Impatientia & murmur adver-

42.

Gloria Christi ex ipso regnante administratione emanans. 64.

Gratiarum actio cordis quid. 104. exempla. 105.

Gubernatio Christi quid. 59. gubernat Ecclesiam duobus modis. 60.

Gubernatione item defensione Ecclesie gloria Christi elucet. 64.

Gubernatio electorum. 20

H

HAeresis quid. 93.

Helvidii temerarium dogma iure ab Hieronymo fuit refutatum. 13. eius argumenta. *ibid.*

Hominis creatio, 8. lapsus non sine providentia Dei contigit. 9. miseria quadruplex. 10.

Homines duplici titulo sub dominio Satanae fuerunt. 22

Homo cur ultimo loco conditus. 8. quando. *ibid.* ad imaginem Dei creatus quo sensu dicatur. *ibid.*

Honor erga superiores varius, 124.

I

Idololatæ cur dicantur odisse Deum. 112.

IESVS quid significet. 15.

Imaginibus cur Deus non representandus. 107.

Impatientia & murmur adver-

INDEX.

*sus Deum. 101. Impatientia ad-
versatur patientiæ. 96.*

Impetratio Spiritus S. regenerantis electos per vocationem efficacem, est alter fructus passionum Christi. 38.

Impœnitentia pugnat cum recipi-
centia. 100. 101

*Incestuosus jubetur excommunicari
185. 189. 190. 191. jubetur ite-
rum recipi. 191. & seqq.*

Infantes Christianorum sunt baptizandi. 142.

Inferiorum officia. 123. 124. 125.
peccata. 125.

Innocentia Christi patientis. 33.
34.

Inobedientia adversatur obedi-
tie. 98. 99. exempla ibid.

Intercessor in promulgando decalogo cur adhibitus. 82.

*Invocatio cordis quid. 103. 104.
unde oriatur. ibid. exempla.*

104. *contraria.* *ibid.*
Iudei & profelyti ad Christum cō-

versi, per oblationem sacrificii
Christi à lege ceremoniali libe-

<i>rati fuerunt.</i>	40.
<i>Judaismus quid,</i>	93.

In iudicio Christi quinam sustendi.
69. *quis processus futurus.* 70.

K

by conjunctionis emphasis in peti-

tionē quinta Orationis domini-
ca. 173-174.

29.31.
 q. d. 1.

κατήχσεις, κατήχισμός quid. 1.
κλήσις quid significet. 149.

L

L *Avacrum regenerationis. 146.*
Liberatio à ceremoniis legali-

bus est fructus passionum Christi.
39.40.

Liberi fidelium quomodo sancti.
142.

*Libertas Christiana quartus est
fructus passionum Christi. 29.*

40.41. quorum proprius. 40.
λύτρον pro electis datum, quodnam

23.
Lux primo die creata qualis fue-

rit. 7.
M

<i>Maiores en quid.</i>	141.
<i>Magistratus officia.</i>	125.

*Mala opera præcepti primi. 90. &
deinc. usque ad 106. secundi.*

113. 114. *terti.* 116. 117. *quar-*
ti. 121. 122. *quinti.* 125.

126. *sexti præcepti.* 127. 128.
septimi præcepti. 130. 131.

octavi præcepti. 132. noni. 134.
decimi. 135.

Mandatum Christi de prædicando Evangelio. 138. 141. 146.

147. 148. 149. de baptizando.
137. 138. 141. 142. 148. 149.

*Mariam esse aeternam virginem, probabile
est. 13. non est articulus fidei.*

Miraculis doctrina Apostolorum

confirmata fuit. 63.
Miseria hominis quadruplex est.

10.		
Mors Christi.		27.
Mors Christi.		28.

Myos. secund. 23.
N
Myos. secund. secund. 23. 23.

per Nativitatem Christi quid in-

12.
Nomen

Nomenclature

INDEX.

Nomen Dei quid. 170. Nomen Dei sumere vanè quid. 114. 115. Nubes quo die create. 8.

O

Obedientia. 98. unde oriatur. ibid. ejus exempla. ibid. contraria. ibid. Obedientia Christi, Passiones Christi quadruplices in quam patri in passionibus suis præstitit. 35

Oblivio mandatorum Dei. 101.

Odium Dei. ibid.

Officia superiorum. 125.

ὁλιγοπισία. 92.

Opera in Symbolo commemorata cur singulis personis divinis distinctè attribuantur. 5.

Opus hominis in 4. præcepto quo sensu dicatur. 119.

Orationis dominicæ summa. 4. utilitas. 167. analysis logica, paraphrasis & expositio. 168. & seqq. tabula. 170. tantum sex sunt petitiones. 175.

P

Panis noster. 171. τῷ πλείονος quid significet. 172. Panis in prima Cæna qualis fuerit. 153. 154. actiones circa illum panem. 153. in quem finem fractus fuerit. 156. Panis eucharisticus est frangendus. ibid. an communicanti sit in os indendus. 158. si è manu exciderit, quid inde periculi. 159. quomodo accipendus. ibid. quomodo, & cur edendus. 160. Panem eucharisticum non necesse est esse azimum. 154. τὸν πλείονος de Pane Cæne quid Christus doceat. 160. in verbis est Metonymia. 161. Pane fermentato uti in S. Cæna cur præbetur. 154. Panes numularii ad usum Cæne Domini non adhibendi. ibid. Parentes prolongare vitam liberorum quomodo dicantur. 123. Passiones Christi quadruplices in Symbolo. 25. 26. 27. quando Christus illas pertulerit. 25. 26. Passionum Christi fructus qui, & ad quos pertineant. 26. 37. 38. 39. 40. 41. 42. Passionum Christi fructus in ipso summet rediversans quis. 41. 42. Patientia quid 95. ejus exempla. ibid. pugnantia. 96. Peregrinus non qui libet significatur præcepto quarto. 119. Personæ tres in unica Dei essentia. 6. Personæ trinitatis operantur pari potentia. 5. de Persona Christi. 10. 11. Placendi Deo studium unde oriatur. 101. ejus exemplum. ibid. contraria. 101. 102. τῷ πλείονος nomine quinā intelligendi. 192. Poculi ad S. Cænam adhibendi materia. figura. 164. actiones circa illud. 162. mandatum de illo ibid. non rectè laicis detrahitur. ibid. de poculo Eucharist. quid Christus docuerit. 163. verborum Christi explicatio. 164. 165. Pœnitentia. 99. qualis intelligatur. ibid. 175. Potestas Christo data qualis sit. 139. in quos exerceatur. 140.

INDEX.

- à quo, quomodo, & quando da- Preces fidelium sunt per operatio-
ta. *ibid.* Potestas clavium quid nem Spiritus sancti. 75. Preces
177. Christi sacerdotis duplices. 10
- Præceptorum decalogi distinctio. Primogenitus in scriptura quis. 13
81. falsæ distinctionis redargu- Processus judicialis quem Christus
tio. *ibid.* Præcepti primi expli- observaturus est. 70
catio. 87. 88. sensus. 88. vir- Proficientes fidem Christianam &
tutes seu cultus. *ibid.* secundi eorum liberi sunt baptizandi.
expositio. 106. 107. &c. virtu- 142. 144. 145.
tes seu cultus. 113. vitia prohi- Promissio Christi facta Doctoribus.
bita. *ibid.* 114. promissio & cõ- 149. auditoribus credentibus.
minatio annexæ, an generales. *ibidem.*
112. tertiis expositio. 114. 115. Prophete nomen quo sensu Christo
virtutes seu cultus. 115. 116. tribuatur. 17. eiusdem nominis
vitia seu peccata prohibita, 116 synonyma varia in scripturis.
117. quarti expositio. 118. 119. *ibid.* Prophete, sacerdotes &
120. 121. illustratio. 119. vir- reges cur in V. T. uncti fuerint.
tutes. 120. vitia. 121. 122. 16. Prophetici muneris in Chri-
quinti expositio. 123. virtutes. sto præstantia. 17. vocatio. *ibid.*
123. 124. vitia prohibita. 125. ad illud preparatio. 18. admi-
126. sexti explicatio. 126. bona ministratio per ipsum facta a-
opera. *ibid.* mala opera. 127. pud solos Israelitas. *ibid.* ad-
septimi genuina interpretatio. ministrationis modus. *ibidem.*
128. 129. summa. *ib.* bona opera Prophetici muneris ratione
129. 130. peccata. 130. 131. Christus debuit esse homo. 14.
ostendi summa. 131. bona opera homo sanctus. *ibidem.* denique
ibid. 132. peccata. 132. noni *ibid.*
summa. 133. virtutes. *ibid.* Punire filios propter peccata paren-
tia prohibita. 134. decimi sum- tum, an & quomodo conveniat
ma. 135. explicatio. 135. 136. cum iustitia Dei. 110. 111. 112
- eius traditi ratio. 135. 136. a- R
nalysis gemina pro diverso reci- Reconciliatio cum Deo. 36
tationis ordine. 136. usus sin- Recordatio Christi in sacra Ce-
gularis. 137. na qualis esse debeat, à Paulo
Prædicatio Evangelii est regenera- explicatur. 166
tionis primo efficienda medium Redemptio electorum duplex in
146. Prædicationi verbi Dei scriptura traditur. 22. Redem-
adiuncta efficacia Spir. S. 61. ptionis opus filio tribuitur. 5.
62. miracula. 63. Redemptionis pretiæ siue λύτρον
Præsentia Christi in his terris no- quodnam sit. 23
bis promissa, qualis sit. 147. 148 Regenerantur filii electi ad vitam
æternam

INDEX.

- eternam.* 72. *Regenerationis effectum est communio sanctorum.* 78.
- Regis muneris ratione Christus debuit esse homo.* 15. *sanctus homo.* *ibid.* *denique Deus* *ibid.* 20.
- Regnum Christi quale sit.* 20. *Regnum Dei.* 9.
- Regula exponendi decalogum.* 85. 86. 87.
- Religio unde dicta.* 2. *Religio Christiana que.* 3.
- Remissio qua Deus nobis peccata remittit, est perfecta.* 173. *Remissio qua nos proximo peccata remittimus, est imperfecta.* *ibid.* *in remissione peccatorum sancti communionem habent.* 79.
- Resipiscencia seu conversio ad Deum unde oriatur.* 100. *ejus exempla.* *ibid.* *contrarium.* *ibid.*
- Resurrectio quorum in Symbolo intelligenda.* 80. *Resurrectio Christi quam vi facta.* 43. *quomodo.* 44. *quando.* 45. 46. *non facta penetrando per lapidem sepulchri* 44-45. *est primus ejus exaltationis gradus.* 43. *p. r. quos patefacta.* 46. *quomodo electos confirmet in fide, spe et charitate.* 49. 50. 51. 52. *Resurrectionis Christi efficientia tribuitur Patri* 43. *Christo ipsi.* 44. *Spiritui S.* *ibid.* *finis ac fructus qui.* 48. 49. 50. 51. 52. *fructus specialis ad electos pertinet.* 49. 50. 51. 52. *ad Christum ipsum redundans.* 48. *in Resurrectione gloriosa sancti communionem habent.* 79.
- Resurgendo à mortuis Christus gloriam suam asseruit.* 48. *apud quos.* *ibid.* 49.
- S
- Abbatii voce quid intelligatur* 118. *Sabbathi instituti finis seu scopus.* 120. *Sabbatum quo die celebrandum* *ibid.* *eius sanctificatio communis.* *ibid.* *propria.* 121.
- Sacerdotii Christi quid sit.* 19. 20. *vocatio ad illud.* 20. *effectus illius.* *ibid.* *Sacerdotalis muneris ratione Christus debuit esse homo.* 14. *homo sanctus.* *ibid.* *denique Deus.* 15. *Sacerdotis Christi preces duplices.* 20.
- Sacramentorum forma que.* 57. *Sacramentales locutiones in Scriptura usitate, sunt metonymice.* 161. 183. *declarantur in ipsa Scriptura.* *ibid.*
- Salus electorum, Christi resurrectione promota.* 49.
- Sanctificatio Spiritui S. tribuitur.* 6. *Sanctificatio est specialis operatio Spiritus S.* 73. *incommode dicitur officium Spiritus S.* 71. *quotuplex.* 73. *Sanctificationis objectum est Ecclesia.* 77. *Sanctificatio nominis Dei quomodo fiat.* 170. *Sanctificare dicem Sabbathi quid.* 118. 119.
- Sanctitas Ecclesie duplex.* 77. *ad Sanctitatis studium exhortatio.* 188. 189.
- Sanguis Christi in quem finem effusus.* 165.
- Scortari quid Hebraice significet.*

INDEX.

128. 129.
 Sculptile quid. 108.
 Securitas carnalis & contemptus
 comminationum divinarum.
 97. 101.
 Sedere ad dexteram alicuius, quid
 sit, & unde phrasis illa desump-
 ta. 58. 59.
 Sepultura Christi quando facta. 27. 28.
 quomodo. 28. á Suffocato & sanguine cur ad
 in Sepulchrum novum cur repositus
 fuerit Christus. 28. Sumere nomen Dei vanè quid. 115
 Sermone quomodo Deus glorifice-
 tur. 115-116 Superbia pugnat cum adoratione
 cordis. 94-95. quid sit. 95. ejus
 Sessio Christi ad dexteram Dei est
 exemplum. ibid.
 tertius exaltationis ejus gradus. Superiorum officia. 125. peccata.
 58. quid sit. ibid. quando sit fa-
 cta. & 5. quamdiu duratura. 66. Symbolum Apo-
 quam Christi actionem diver-
 sam habeat conjunctam. ibid. stolorum quid sit & cur sic no-
 quis usus hujus duelline. 67. minatum. 5. partes ejus princi-
 Sessiois Christi ad dexteram pales que. ibid. summa singula-
 consideratio facit ad excitandam rum partium. ibid. & deint.
 gratitudinem & preces, & con- Symboli Apostolici summa. 3.
 firmandam fidem & spem per- explicatio à pag. 5. usque ad
 severantia. ibid. 81.
 Sol, Luna, ceteræ stellæ quo die
 create. 8. nunc quid significet. 29. 30. 31.
 32.
 Spes bonorum à Deo promissorum
 unde oriatur. 103. contraria. 8. nunc quid significet. 29-30
 ibid. exemplum. ibid. T
 Spiritus S. est Deus. 71. 72. per- Entatio diaboli quid. 174.
 sona à Patre & Filio distincta. duplex ibid. utramque
 Terra quo die creata. 8. Terra in Christum suslinuit. 174-175
 71. est tertia persona S. Trini- præcepto quinto qualis intelligi-
 tatis. 73. ejus operatio specia- tur. 123
 lis nominatur sanctificatio. ib. Timor Dei filialis. 96. exempla.
 Spiritus S. sanctificat duplici- 97. pugnantia. 97. 98. Ti-
 ter. 73. illuminat mentem ele- mor creaturarum nimius. 97.
 florum & voluntatem. 73-74. exempla. 98.
 persuadet veritatem celestem. Turcismus quid. 92.
 74. confirmat in spe perseve- 75. 76. pronomen, quò in institutio-
 ne

INDEX.

<i>me Cena referendum.</i>	160.163.	<i>Vita eterna est tertius fructus pas-</i>
<i>Typus susceptorum per Christum</i>		<i>sionum Christi. 39. Vitam</i>
<i>imple'us.</i>	27.28.	<i>eternam meruit sibi Christus</i>
<i>מסנהו quid significet.</i>	108	<i>obedientiâ illa quam præstitit</i>
<i>V</i>		<i>Legi. 42. in Vita eterna sanctis</i>
<i>Velum templi scissum quid de-</i>		<i>communione habent. 79. Vi-</i>
<i>notavit.</i>	41	<i>tam liberorum prolongare qua-</i>
<i>Verbum Dei dicitur baculus. 60.</i>		<i>modo parentes dicantur. 123.</i>
<i>ad id prædicandum Christus vo-</i>		<i>Unctio in V. Testamento quorsum</i>
<i>cat & mittit doctores. ib.</i>		<i>adhibita. 16.</i>
<i>Virginitas quomodo ledatur. 12.</i>		<i>Voluntas Dei. 171.</i>

10057

THE
BRITISH
MUSEUM
LONDON
12 DE 1911

